

Kairos

EVANĐEOSKI TEOLOŠKI ČASOPIS

Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990.–2020.):
Pravni položaj, restrukturiranje i stanje 2021. godine

STANKO JAMBREK

Biblijski identitet Crkava reformacijske baštine u Republici
Hrvatskoj od 1990. do 2020. godine

GORAN MEDVED

Uloga krštenja vodom u procesu učenja: prijedlog

ERVIN BUDISELIĆ

Isus nam je namjerno pokazao model učenja koji počiva na
odnosima - zašto ga se nismo držali?

GREG OGDEN

Pavao, pravi prorok: Synkrisis u Djelima 27

TAMÁS CZÖVEK

Kairos

EVANĎEOSKI TEOLOŠKI ČASOPIS

GODIŠTE XIX. (2025.), BROJ 1

Biblijski institut, Zagreb
Evandeosko teološko veleučilište, Osijek

KAIROS

EVANĐEOSKI TEOLOŠKI ČASOPIS

GODIŠTE XIX. (2025.), BROJ 1

UDK: 27-1/277

Nakladnici	Biblijski institut, Kušlanova 21, 10000 Zagreb Evanđeosko teološko veleučilište, Cvjetkova 32, 31103 Osijek
ISSN	1846-4580 (Tisak), 1848-2503 (Online)
Glavni urednik	Ervin Budiselić; e-mail: kairos@bizg.hr ORCID: 0000-0003-1743-4203
Pomoćni urednik	Dalibor Kraljik; e-mail: dalibor.kraljik@evtos.hr ORCID: 0000-0002-7163-8568
Tajnica	Željka Strejček
Uredništvo	Danijel Berković (Zagreb); Ervin Budiselić (Zagreb); Kotel Dadon (Zagreb); Mark Hamilton (SAD); Dalibor Kraljik (Osijek); Peter Kuzmič (Osijek / Boston, SAD); Marcel Măcelaru (Arad, Rumunjska); Perry L. Stepp (Zagreb / SAD); Gregory S. Thellman (Osijek).
Međunarodno stručno vijeće	Kostake Milkov (Balkan Institute for Faith and Culture, Skopje, Makedonija); Constantine Prokhorov (Novosibirsk Biblical Theological Seminary, Novosibirsk, Rusija); Gerald Shenk (Eastern Mennonite Seminary, Harrisonburg, SAD); Andrea Sterk (University of Florida Department of History, Gainesville, SAD); Wojciech Szczerba (Evangelical School of Theology, Wrocław, Poljska).
Lektor za hrvatski	Branka Tolić
Lektor za engleski	Emily K. Brown
Prijevod	Ivana Balint-Feudvarski
Naslovnica	Iva Đaković
Priprema za tisak	Željka Strejček
Adresa uredništva	Kairos, Kušlanova 21, 10000 Zagreb, Croatia tel: + 385 1 2338 638; https://kairos.bizg.hr/

Kairos izlazi dva puta godišnje. Naklada: 250 primjeraka. Rukopisi se ne vraćaju.

Časopis se ne naplaćuje.

Časopis je referiran u: *Academic Journals Database*; *Academic Search Complete* (EBSCO); *Academic Search Ultimate* (EBSCO); *Central and Eastern European Online Library* (CEEOL); ERIH PLUS; HRČAK - *Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske i Religious and Theological Abstracts* (Myerstown, SAD).

Objavom svog članka u u Kairosu, vaš će članak automatski biti objavljen na engleskom jeziku u *Kairos: Evangelical Journal of Theology* koji je od svibnja 2024. indeksiran u **Scopus** bazi.

ČITAJTE KAIROS ONLINE

www.kairos.bizg.hr

SADRŽAJ

Članci

Stanko Jambrek	
<i>Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.): Pravni položaj, restrukturiranje i stanje 2021. godine</i>	7-44
Goran Medved	
<i>Biblijski identitet Crkava reformacijske baštine u Republici Hrvatskoj od 1990. do 2020. godine</i>	45-68
Ervin Budiselić	
<i>Uloga krštenja vodom u procesu učenja: prijedlog</i>	69-88
Greg Ogden	
<i>Isus nam je namjerno pokazao model učenja koji počiva na odnosima - zašto ga se nismo držali?</i>	89-104
Tamás Czövek	
<i>Pavao, pravi prorok: Synkrisis u Djelima 27</i>	105-118

Prilog

Ervin Budiselić	
<i>Istraživanje o čitalačkim navikama i poznavanju Biblije</i>	121-137

Prikazi knjiga

Dallas Willard	
<i>Obnova srca</i> (Senka Šestak Peterlin)	141-146
David Stern	
<i>Obnova židovske naravi evanđelja</i> (Robert Bogešić)	147-149
Kotel Dadon	
<i>PaRDeS: četiri židovske dimenzije razumijevanja Tore – Postanak</i> (Eliezer Papo)	149-151

Yevgeny Ustinovich

Overcoming the World: Glory and Shame in the Gospel of John

(Jeremy Bohall)

152-154

Kevin J. Vanhoozer

Mere Christian Hermeneutics: Transfiguring What It Means to Read the Bible Theologically

(Greg Thellman)

154-159

ČLANCI
ЧЛАНЦИ

Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.): Pravni položaj, restrukturiranje i stanje 2021. godine¹

Stanko Jambrek

ORCID: 0000-0002-6877-9247

Biblijski institut, Zagreb

sjambrek@bizg.hr

UDK: 277(497.5)"1990/2020"
Kategorija: Izvorni znanstveni rad
DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.19.1.1>

Sažetak

U članku su objavljeni sažeti i djelomični rezultati petogodišnjeg istraživanja (2022. – 2026.) na znanstvenom projektu „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.)“. Članak se objavljuje u dva dijela, u proljetnom i jesenskom izdanju časopisa Kairos. Prvi dio usredotočen je na pravni položaj, restrukturiranje i stanje crkava reformacijske baštine u Hrvatskoj 2021. godine. U drugom se dijelu razmatra i analizira goruće pitanje njihova duhovnog, teološkog i društvenog identiteta. U prvom dijelu članka obrazloženi su ciljevi projekta, primijenjena metodologija istraživanja i korištenje nazivlja te su definirani ključni pojmovi i obrazložene osnovne karakteristike spomenutih crkava. Zatim je istražen pravni položaj crkava nakon izdvajanja Republike Hrvatske iz Jugoslavije i njezina osamostaljenja 1991. godine. Pravni položaj crkava u Republici Hrvatskoj uspostavljen je Ustavom, Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica, Ugovorima pojedinih vjerskih zajednica s Vladom RH i pratećim provedbenim aktima. Nakon toga započeo je proces restrukturiranja crkava koji je iscrpno istražen, a najvažnija saznanja obrazložena su u članku. Na kraju članak donosi statističke podatke restrukturiranih crkava reformacijske baštine na dan 28. ožujka 2021. godine.

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Crkve reformacijske baštine u Republici Hrvatskoj 1990. – 2020“.

Ključne riječi: *pravni položaj crkve, identitet kršćana, evanđeosko kršćanstvo, crkve reformacijske baštine, protestantizam, baptisti, pentekostalci, karizmatici, samostalne crkve, Kristove crkve*

Uvod

Uz većinsku Katoličku Crkvu u Hrvatskoj djeluje i nekoliko manjih vjerskih zajednica, među kojima je i skupina crkava poznata pod zajedničkim nazivom Crkve reformacijske baštine (u daljem tekstu CRB). Ova je skupina crkava velikim dijelom nepoznata znanstvenoj javnosti, a djelomično istraživanje njihova vjerovanja i djelovanja izvršili su i objavili istraživači s Instituta za društvena istraživanja (IDI) u Zagrebu u sklopu projekta „Male vjerske zajednice u Zagrebu (1988. – 1991.)“. Projekt „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.)“ djelomice se nadovezao na istraživanja Instituta za društvena istraživanja te obuhvaća tridesetogodišnje razdoblje življenja i djelovanja CRB između 1990. i 2020. godine. Za razliku od projekta „Male vjerske zajednice u Zagrebu (1988. – 1991.)“ koji je bio usredotočen na male vjerske zajednice u Zagrebu, projekt „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.)“ usredotočen je na CRB u cijeloj Hrvatskoj. U projekt su uz istraživače s Biblijskog instituta i partnerskih institucija uključeni i stručnjaci s drugih institucija koji se bave društvenim istraživanjima, glazbom i arhitekturom.

Kao polazište istraživanja poslužili su Ustav RH, Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica, ugovori između Vlade Republike Hrvatske i pojedinih CRB o zajedničkom interesu te Evidencija vjerskih zajednica i Upisnik udruga. Istražena je arhivska građa državnih, crkvenih i privatnih arhiva. Nakon toga slijedilo je proučavanje periodičkih publikacija i relevantne znanstvene literature radi teorijske podloge i komparativnih analiza. Projektom su obuhvaćeni intervjui s vođama denominacija, osobni susreti istraživača i popunjavanje upitnika s pastorma mjesnih crkava o stanju u mjesnoj crkvi. Istraživanjem je obuhvaćeno niz tema, od uloge CRB u Domovinskom ratu do utemeljenja novih zajednica vjernika te analize globalnih duhovnih pokreta koji su imali utjecaj na uspostavu i djelovanje novih zajednica.

Članak se objavljuje u dva dijela u proljetnom i jesenskom izdanju časopisa *Kairos*. Prvi dio usredotočen je na pravni položaj, restrukturiranje i stanje CRB 2021. godine. U drugom se dijelu razmatra i analizira goruće pitanje duhovnoga, teološkog i društvenog identiteta CRB.

Opravdanost istraživačkog projekta

Tijekom povijesti kršćanstvo je podijeljeno u nekoliko teološki i brojno značajnijih skupina. Od jedanaestog stoljeća kršćanstvo je podijeljeno između rimoka-

toličanstva i pravoslavlja. U vrijeme reformacije u šesnaestom stoljeću razvile su se u Europi dvije obnoviteljske tradicije reformacije: protestantska reformacija i radikalna reformacija. Temeljeći se na Bibliji i nekim naglascima protestantske i radikalne reformacije, snažno se u devetnaestom i dvadesetom stoljeću razvijaju evanđeoski pokret² i, posebice, u dvadesetom i dvadeset prvom stoljeću pentekostni i karizmatiski pokret. Svjetska evanđeoska alijansa (World Evangelical Alliance), koja posredno i neposredno umrežava većinu evanđeoskih kršćana diljem svijeta, djeluje kao mreža crkava u 143 zemlje koje su se udružile kako bi dale svjetski identitet, glas i platformu početkom 21. stoljeća za više od 600 milijuna evanđeoskih kršćana.³ Prema izvješću Pew Research Centra (2011) kršćanstvo je oko 2010. godine s procijenjenih 2,2 milijarde vjernika bilo najbrojnija svjetska religija, okupljajući gotovo trećinu (31 posto) svih ljudi (6,9 milijardi) na Zemlji. Gladwin (2019, 162) je objavio procjenu da se od tih 2,2 milijarde kršćana oko 820 milijuna može opisati kao evanđeoski kršćani (uključujući pentekostalce i neopentekostalce, ali isključujući denominacijske karizmatike). Prema tim podacima svjetsko evanđeosko kršćanstvo je pored Katoličke Crkve postalo najznačajnija i najbrojnija skupina kršćana današnjice. Ova je stvarnost jasno vidljiva u globalnom kontekstu. Gladwin ističe da većinu od tih 820 milijuna čine evanđeoski kršćani u Aziji, Africi i Latinskoj Americi (oko 690 milijuna, gotovo 85 posto). Ovdje je vrijedno napomenuti da većinu u ovako kategoriziranom svjetskom evanđeoskom kršćanstvu čine vjernici iz pentekostnih i karizmatiskih denominacija i samostalnih mjesnih crkava, pa tako i u Hrvatskoj.⁴

U Hrvatskoj je situacija bitno drugačija. Katolička Crkva okuplja većinu kršćana, a evanđeosko je kršćanstvo u manjini. Prema popisima stanovništva broj evanđeoskih kršćana u odnosu na broj stanovnika u Hrvatskoj gotovo je beznačajan. Pa ipak u posljednjih tridesetak godina zbivaju se značajni procesi kojima evanđeosko kršćanstvo u Hrvatskoj sudjeluje u dinamici svekolikog rasta svjetskoga evanđeoskog kršćanstva.

Potkraj 20. i početkom 21. stoljeća evanđeosko i pentekostno-karizmatisko kršćanstvo u Hrvatskoj snažno naglašava evangelizaciju svih onih koji nisu upoznali Isusa Krista kao osobnog Spasitelja, a kao rezultat toga duhovnog procesa danas u Hrvatskoj djeluje 176 mjesnih crkava. Naglašavam samostalne mjesne crkve, a ne denominacije, stoga što evanđeosko kršćanstvo uči da mjesna crkva ima puninu crkvenosti, a mjesne crkve mogu se udružiti u denominaciju. Deno-

2 Pridjev *evanđeosko* dolazi uz naziv *kršćanstvo* kako bi ukazao da spomenuto kršćanstvo (ili kršćani) svoje propovijedanje temelji na *evanđelju* (grčki *euangelion*). Uporabom pridjeva *evanđeoska* u nazivu crkve naglašava se središnja uloga Isusa Krista, milosti, vjere i Svetoga pisma, u vjerovanju i djelovanju crkve. Izraz *evanđeoski kršćanin* obuhvaća svakoga kršćanina koji svoje vjerovanje i djelovanje temelji na evanđelju Isusa Krista.

3 Detaljnije u: World Evangelical Alliance; Center for the Study of Global Christianity 2013.

4 Detaljnije vidi u: Barrett 2019. Za situaciju u Hrvatskoj vidi istraživački dokument „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj na dan 28. 3. 2021“.

minacija pak ima ograničeni autoritet, samo onoliko koliko na nju prenesu mjesne crkve. Pojedine mjesne crkve u Hrvatskoj udružene su u Savez baptističkih crkava, Evangeosku pentekostnu crkvu, Crkvu Božju, Vijeće Kristovih crkava, Kristovu pentekostnu crkvu, Savez crkava „Riječ Života“, Crkvu cjelovitog evanđelja te u nekoliko samostalnih mjesnih crkava.⁵ Spomenute zajednice vjernika razlikuju se u manje bitnim teološkim naglascima, vodstvu i djelovanju zajednice, no sve nastoje temeljiti svoj nauk i djelovanje u Svetome pismu.

Ciljevi projekta

Petogodišnjim istraživačkim projektom nastoji se iscrpno i što temeljitije istražiti i analizirati: 1) pravni status, brojnost, rasprostranjenost i stanje CRB; 2) djelovanje CRB tijekom Domovinskog rata (uključujući političko i humanitarno djelovanje); 3) pojavu i djelovanje novih CRB registriranih u sklopu postojećih denominacija; 4) pojavu i djelovanje novih CRB registriranih kao udruge građana u Hrvatskoj; 5) pojavu i djelovanje novih neregistriranih CRB; 6) sustave biblijskog, teološkog i općeg obrazovanja vodstva crkava te sustav obučavanja budućih vođa u denominacijama i mjesnim crkvama; 7) djelovanje kršćanskih udruga (paracrkvenih organizacija) u okrilju CRB; 8) misijsko djelovanje CRB i djelovanje inozemnih misijskih organizacija u suradnji sa CRB; 9) domaće i svjetske pokrete pod čijim su utjecajem nastale nove crkve i vjerske udruge; 10) značajne društvene i kulturološke trendove u kojima su i u kojoj mjeri sudjelovale crkve i kršćanske udruge; 11) glazbeno stvaralaštvo CRB i utjecaj svjetskih glazbenih trendova na duhovnost CRB; 12) stanje prostora u kojima se okupljaju i djeluju mjesne crkve te odnose duhovnosti i arhitekture zgrada. Na temelju istraživanja objavit ćemo analizu općeg stanja CRB u razdoblju 1990. – 2020. te smjernice za plodonosan razvoj CRB u razdoblju 2026. – 2050.

Pregled dosadašnjih istraživanja

Iako neke CRB djeluju u Hrvatskoj više od sto godina⁶, nisu pobudile neki veći interes za istraživanje njihovih uvjerenja, vjerovanja i djelovanja u hrvatskom društvu. Djelomično istraživanje proveo je Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu projektom „Male vjerske zajednice u Zagrebu (1988. – 1991.)“. Istraživanjem je zahvaćeno 16 malih vjerskih zajednica u gradu Zagrebu, od kojih većinu njih uvrštavamo u CRB.⁷ Teme malih vjerskih zajednica pobudile su inte-

5 Detaljnija povijesno-teološka rasprava o evangeoskom kršćanstvu u Hrvatskoj nalazi se u: Jambrek 2003 i Jambrek 2014a.

6 Baptistički pokret djelatan je u Hrvatskoj od 1870-ih, a pentekostni pokret od 1907. godine.

7 Istraživači s Instituta za društvena istraživanja objavili su 1990. i 1991. u sklopu projekta „Male vjerske zajednice u Zagrebu (1988. – 1991.)“ niz knjiga i članaka: Dugandžija 1990; Kufrin 1991; Marinović-Bobinac 1991; Marinović Jerolimov 1991; Plačko 1991; Terzić 1991.

res još nekih istraživača koji su temeljem svojih istraživanja obranili doktorske disertacije. Tako je Ankica Marinović-Bobinac doktorirala 1999. na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu s temom *Necrkvena religioznost u Hrvatskoj: Primjer pentekostalnih zajednica*, a Goran Goldberger doktorirao je 2011. na istom fakultetu s temom *Medijska prezentacija malih vjerskih zajednica u Hrvatskoj: analiza sadržaja dnevnih novina*. Stanko Jambrek objavio je 2003. u knjizi *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj* sažetu povijest crkava i pokreta te pregled njihove teološke misli (2003, 11). Doprinos razumijevanju evanđeoskog pokreta dao je znanstveni skup Protestantsko-evanđeoskog vijeća povodom 150. obljetnice Evanđeoske alijanse, održan 28. – 30. listopada 1996. u Zagrebu (Jambrek 1997a). Djelomičan doprinos istraživanju CRB daje i *Leksikon evanđeoskoga kršćanstva* (2007) koji je priredio Stanko Jambrek u izdanju Bogoslovnog instituta i Prometeja iz Zagreba. Detaljniji popis ostalih djela nalazimo u prilogu „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj 1990. – 2020: Popis relevantnih djela hrvatskih autora i autora djelatnih na području Hrvatske“.

Metodologija

Istraživanje provode znanstvenici djelatni u Biblijskom institutu u Zagrebu sa suradnicima. Voditelj projekta je dr. sc. Stanko Jambrek, znanstveni savjetnik u interdisciplinarnom području znanosti. Istraživači su: doktori znanosti Danijel Časni, Ervin Budiselić, Dalibor Kraljik i Goran Medved. U prvom dijelu istraživanja sudjelovali su vođe denominacija i pastori mjesnih crkava. U drugom dijelu istraživanju su se priključili stručnjaci iz različitih područja, primjerice, povjesničari, teolozi, bibličari, glazbenici, arhitekti i novinari.

Istraživanje se provodi interdisciplinarno. Primijenjen je povijesni, pravni, sociološki i teološki pristup. *Povijesni pristup* naznačuje ključne elemente življenja i djelovanja CRB u Hrvatskoj od početaka potkraj 18. st. do 2021. godine, s naglaskom na istraživačko razdoblje 1990. – 2020. Uključuje i ključne povijesne, duhovne, teološke i kulturološke elemente inozemnih denominacija i duhovnih pokreta te teološka promišljanja pojedinaca s kojima su domaće crkve i denominacije povezane. *Pravni pristup* uključio je analizu temeljnih pravnih dokumenata. Analizom Ustava Republike Hrvatske Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, Ugovora između Vlade RH i pojedinih vjerskih zajednica te ostalih pravnih akata utvrđen je pravni okvir unutar kojega su djelovale CRB. *Sociološki pristup* omogućio nam je kvantitativni uvid u život i djelovanje CRB. Podaci o CRB u Hrvatskoj sastavljeni su temeljem: analize Ugovora pojedine denominacije s Vladom RH; uvida u Evidenciju vjerskih zajednica u RH; uvida u Upisnik udruga; službenih podataka denominacija i samostalnih crkava (uključujući dostupna godišnja izvješća, web stranice i Facebook); arhiva denominacija i samostalnih crkava; privatne arhivske građe; upitnika i intervju sa službenim predstavnicima

denominacija; upitnika i intervju s vođama mjesnih crkava; upitnika i intervju s službenim predstavnicima kršćanskih udruga koje djeluju u okrilju CRB; analize istraživačkih podataka prikupljenih upitnicima. *Teološki pristup* kvalitativno je upotpunio rezultate prethodnih triju pristupa. U istraživanju je primijenjena evanđeoska teološka metoda koja pruža put i ukazuje na postupak prvenstveno za postanak i ostanak Kristovim učenikom, za ostvarenje kvalitetnog odnosa s Bogom Ocem, a potom za životno stvaranje s Bogom Ocem u sili Duha Svetoga, vršenjem njegove stvaralačke volje u svakodnevnom življenju.⁸ Evanđeoska teologija podrazumijeva odnos: poznavanje Boga, ljubav prema njemu i poslušnost njegovoj volji. Sažeto rečeno, temeljni je zadatak evanđeoske teologije proslavljati Boga poznavajući ga, ljubeći njega i njegovo stvorenje te služeći njemu u njegovu svijetu. Evanđeoska je teologija utemeljena na slušanju žive Riječi Božje – Isusa Krista, a slušanje Riječi s vjerom rezultira poslušnošću i vršenjem Riječi. Vršenje Riječi pak oblikuje pojedinca i kršćansku zajednicu – Crkvu.

Evanđeoska je teologija uvijek usko povezana i zbližena s Božjom Crkvom i njezinim poslanjem koje joj je naložio Bog. Tako je teologija (većinski evanđeoska) u CRB u Hrvatskoj usko povezana uz slušanje i vršenje Riječi Božje (Biblija). Kršćansko teološko promišljanje i kršćansko služenje proizlaze iz osobnog odnosa s Bogom, ukorijenjeni su u Božjoj riječi te se osnaženi Duhom Svetim svakovrsno nadopunjuju.

Vjerna evanđeoska teologija ukorijenjena je u Bibliji, kao primarnom izvoru za teološko istraživanje i promišljanje te kao standardu nad svim standardima. Prema svjedočenju apostola Pavla: „Sve je Pismo Bogom nadahnuto i korisno za poučavanje, za uvjeravanje, za popravljavanje, za odgajanje u pravdi, da Božji čovjek bude savršen, spreman za svako dobro djelo“ (2 Tim 3,16-17). Evanđeoska teologija smatra autoritet i primat Svetoga pisma iznad autoriteta tradicije, iskustva, razuma i kulture. Pri tome se za teološko promišljanje ne niječe značaj tradicije, iskustva, razuma i kulture, već im se daje odgovarajuće mjesto u poretku autoriteta. Biblija je temelj teologije, a tradicija, iskustvo, razum i kultura pomažu u vjernoj interpretaciji Svetoga pisma.

1. CRB terminologija, razgraničenja i osnovne karakteristike

Za istraživačku skupinu denominacija i mjesnih crkava u Hrvatskoj korištena su tijekom istraživačkog razdoblja (1990. – 2020.) tri naziva kojima se nastojao naznačiti i istaknuti njihov stečeni ili željeni identitet: „protestantske crkve“, „evanđeoske crkve“ i „crkve reformacijske baštine“. Kao što su tijekom dvijetisućljetne povijesti kršćani i crkve tražile bit kršćanstva i borile se oko definiranja srži

8 Ovdje sažimam tekst o evanđeoskoj teološkoj metodi i ciljevima evanđeoskoga teološkog istraživanja i pisanja iz: Jambrek 2017, 18-26.

vjerničke tradicije, tako su i CRB tijekom istraživačkog razdoblja (1990. – 2020.) tragale za identitetom i nastojale ga definirati. Procese dobivanja, prihvaćanja, usvajanja, izgrađivanja i mijenjanja identiteta istražili smo, identificirali i analizirali njihov razvoj i utjecaje tijekom istraživačkog razdoblja te saželi plodove procesa i utjecaje na CRB za svaku istraživačku temu.

Projekt je nazvan „Crkve reformacijske baštine“. Zašto? Ne pripadaju li denominacije i samostalne mjesne crkve koje se istražuju u skupinu protestantskih crkava? Neki autori smatraju ih protestantskim crkvama⁹ dok ih drugi smatraju evanđeoskim crkvama. No, one kao cjelina nisu ni protestantske ni evanđeoske iako u vjerovanju i djelovanju imaju određene elemente protestantizma i evanđeoskoga kršćanstva. Ja sam ih do 1997. godine smatrao evanđeoskim crkvama (Jambrek 1997b), ali sam kasnije pod utjecajem povijesnih, duhovnih, teoloških i kulturoloških argumenata nazvao tu skupinu crkava „crkvama reformacijske baštine“ (Jambrek 1999). U knjizi *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj: Pregled povijesti i teološke misli* definirao sam izričaj „crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj“ i obrazložio njihov povijesni razvoj te njihove temeljne karakteristike (Jambrek 2003, 13-19). Ovdje sažimam detaljniju raspravu iz knjige.

Zašto crkve reformacijske baštine, a ne protestantske crkve? Pojmovi protestantizam i reformacija često zbunjuju, i nakon 500 godina. Za dalje razumijevanje važno je definirati i ukazati na razliku između pojmova reformacija i protestantizam. Reformacija (lat. *reformare*, ‘promijeniti’, ‘preobraziti’) duhovni je pokret za obnovu doktrina i života crkve u Europi šesnaestoga stoljeća.¹⁰ Alister McGrath (2006, 85) ističe da je reformacija „pokret koji je Zapadnu crkvu želio vratiti biblijskim temeljima glede njenog sustava vjerovanja, morala i struktura“. Izraz „reformacija“ ima više značenja, a koristi se i za povijesno razdoblje od 1517. do 1618. godine. McGrath (2006, 88) ukazuje na četiri elementa uključena u definiciju reformacije: luteranstvo, reformirana crkva ili „kalvinizam“; „radikalna reformacija“, često nazivana „anabaptizam“, te „protureformacija“ ili „katolička reformacija“. Stoga on piše o luteranskoj, kalvinističkoj, radikalnoj i katoličkoj reformaciji (2006, 88-100) ili o Reformiranoj crkvi te luteranskoj, radikalnoj i katoličkoj reformaciji (2003, 5-11). On dijeli reformaciju na protestantsku i katoličku. David V. N. Bagchi (2000, 462) smatra da se različiti reformacijski pokreti mogu svrstati u tri konfesionalne skupine: 1) protestantsku reformaciju, koja obuhvaća luteransku, reformiranu i anglikansku tradiciju; 2) radikalnu reformaciju, koja obuhvaća anabaptiste, duhovnjake i racionaliste; 3) katoličku reformaciju,

9 Primjerice: Magda T. 2019; Matošević 2012; Matošević, Šeba, i Knežević 2022.

10 Latinska riječ *reformatio* imala je u uporabi u 16. stoljeću tri temeljna značenja. Prvo, značila je novi pravni kod ili skup statuta, primjerice „Reformacija imperijalnog grada Nuremberga 1484. godine“. Drugo, značila je restrukturiranje sveučilišnog studijskog kurikulumu (značenje koje je Luther najviše koristio). Treće je značenje bilo unutarnja reforma crkve (Scribner 1986, 4).

koja uključuje reforme na temelju Tridentskog koncila i razvoj povezan s reformama nekih postojećih i osnivanjem novih redova.

Povijesni razvoj reformacije uvjetovao je četiri tradicije¹¹: 1) evangeličku ili luteransku tradiciju, 2) reformiranu ili kalvinsku tradiciju, 3) anglikansku tradiciju te 4) radikalnu ili anabaptističku tradiciju iz koje je kasnije proistekla tradicija slobodnih crkava (Jambrek 2003, 13; 2013, 41-53).¹² U odnosu prema sekularnim vlastima reformacija se dijeli na „magistratsku reformaciju“¹³ ili „glavnu struju reformacije“ u kojoj sudjeluju evangelička, reformirana i anglikanska tradicija te na radikalnu reformaciju.¹⁴

Radikalna pak reformacija, tj. njezina umjerena anabaptistička tradicija, jest „reformacija reformacije“ ili „ispravka ispravaka katolicizma“ (George 1994, 255). U žaru duhovne, doktrinarne i bogoštovne reforme radikalni su reformatori djelomice prihvatili luteransku i kalvinsku reformu, ali na njoj nisu stali, već su u svjetlu Svetoga pisma nastavili s reformom kršćanskoga življenja. S radikalnim reformama nisu se složili ni rimokatolici ni protestanti (luterani i kalvini), a radikalni reformatori bili su progonjeni kako od rimokatolika tako i od protestanata. Stoga se tradicija radikalne reformacije može promatrati jedino kao specifični oblik protestantizma (ako se uopće može govoriti o protestantizmu), koji je u mnogomu različit od izvornoga protestantizma kako je on definiran na Državnom saboru u Spieru (1529.) i Augsburgu (1530.).¹⁵ Današnje crkve reformacijske

- 11 Tradicija reformacije (lat. *traditio*, od *tradere* – predati, uručiti) podrazumijeva ukupnost vjerskog učenja, propisa, običaja i pravila ponašanja koja su usmenom ili pisanom predajom, odgovorom i obrazovanjem prenošena s generacije na generaciju (Jambrek 2013, 17).
- 12 Svaka od ovih tradicija obogaćena je s barem nekoliko podtradicija. Tako se luteranska tradicija reformacije nekoliko desetljeća, od 1540-ih do 1580-ih, razvijala u dvije teološko-političke stranke: filipisti, tj. sljedbenici Philippha Melancthona zalagali su se za humanističko-luteransko teološko usmjerenje, a gnesioluterani poznati i kao vlačićeveci ili flacijevci jer ih je predvodio Matija Vlačić Ilirik, zalagali su se za „čisto“ biblijsko teološko usmjerenje. U reformiranoj tradiciji reformacije možemo razlikovati Zwinglijevo i Calvinovo usmjerenje. Radikalnu tradiciju reformacije, primjerice, čini više usmjerenja: anabaptističko, duhovnjačko (spiritualističko) i antitrinitarijansko (Jambrek 2013, 16).
- 13 Evangelička, reformirana i anglikanska tradicija reformacije usvojile su obnovljenu doktrinu crkve, ali su još uvijek sa srednjovjekovnim rimokatoličanstvom dijelile ideal kršćanske države u kojoj su svi građani kršteni članovi jedne crkve s jednim vjerovanjem. Reformatori evangeličke tradicije reformacije smatrali su da je crkva podložna sekularnom djelovanju vlasti, kao što su: knezovi, magistrati i gradska vijeća. Magistrati su imali prava unutar crkve, a crkva se mogla oslanjati na vlast magistrata kako bi uvela disciplinu, ugušila herezu ili održala poredak (McGrath 2006, 88).
- 14 Radikalni reformatori osporavali su prožimanje vlasti Crkve i magistrata smatrajući da je reformacija u skladu sa Svetim pismom tek dijelom dovršena. Vjerovali su da ne treba reformirati Crkvu, već je treba uspostaviti na prastare apostolske temelje, a Crkva i država moraju biti odvojene, teorijski i praktično.
- 15 Da bismo dublje osvijetlili ovo stajalište, poslužit će nam usporedna tablica karakteristika protestantskih crkava i crkava reformacijske baštine.

baštine u Hrvatskoj baštinile su iz doba reformacije najviše od radikalne reformacije, a tek djelomice od protestantske reformacije.

Protestantizam (lat. *protestari*, ‘prosvjedovati’, ‘protiviti se’) ima danas dva temeljna značenja. To je u širem smislu naziv za crkve proizašle iz reformacije u šesnaestom stoljeću.¹⁶ U užem smislu to je naziv za luteransku tradiciju reformacije. Izraz protestantizam potječe od prosvjeda nazvanog *Protestatio* (*Prosvjed*) koji je na Drugom državnom saboru u Speyeru 1529. objavilo šest njemačkih knezova i četrnaest gradova.¹⁷ Kako je na saboru zaključeno da se provede Wormski edikt (1521.), kojim su Martin Luther i njegovi suradnici stavljeni izvan zakona, staleži koji su pod Lutherovim utjecajem provodili reforme otvoreno su ukazom *Protestatio* prosvjedovali protiv toga zaključka, braneći slobodu savjesti i prava vjerskih manjina (McGrath 2006, 88). Luteranska tradicija reformacije nekoliko se desetljeća nakon Lutherove smrti, od 1540-ih do 1580-ih, razvijala u dva teološko-politička usmjerenja: filipisti, tj. sljedbenici Philippa Melanchthona zalagali su se za humanističko-luteransko teološko usmjerenje, a gnesioluterani poznati i kao vlačićevci ili flacijevci jer ih je predvodio Matija Vlačić Ilirik, zalagali su se za „čisto“ biblijsko teološko usmjerenje. Pojednostavljeno rečeno, filipisti su prigrlili humanizam kao osnovu za tumačenje Biblije i teološko promišljanje, sljubili se s vlastima i na taj način provodili političke i humanističko teološke reforme. Vlačićevci su, s druge strane, usvojili „čisto“ biblijsko teološko usmjerenje te nastojali provoditi reforme Crkve čak i po cijenu sukoba s vlastima. Vrijedno je zapaziti da učenje i djelovanje današnjih crkava, pa i CRB, sadrže pojedine elemente teološke misli protestantske reformacije.¹⁸ Napetosti između, s jedne strane političkog i humanističko-teološkog usmjerenja, a s druge strane „čistog“ biblijsko-teološkog usmjerenja zamjetne su i u današnjim protestantskim crkvama i CRB. Političko i humanističko teološko usmjerenje vrlo je snažno u liberalnim protestantskim

16 U najširem smislu pojam *protestantizam* u sebi obuhvaća cijeli spektar nerimokatoličkoga zapadnog kršćanstva s različitim doktrinarnim svjetonazorima. No, nisu svi kršćani i kršćanske crkve nerimokatoličkoga zapadnog kršćanstva voljni biti uključeni u protestantizam niti se pak neke protestantske crkve, primjerice, anglikanska te neke luteranske i reformirane crkve, slažu kada se neke slobodne crkve smatraju protestantskim crkvama (Jambrek 2003, 13).

17 Izraz *protestant* izvorno je politički izraz, odnosio se na one u Svetom Rimskom Carstvu koji su 1529. prosvjedovali protiv zaključka donesenih na Drugom državnom saboru u Speyeru (Scribner 1986, 3).

18 Na hrvatske se prostore širio višestruki utjecaj iz triju tradicija reformacije: evangeličke, reformirane i radikalne. Najsnažniji utjecaji dolazili su iz evangeličke tradicije, ali iz triju centara s različitim ciljevima i teološko-kulturološkim naglascima. Vodeće evangeličko središte bilo je sveučilište u Wittenbergu, koje je predvodio humanistički usmjeren Lutherov suradnik Philipp Melanchthon. Drugo središte značajno za hrvatske zemlje bio je dvor vojvode Kristofa Würtemberskoga u Stuttgartu sa sveučilištem u Tübingenu. Treće središte bilo je gnesioluteransko središte u Magdeburgu, koje je predvodio Matija Vlačić Ilirik. Iako su se sva tri središta reformacije pozivala na izvorno Lutherovo učenje, svako je središte imalo svoje vjerske, političke i kulturne ciljeve, koji su se znatno odražavali i ostvarivali na pojedinim područjima njihova utjecaja u hrvatskim zemljama (Jambrek 2013, 67).

crkvama i progresivnim evanđeoskim crkvama, tj. progresivnim CRB. „Čisto“ biblijsko teološko usmjerenje nastoje održati konzervativne evanđeoske crkve, tj. konzervativne CRB.¹⁹ Progresivni (liberalni) vođe crkava i teolozi najčešće se identificiraju kao protestanti dok se konzervativni vođe i teolozi priklanjaju evanđeoskom kršćanstvu, tj. CRB.²⁰ Naziv „protestantske crkve“ prijenos je i uvoz naziva sa Zapada te je vrlo teško primjenjiv u hrvatskom povijesnom, teološkom i kulturnom kontekstu. U Hrvatskoj su protestantske crkve u povijesnom, teološkom i kulturnom smislu jedino Evangelička crkva i skupine reformiranih crkava.

Zašto crkve reformacijske baštine, a ne evanđeoske crkve? Kako se evangelizacijski žar reformacije tijekom sedamnaestog i osamnaestog stoljeća sve više gasio, evangelizatori John i Charles Wesley, D. L. Moody, Charles Finney i drugi probudili su u osamnaestom i devetnaestom stoljeću glad za Božjom riječi u američkim i europskim protestantskim crkvama. Bilo je to vrijeme velikih duhovnih buđenja vjere koja su naglašavala autoritet Biblije, božansku suverenost, ljudsku odgovornost i potrebu za osobnom čistoćom i disciplinom te iskustvo obraćenja Bogu, potrebe za življenjem svetog života, očiglednost novodoživljene ili obnovljene osobne vjere, koja se djelatno iskazuje u evangelizaciji i služenju potrebitima. Kršćani koji su prihvaćanjem propovijedanog evanđelja doživjeli duhovno buđenje, nanovorođenje i obraćenje Bogu svoje su vjerovanje i djelovanje utemeljili u evanđelju Isusa Krista. Prozvani su „evanđeoski kršćani“, a pokret naviještanja evanđelja nazvan je „evanđeoski pokret“ (Jambrek 2007, 174-176).

Evanđeoski pokret (grč. *euangelion*, ‘evanđelje’, ‘dobra vijest’) pokret je naviještanja evanđelja, dobre vijesti da je Krist umro za čovjekove grijeha, bio pokopan, a onda uskrsnuo treći dan prema Pismima čime je priredio otkupljenje za grešno čovječanstvo. Evanđelje je dobra vijest o spasenju i kraljevstvu Božjem u Isusu Kristu, „ono je snaga Božja na spasenje svakomu tko vjeruje“ (Rim 1,16). Odgovor na tu radosnu vijest o spasenju je obraćenje osobe k Bogu i vjera u Boga. Da bi ljudi mogli dati odgovor na evanđelje, potrebno ga je naviještati i propovijedati, uvijek iznova svakoj generaciji, stoga se evanđeoski pokret može raspoznavati kroz povijest i pratiti kao povijest propovijedanja Božje riječi.

Evanđeoski pokret u devetnaestom stoljeću donio je probuđenja u Americi, Velikoj Britaniji, Njemačkoj, Nizozemskoj i Francuskoj. Početkom dvadesetog stoljeća evanđeoski pokret snažno se suočavao s protestantskom liberalnom teologijom, i pod njezinim se utjecajem počeo naglo osipati. Nakon Drugoga svjetskog rata evanđeoski se pokret obnavlja, oživljuju misijske aktivnosti u stranim

19 Detaljnije se bavimo ovom temom u raspravi o odnosima između progresivnog i konzervativnog evanđeoskog kršćanstva u drugom dijelu ovog članka pod nazivom „Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.): duhovni, teološki i društveni identitet“.

20 Od 37 intervjuiranih vođa lokalnih crkava reformacijske baštine četvorica smatraju da njihove crkve pripadaju protestantskim crkvama, dok su 33 pastora izjavila da njihova crkva pripada evanđeoskom kršćanstvu i crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj.

zemljama, osnivaju se biblijski instituti i teološki fakulteti²¹, jača rad među studentima na sveučilištima, tiskaju se mnoge knjige, objavljuju časopisi i emitiraju brojne emisije na radiju. Vođe obnovljenoga evanđeoskog pokreta odbacili su odvajanje, antiintelektualizam, legalizam i moralizam, karakteristike koje su pratile fundamentalizam. Nastojali su evangelizacijom duhovno obnoviti crkve i graditi ekumenske mostove, a pridavali su i značajnu ulogu socijalnom evanđelju.

Karakteristični naglasci nove skupine evanđeoskih kršćana su: novo tumačenje koncepta nepogrešivosti Biblije (zasnovano na prihvaćanju povijesne kritike) prema kojem je učenje Biblije nepogrešivo i odbacivanje staroga, fundamentalističkog shvaćanja u kojemu je tekst Svetog pisma bio bez pogreške; kršćansko djelovanje kao nužan dokaz spašavajuće vjere; odbacivanje dispencionalizma i njegova pratećeg pesimizma; ponovno isticanje socijalne dimenzije evanđelja; dijalog s ekumenskim liberalizmom i ostalim religijskim tradicijama (Smith 1992, 62). U daljem tekstu samo ćemo površno naznačiti ključne elemente razvoja evanđeoskog pokreta u Europi i svijetu te njegov utjecaj na kršćanstvo u Hrvatskoj.

Ključnu ulogu u razvoju novog evanđeoskog pokreta kako u svijetu tako i u Hrvatskoj imale su evanđeoske alijanse²² i lausannski pokret²³. Na primjer, u Europi je 1951. osnovana Europska evanđeoska alijansa (EEA – European Evangelical Alliance) sa zadatkom da nacionalne evanđeoske alijanse poveže u djelatno zajedništvo. Početkom dvadeset prvog stoljeća u zajedništvu Europske evanđeoske alijanse djeluju nacionalne alijanse iz gotovo svih europskih zemalja.

Naziv „evanđeoske crkve“ odnosi se samo na jedan dio crkava i kršćana u Hrvatskoj.²⁴ Postoji nekoliko razloga za to. Prvo, iako naziv „evanđeoske crkve“ podrazumijeva zajedništva i zajednice kršćana koji svoju vjeru i praksu temelje na evanđelju Isusa Krista, zbog svega što se događa u svjetskom evanđeoskom pokretu²⁵ jedan dio crkava u Hrvatskoj ne želi koristiti naziv evanđeoska crkva. Drugo, neke se crkve ne žele zvati evanđeoskim crkvama kako ih drugi ne bi poistovjetili s Evanđeoskom pentekostnom crkvom (denominacija). Treće, Protestantsko evanđeosko vijeće (PEV) u Hrvatskoj kao evanđeoska alijansa i zajed-

21 Primjerice, London Bible College u Velikoj Britaniji (1943.) i Fuller Theological Seminary (1947.) u SAD.

22 Detaljnije o evanđeoskim alijansama vidi: World Evangelical Alliance, European Evangelical Alliance; Protestantsko evanđeosko vijeće u Republici Hrvatskoj.

23 Detaljnije o lausanskom pokretu vidi: <https://lausanne.org/>.

24 Rezultati istraživanja projekta Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj (1990. – 2020.) pokazat će jasniju sliku.

25 Svjetski evanđeoski pokret okuplja čitav spektar denominacija i samostalnih mjesnih crkava, od fundamentalističkih i konzervativnih do progresivnih i izrazito liberalnih, te elemente niza drugih duhovnih pokreta i njihovih specifičnih praksi. Zbog pitanja odnosa prema Bibliji, osporavanja i ignoriranja njezina autoriteta te snažnog procesa relativizacije Biblije neke denominacije i samostalne mjesne crkve ne žele se identificirati kao dio svjetskog evanđeoskog pokreta.

ništvo evanđeoskih kršćana okuplja samo četiri denominacije,²⁶ čime isključuje ostale denominacije i samostalne mjesne crkve koje svojim vjerovanjem i praksom pripadaju svjetskom evanđeoskom kršćanstvu.

Kako nazivi „protestantske crkve“ i „evanđeoske crkve“ odražavaju tek djelomice stvarnost u hrvatskom kontekstu ostaje nam kao najprimjenjiviji naziv „crkve reformacijske baštine“.

1.1. Definicija Crkava reformacijske baštine

CRB samostalne su i neovisne mjesne crkve i zajednice crkava (denominacije) koje svoje učenje i življenje temelje u Bibliji, a poticaje za život i djelovanje crpe najvećim dijelom iz Biblije, manjim dijelovima iz reformacije 16. stoljeća i niza evanđeoskih pokreta buđenja vjere od 17. do 21. stoljeća. Kao što su tijekom dvijetisućljetne povijesti kršćani i crkve tražile bit kršćanstva i borile se oko definiranja srži vjerničke tradicije, tako su i CRB tijekom istraživačkog razdoblja (1990. – 2020.) tragale za identitetom i nastojale ga definirati. Procese dobivanja, prihvatanja, usvajanja, izgrađivanja i mijenjanja identiteta istražili smo, identificirali i analizirali njihov razvoj i utjecaje tijekom istraživačkog razdoblja te saželi plodove procesa i utjecaje na CRB za svaku istraživačku temu. Tema duhovnog, teološkog i društvenog identiteta CRB bit će kao nastavak ovog članka objavljena u sljedećem broju ovog časopisa.

U dosadašnjem definiranju identiteta CRB u Hrvatskoj pojednostavljeno se kopirao identitet inozemnih crkava i denominacija (američkih i europskih) i prenosio u hrvatsku stvarnost pri čemu se premalo uvažavao specifičan hrvatski povijesni, duhovni, teološki i kulturni kontekst. U razmišljanju o crkvama u Hrvatskoj koje svoje povijesno i teološko podrijetlo djelomice imaju u reformaciji šesnaestoga stoljeća priklonio sam se podjeli na protestantske crkve (Evangelika crkva i reformirane kršćanske crkve) i crkve reformacijske baštine (slobodne crkve radikalne tradicije reformacije).²⁷

CRB od protestantske su reformacije usvojile poticaje na povratak kršćanstva učenju Svetog pisma te da su jedino *Pismo, milost i vjera* temelji čovjekova odnosa s Bogom, a od anabaptističkog usmjerenja radikalne reformacije praktičnu primjenu učenja Svetoga pisma, pa i po cijenu progona i mučenja. Od anabaptista su baštinile nauk o učeništvu, uvjerenje da čovjek mora prvo vjerovati da bi primio sve blagodati krštenja, svijest o praktičnom provođenju Kristova poslanja u naviještanju evanđelja te žar za evangelizacijom. Na tragu anabaptističkoga učenja

26 PEV čine Evanđeoska pentekostna crkva, Savez baptističkih crkava, Crkva Božja i Vijeće Kristovih crkava.

27 U hrvatskom kontekstu i u najširem smislu pojam „protestantske crkve“ ponekad može u sebi uključivati i crkve reformacijske baštine, a pojam „crkve reformacijske baštine“ uključivati i protestantske crkve. No razlika među njima stvarno je prevelika da bi se ta dva izričaja mogla poistovjetiti bez iscrpnog pojašnjenja.

CRB vjeruju da Crkva i država moraju biti odvojene, zakonski i praktično, te da svaka mjesna crkva ima puninu crkvenosti jer se u njoj naviješta Riječ Božja i prebiva Duh Božji, pa je stoga svaka mjesna crkva samostalna i neovisna.

CRB su crkve koje svoj nauk temelje na Svetome pismu te prihvaćaju i oživljuju načelo *ecclesia semper reformanda* – načelo da je Crkva uvijek u procesu reformiranja i promjena. S anabaptističkim poticajima primjene učenja Svetoga pisma tijekom reformacije oslanjaju se na predaju evanđeoskih probuđenja uključujući pijetizam i puritanizam.

Anabaptizam i pijetizam tražili su ispunjenje reformacije ne samo u reformi doktrine već i u reformi svakodnevnoga življenja u skladu sa Svetim pismom. Zalagali su se za temeljitu obnovu Crkve u vitalnosti i vjernosti po uzoru na Crkvu prvoga stoljeća – Crkvu zajedništva i misije. Puritanizam je bio zapažen po svojem nastojanju da reformira ili pročisti štovanje i život vjernika. Ovi su pokreti naglašavali potrebu novog rođenja, iskustvo srca i stvarnost obnove provedene u život kao nešto što dopunjuje reformacijski naglasak na opravdanju vjerom (Bloesch 1989, 23).

1.2. Osnovne karakteristike crkava reformacijske baštine u Hrvatskoj

Osnovne karakteristike CRB²⁸ sastavljene su prema dokumentima denominacija i samostalnih crkava. Ključni zajednički dokumenti koje prihvaća i promiče Protestantsko evanđeosko vijeće²⁹ jesu: *Lausannski zavjet*, *Manilski proglas* i *Cape-townski iskaz o predanju*. Temeljni dokumenti denominacija i samostalnih mjesnih crkava koji ukazuju na njihove osnovne karakteristike su vjerovanja, statuti i pregledi naučavanja. Vjerovanje je najčešće objavljeno na mrežnim stranicama denominacija i samostalnih mjesnih crkava. Kao osnovne karakteristike CRB izdvajam:

1. Prihvaćanje i primjena autoriteta i snage Biblije – Riječi Božje.

CRB u Hrvatskoj prvenstveno se prepoznaju po odnosu vjernika prema Bibliji. Crkve drže da je Biblija od Boga nadahnuta, nepogrešiva (istinita) i potpuno

28 U knjizi *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj: Pregled povijesti i teološke misli* naveo sam deset osnovnih karakteristika CRB (Jambrek 2003, 18). U ovom sam radu uzео u obzir tadašnje karakteristike, ali sam ih temeljem iscrpnijeg istraživanja na projektu CRB malo izmijenio i nadopunio. Treću i četvrtu karakteristiku spojio sam u jednu pod nazivom „Crkva je zajedništvo novorođenih kršćana“. Kao četvrtu i petu karakteristiku stavio sam: „Krštenje vjernika“ i „Evanjelizacija – djelovanje Svetoga Duha u i po vjernicima“. Desetu karakteristiku „Otvorenost za istinu pod vodstvom Duha Svetoga“ ispuštio sam s popisa osnovnih karakteristika stoga što ju je jako teško zamijetiti kod većine CRB.

29 Dokumentе prihvaćaju i njihove izjave u Hrvatskoj promiču na svojim društvenim mrežama sljedeće denominacije i članice Protestantskog evanđeoskog vijeća: Evanđeoska pentekostna crkva, Savez baptističkih crkava, Crkva Božja i Kristove crkve.

pouzdana Riječ Božja. Sažeto izrečeno Biblija ili Sveto pismo jedini je i krajnji autoritet za kršćansko vjerovanje i življenje te vjerovanje i djelovanje Crkve. Sveto pismo jedini je konačni autoritet u pitanjima vjere i ćudoređa. Ovdje koristim općeprihvaćenu izjavu *Lausannskog zavjeta* o autoritetu i snazi Biblije:

Ispovijedamo božansko nadahnuće, istinitost i autoritet kako Starog tako i Novog zavjeta u svojoj cjelovitosti kao jedne i jedine objavljene i zapisane Božje riječi, bez pogreške u svemu što tvrdi, jedinom nezabludivom putu vjere i djelovanja. Vjerujemo također u snagu Božje riječi u ispunjenju Božjeg spasenjskog plana. Poruka Biblije namijenjena je cijelom ćovjećanstvu. Božja objava u Kristu i u Pismu je nepromjenljiva. Po njoj Duh Sveti govori i danas. Ona rasvjetljuje um Božjih ljudi u svakoj kulturi, kako bi dokućili Božju istinu svojim očima i objavili cijeloj Crkvi svekoliku mudrost Božju (2 Tim 3,16; 2 Pt 1,21; Iv 10,35; Iz 55,11; 1 Kor 1,21; Rim 1,16; Mt 5,17.18; Juda 3; Ef 1,17.18; 3,10.18).

CRB u Hrvatskoj snažno istiću autoritet i snagu Svetoga pisma za život Crkve. Smatraju da naviještana Riječ Božja pozitivno utjeće i mijenja živote ljudi te tako ima znaćajan utjecaj na suvremenu kulturu i društvo. Priznavanje autoriteta Svetoga pisma omogućuje vjernicima izobilan život u poslušnosti Bogu pod njegovim autoritetom.

2. Isus Krist je Spasitelj i jedini put do Boga. Spasenje po Božjoj milosti prihvaća se vjerom u Isusa Krista.

Sveto pismo jasno istiće da je spasenje Božji besplatan milostan dar koji ćovjek može samo prihvatiti, ali ga ne može nićime zaslućžiti ili dobrim ponaćanjem zaraćiti (Rim 1,16-17; Ef 2,4-8). Božje djelo spasenja omogućeno je kroz smrt, uskrsnuće, uzaćaće i proslavljenje Isusa Krista. Smrt Isusa Krista sredićnjica je evanćđelja, dobra vijest spasenja (1 Kor 15,3). Njegova smrt bila je ųrtva radi grijeha ćovjećanstva i njome je premostio jaz izmeću ćovjeka i Boga te time omogućio ćovjeku da ućživa u zajednićstvu s Bogom. Smrću na križu Isus Krist ostvario je djelo zamjene, otkupljenja i pomirenja. Stoga krćććani u CRB snažno istiću da je Božja milost jedino sredstvo spasenja, a spasenje je dar koji se prihvaća jedino vjerom. Prava se pak vjera poznaje po dobrim djelima koja je Bog unaprijed pripremio da krćććani u njima ųive (Ef 2,10).

3. Crkva je zajednićstvo nanovorodećnih krćććana.

Crkva je zajednica svetih, odnosno zajednićstvo nanovorodećnih krćććana (Iv 3,1-8) krććenih u odrasloj dobi nakon priznanja grijeha i pokajanja te ispovijedanja osobne vjere u Isusa Krista kao Spasitelja i Gospodina. Novoroćenje je Božje djelo u ćovjeku, a ćovjekov je odgovor obraćenje Bogu, ispovijedanje osobne vjere priznavanjem grijeha i pokajanjem. Crkva su nanovorodećni krćććani s osobnim

odnosom s Bogom, stoga je u CRB zamjetno obnavljanje Crkve u vjerovanju i djelovanju prema uzoru na Crkvu opisanu u Djelima apostolskim.

4. Krštenje vjernika.

Krštenje je javno poistovjećivanje s Kristovom smrću i uskrsnućem (Rim 6,3-4; Kol 2,12). To je izvanjski znak sjedinjenja s Kristom po vjeri; izvanjski znak krštenja u jedno Tijelo Kristovo (1 Kor 12,13). Krštenje vjernika krštenje je osoba koje su ispovjedile svoju vjeru u Isusa Krista kao osobnog Spasitelja i Gospodina. Preduvjet krštenju je novorođenje, obraćenje k Bogu i vjera (Dj 20,21). Krštenik se mora pokajati za svoje grijehе, obratiti se k Bogu i povjerovati u Isusa Krista kao uzvišenoga Gospodina i Spasitelja te postati njegov učenik. Potrebno je i da u osnovama poznaје sadrжаје kršćanske vјere te da pokaže da se odriče starog načina života i da želi u svakodnevnom življenju biti poslušan Gospodinu.

5. Evangelizacija - djelovanje Svetoga Duha u i po vjernicima.

Sastavni dio kršćanskog života jest prebivanje Svetoga Duha u vjernicima (Lk 4,49; Dj 2,36-39). To prebivanje Svetog Duha očituje se u izgrađivanju Kristu sličnoga karaktera (plodovi Duha, Gal 5,22-23), svetom življenju (1 Pt 1,16-17) i vršenju volje Boжje (Mt 7,21), posebice naviještanjem evanđelja svim ljudima koji još nisu prihvatili Isusa Krista kao osobnog Spasitelja i Gospodina. Svijest o grijehu, vjera u Krista, novorođenje i duhovni rast djelo su Svetoga Duha i zato se evangelizacija spontano rađa iz Crkve ispunjene Duhom (*Lausannski zavjet* 14). Evangelizacija je najvažnija služba i zadatak Crkve (Iv 17,18; Mt 28,19,20; Dj 1,8; 20,27; Ef 1,9,10; 3,9-11; Gal 6,14,17; 2 Kor 6,3,4; 2 Tim 2,19-21; Fil 1,27; Iv 9,4; Mt 9,35-38; Rim 9,1-3; 1 Kor 9,19-23; Mk 16,15; Iz 58,6,7; Jak 1,27; 2,1- 9; Mt 25,31-46; Dj 2,44,45; 4,34,35). Crkva je u središtu Boжjeg plana i određena je za širenje evanđelja (*Lausannski zavjet* 6). Krajnji cilj trebao bi biti, u najskorije vrijeme i svim raspoloživim sredstvima, da svaka osoba ima mogućnost čuti, razumjeti i prihvatiti evanđelje Isusa Krista (*Lausannski zavjet* 9).

6. Svaka je mjesna crkva samostalna i neovisna.

Crkva je zajednica ljudi – spašenih milošću Boжjom, ispunjenih Svetim Duhom, obdarenih svim darovima Svetoga Duha i opremljena svim službama – koja živi kao Tijelo Kristovo, u kojoj su svi vjernici izravno povezani s Glavom – Isusom Kristom i djeluju u svijetu vođeni i osnaжeni Svetim Duhom pri ispunjenju Riječi i volje svoje Glave (Jambrek 2022, 16). Mjesna crkva je okupljena zajednica vjernika koja proslavlja Isusa Krista (usp. 1 Kor 1,2) na određenoj lokaciji. Ona je Tijelo Kristovo u mjestu gdje se skupila (Rim 12; 1 Kor 12) jer u svakoj zajednici koja se skuplja u Kristovo ime da bi ispovijedala i proslavljala Isusa Krista kao Spasitelja i Gospodina, Krist jest nazočan po Svetome Duhu. Mjesna crkva istovremeno je i dio sveopće Crkve i cijela Crkva. Stoga skupina crkava (denominacija ili pak regi-

onalna crkva) ne može imati autoritet i moć nad mjesnom crkvom. Svaka mjesna zajednica vjernika koja se okuplja i služi u Kristovo ime jest samostalna i neovisna crkva jer je u njoj nazočan Isus Krist po Svetom Duhu.³⁰

7. Svećenstvo svih vjernika.

Nanovorođeni vjernik ispunjen Svetim Duhom može izravno pristupati Bogu, služiti mu i vršiti njegovu volju, a svi koji vjeruju u Krista imaju pravo i autoritet čitati, tumačiti i primjenjivati učenja Svetoga pisma. Nanovorođeni kršćani sjedinjeni su s Isusom Kristom i pozvani su sudjelovati u njegovoj svećeničkoj službi, učiti izravno iz Božje riječi i primjenjivati naloge i upute Svetoga Duha.

8. Nasljedovanje Isusa Krista - učenje.

Zadatak evangelizacije svijeta, poznat kao *Veliko poslanje*, koji je Gospodin Isus Krist dao svojim učenicima zapisan je u svim četirima evanđeljima (Mt 28,18-20; Mk 16,14-18; Lk 24,46-49; Iv 20,21-22) i Djelima apostolskim (Dj 1,8). U njemu je središnja Isusova zapovijed kršćanima da naviještaju evanđelje i učine sve narode njegovim učenicima. Ta zapovijed uključuje propovijedanje radosne vijesti, svjedočenje iz vlastita iskustva i odnosa s Bogom, djelotvornu ljubav prema bližnjemu potkrijepljenu snagom Duha Svetoga te proces učenja i srastanja u Crkvu. Učenik je osoba koja slijedi Isusa i posvećena je njegovoj misiji (Mt 4,19,22). To je osoba koja živi životom svjesne i neprestane identifikacije s Gospodinom Isusom Kristom u životu, smrti i uskrsnuću, kroz riječi, ponašanje, stavove, motive i namjere. To je osoba kojoj Isus oblikuje karakter, vrijednosti, prioritete i odnose. Učenje je *stanje* učenika Isusa Krista i *proces* činjenja učenika. Proces činjenja učenika uključuje krštenje učenika u ime Oca i Sina i Duha Svetoga te učenje da vrše sve što je Isus zapovjedio. Propovijedanje evanđelja dovodi ljude do odluke o prihvaćanju Isusa Krista kao osobnog Spasitelja i Gospodina, krštenje ih uvodi u Crkvu, zajednicu učenika ili svetih u Kristu u kojoj zatim slijedi pouka i obuka u vršenju svega što je Isus Krist zapovjedio.

9. Jedinstvo u evanđelju Isusa Krista.

CRB prihvaćaju i provode duhovno jedinstvo u evanđelju Isusa Krista sa svim denominacijsko-strukturnim različitostima. Kako Biblija uopće ne komunicira ideju o jedinstvu crkava, već jedino stvarnost jedinstva onih koje je Bog Otac dao Isusu Kristu, koji su prihvatili njegovu riječ i vrše je (Iv 17,1-26). Tako se vjernici u CRB okupljaju oko evanđelja Isusa Krista, a ne oko neke ideje, teologije ili institucije. Po pitanju jedinstva, ekumenizma i međureligijskog dijaloga koje se desetljećima iznova i iznova javlja, većina vjernika i mjesnih crkava CRB prihvaća jedino jedinstvo u evanđelju Isusa Krista. No, vodstva pojedinih mjesnih crkava i

30 Detaljniji nauk o Crkvi u crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj vidi u Jambrek 2022.

denominacija u provođenju njihove crkvene politike često znaju koketirati s promotorima ekumenizma i međureligijskog dijaloga.³¹

10. Agape ljubav kao jedina odgovarajuća motivacija kršćanskoga življenja.

Isus je rekao svojim učenicima, ondašnjim i današnjim: „Zapovijed vam novu dajem: ljubite jedni druge; kao što sam ja ljubio vas tako i vi ljubite jedni druge. Po ovom će svi znati da ste moji učenici: ako budete imali ljubavi jedni za druge“ (Iv 13,34-35). Crkva je Tijelo Kristovo u kojem svi udovi (članovi crkve) moraju biti u pravom odnosu s glavom – Isusom Kristom – i jedan s drugim (usp. 1 Kor 12,12-27). Velik dio duhovnog rasta i razvoja vjernika dolazi kroz odnos s drugim vjernicima te međusobno dijeljenje i svakovrsno iskazivanje bratske ljubavi.

2. Pravni položaj CRB u Republici Hrvatskoj

Potkraj 1980-ih u Hrvatskoj se proži ma nekoliko društveno-političkih procesa čiji rezultati neposredno i posredno utječu na CRB. Prvi i najvažniji proces su pripreme i uspostavljanje Republike Hrvatske. Drugi proces obuhvaća društvenu regulaciju vjerskih zajednica.

Pripreme za izdvajanje iz Jugoslavije i uspostavljanje samostalne Republike Hrvatske odvijale su se desetljećima, a kao ključne društveno političke trenutke možemo izdvojiti smrt predsjednika Jugoslavije Josipa Broza Tita 1980. godine i pad Berlinskog zida 1989. godine. U pripremama i uspostavljanju samostalne Republike Hrvatske veliku je ulogu imala Katolička Crkva u Hrvatskoj i vatikan-ska diplomacija. Proces sudjelovanja Katoličke Crkve u oblikovanju samostalne Republike Hrvatske imao je snažne utjecaje na pravni položaj CRB, kao i svih ostalih vjerskih zajednica.

Pravni položaj CRB određen je Ustavom Republike Hrvatske od 22. prosinca 1990. godine (NN 56/90). Ustavom su određena temeljna prava vjernika i vjerskih zajednica kako slijedi:

- „Svatko u Republici Hrvatskoj ima prava i slobode, neovisno o njegovoj rasi, boji kože, spolu, jeziku, vjeri, političkom ili drugom uvjerenju, nacionalnom ili socijalnom podrijetlu, imovini, rođenju, naobrazbi, društvenom položaju ili drugim osobinama“ (čl. 14.).
- „Jamči se sloboda savjesti i vjeroispovijedi i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja“ (čl. 40.).
- „Sve vjerske zajednice jednake su pred zakonom i odvojene od države. Vjerske zajednice slobodne su, u skladu sa zakonom, javno obavljati vjerske obrede, osnivati škole, učilišta, druge zavode, socijalne i dobrotvorne

31 Detaljnije u člancima Jambrek 2008, 61-76; Jambrek 2014a, 155-170 i Jambrek 2014b, 251-263.

ustanove te upravljati njima, a u svojoj djelatnosti uživaju zaštitu i pomoć države“ (čl. 41.).

- „Svatom se jamči pravo na slobodno udruživanje radi zaštite njihovih probitaka ili zauzimanja za socijalna, gospodarska, politička, nacionalna, kulturna ili druga uvjerenja i ciljeve. Radi toga svatko može slobodno osnivati sindikate i druge udruge, uključivati se u njih ili iz njih istupati u skladu sa zakonom“ (čl. 43.).

Nakon usvajanja Ustava 22. prosinca 1990. godine država Hrvatska vraća „politički dug“ Katoličkoj Crkvi u Hrvatskoj uvođenjem vjeronauka u škole i potpisivanjem međunarodnih ugovora države sa Svetom Stolicom (Katoličkom Crkvom) iz 1996. i 1998. godine.

Proces uvođenja vjeronauka u škole započeo je raspravom stručne i šire javnosti koja se vodila 1990. i 1991. Ministarstvo prosvjete i kulture donijelo je odluku o uvođenju konfesionalnog vjeronauka u osnovne i srednje škole počevši od 1991./1992. školske godine. CRB saznale su o ovoj odluci iz sredstava javnog priopćavanja. Brzo su reagirale i uz pomoć ministarstva uključile se u izvođenje vjeronauka u osnovnim i srednjim školama u kojima su ispunjavale uvjete.³²

Proces društvene regulacije vjerskih zajednica započeo je s Katoličkom Crkvom kojoj su zbog političkih zasluga dane najviše moguće pogodnosti u novonastaloj državi. Time je Katolička Crkva dobila povlašteni status „državne crkve“. Sve ostale vjerske zajednice obuhvaćene su Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica iz 2002. godine, među njima i CRB. Ovim je zakonom određen legalni okvir u odnosima države i vjerskih zajednica. Rješavanjem odnosa s Katoličkom Crkvom međudržavnim ugovorima s Vatikanom, koji su iznad zakona, i Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica za ostale vjerske zajednice, država je uvela pravnu nejednakost koja kao posljedicu ima nekoliko tipova vjerskih zajednica.

Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica crkva ili vjerska zajednica definirana je kao zajednica fizičkih osoba koje ostvaruju slobodu vjeroispovijedi jednakim javnim obavljanjem vjerskih obreda i drugim očitovanjima svoje vjere upisana u Evidenciju vjerskih zajednica u Republici Hrvatskoj (čl. 1.).

Po završetku procesa društvenog reguliranja položaja vjerskih zajednica hrvatsko zakonodavstvo prepoznaje pet skupina vjerskih zajednica: 1) Katolička Crkva; 2) registrirane vjerske zajednice koje su potpisale ugovor s Vladom Republike Hrvatske o zajedničkom interesu; 3) registrirane vjerske zajednice kojima nije bilo omogućeno potpisivanje ugovora s Vladom Republike Hrvatske o zajedničkom interesu; 4) zajednice vjernika registrirane kao udruge građana (zajednice u nastajanju) koje se, kad zadovolje određene uvjete, mogu registrirati kao vjerska zajednica; 5) zajednice vjernika koje nisu registrirane kao vjerska udruga. Kako

32 Detaljnije vidi u: Kerep 1997, 97-107.

Katolička Crkva, kao najstarija i najbrojnija vjerska zajednica, ima zbog zasluga u kulturi i stvaranju države poseban položaj reguliran Ugovorima sa Svetom Stolicom usredotočili smo se u istraživanju na primjenu društvene regulacije na ostale četiri skupine vjerskih zajednica, specifičnije, na primjene zakona na CRB.

2.1. Registrirane CRB koje su potpisale ugovor s Vladom Republike Hrvatske o zajedničkom interesu

Temeljem Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, a po primjeru međudržavnog Ugovora s Katoličkom Crkvom, Vlada Republike Hrvatske pristupa potpisivanju Ugovora o zajedničkom interesu s drugim vjerskim zajednicama.³³ Među njima su i denominacije koje ubrajamo u CRB. Ugovor su 4. srpnja 2003. potpisale: Evanđeoska pentekostna crkva u RH i njoj za tu prigodu pridružene Kristova pentekostna crkva u RH i Crkva Božja u RH; Savez baptističkih crkava u RH i za tu prigodu pridružene Kristove crkve u RH. Potpisanim Ugovorom potvrđeno je da su ovih pet denominacija i njihove mjesne crkve imale pravnu osobnost i prije stupanja na snagu Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica te su upisane u Evidenciju vjerskih zajednica.

Iako su željeli i zahtijevali, Savezu crkava „Riječ Života“ i Crkvi cjelovitog evanđelja nije bilo omogućeno 2003. godine potpisivanje ugovora s Vladom RH. Svoje su želje ostvarili tek nakon presude Europskog suda za ljudska prava koji je naložio Vladi Republike Hrvatske da s njima potpiše ugovor. Ugovor je potpisan 12. rujna 2014.³⁴

Neke vjerske zajednice nisu htjele sklopiti Ugovor s državom. Druge su, registrirane prije donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica, smatrale

33 Nakon toga potpisani su ugovori od zajedničkog interesa između Vlade RH i drugih vjerskih zajednica u 2002., 2003. i 2014. godini. Hrvatska država je, osim ugovora potpisanih s Katoličkom Crkvom, potpisala šest Ugovora od zajedničkog interesa sa 17 vjerskih zajednica. 20. prosinca 2002. godine potpisan je ugovor sa (1) Srpskom pravoslavnom Crkvom u Hrvatskoj i (2) Islamskom zajednicom u Hrvatskoj. 4. srpnja 2003. godine potpisan je ugovor s (3) Evangeličkom Crkvom u Republici Hrvatskoj i Reformiranom kršćanskom (kalvinskom) Crkvom u Hrvatskoj te s (4) Evanđeoskom pentekostnom crkvom u Republici Hrvatskoj koja zastupa još dvije crkve (Crkva Božja u Republici Hrvatskoj, Savez Kristovih pentekostnih crkava u Republici Hrvatskoj), Kršćanskom adventističkom crkvom u Republici Hrvatskoj koja zastupa još jednu crkvu (Reformni pokret adventista sedmog dana) i Savezom baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj koji zastupa još jednu crkvu (Kristova crkva). 29. listopada 2003. godine potpisan je ugovor s (5) Bugarskom pravoslavnom Crkvom u Hrvatskoj, Hrvatskom starokatoličkom crkvom i Makedonskom pravoslavnom crkvom u Hrvatskoj. I, na kraju, 12. rujna 2014. Vlada je potpisala Ugovor sa Savezom crkava „Riječ Života“, Crkvom cjelovitog evanđelja i Protestantском reformiranom crkvom u Republici Hrvatskoj.

34 Savezu crkava „Riječ Života“, Crkvi cjelovitog evanđelja i Protestantскоj reformiranoj crkvi u Republici Hrvatskoj bilo je onemogućeno potpisivanje Ugovora s Vladom RH, stoga su tužile hrvatsku državu Sudu za ljudska prava u Strasbourgu zbog diskriminacije.

da temeljem toga imaju pravo i zahtijevale sklapanje Ugovora s državom. Vlasti su pak smatrale da s nekima od njih ne treba sklapati Ugovor. Kako u Zakonu i drugim zakonskim aktima nisu propisani jasni kriteriji za ostvarivanje prava sklapanja Ugovora, to je pitanje razmatrala Vlada Republike Hrvatske. Na sjednici Vlade od 23. prosinca 2004. godine usvojen je sljedeći zaključak:

Za sklapanje ugovora o pitanjima od zajedničkog interesa za Republiku Hrvatsku i neku ili više vjerskih zajednica, koji sklapa Vlada Republike Hrvatske i vjerska zajednica, potrebno je da jedna ili više vjerskih zajednica, koje bi sklopile ugovor, ispunjavaju jedan od dva uvjeta: 1) da su djelovale na području Republike Hrvatske na dan 6. travnja 1941. godine i nastavile djelovanje u kontinuitetu i pravnoj slijednosti, te da broj vjernika prelazi brojku od šest tisuća, prema zadnjem popisu stanovništva, 2) da je povijesna vjerska zajednica europskog kulturnog kruga (Katolička crkva, Pravoslavna crkva, Evanđelička crkva u Republici Hrvatskoj, Reformirana kršćanska crkva u Hrvatskoj, Islamska zajednica u Hrvatskoj, Židovska zajednica u Republici Hrvatskoj).³⁵

Ovim zaključkom registrirane vjerske zajednice u Hrvatskoj podijeljene su na povijesne vjerske zajednice europskog kulturnog kruga, crkve ukorijenjene na području Hrvatske i ostale crkve ili vjerske zajednice.

Temeljem Vladinog zaključka CRB koje su potpisale Ugovor trebale su djelovati na dan 6. travnja 1941. godine i nastaviti djelovanje u kontinuitetu i pravnoj slijednosti. Taj su kriterij zadovoljile Evanđeoska pentekostna crkva, Crkva Božja, Kristova pentekostna crkva, Savez baptističkih crkava i Kristove crkve.³⁶ Savez crkava „Riječ Života“ i Crkva cjelovitog evanđelja nisu zadovoljile spomenuti kriterij. Potpisale su Ugovor s Vladom RH temeljem presude i naloga Europskog suda za ljudska prava.

Koja prava pripadaju CRB potpisnicama Ugovora s Vladom RH? Republika Hrvatska ugovorom daje značajna prava vjerskim zajednicama. Ističem samo ona za CRB najznačajnija. Ugovor jamči unutarnju autonomiju CRB kako u ustrojstvu

35 Zaključak Vlade Republike Hrvatske, klasa: 070-01/03-03/03, Urbroj: 5030104-04-3 od 23. prosinca 2004. godine.

36 Za Komisiju za odnose s vjerskim zajednicama bilo je sporno djelovanje Kristovih crkava na dan 6. travnja 1941. godine i njihov nastavak djelovanja u kontinuitetu i pravnoj slijednosti. Stoga su me kao stručnjaka za CRB pozvali da obrazložim i dokažem njihovo djelovanje na dan 6. travnja 1941. godine, kontinuitet djelovanja i pravnu slijednost. Problem je bio što je prva Kristova crkva registrirana ili uvedena u Evidenciju vjerskih zajednica 1985. godine te nije zadovoljavala ni jedan kriterij za potpisivanje Ugovora. No, to je bilo djelomično točno gledište. U procesu restrukturiranja crkava tijekom i nakon donošenja Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica spojile su se Kristove crkve braće i Kristove crkve te su dalje nastupale kao Kristove crkve. Stoga se djelovanje u kontinuitetu i pravnoj slijednosti uzima od najstarije crkve registrirane ili uvedene u Evidenciju vjerskih zajednica. Kako su Kristove crkve braće s djelovanjem počele potkraj Prvog svjetskog rata u Jugoslaviji, Kristove crkve su zadovoljile kriterij da su djelovale na dan 6. travnja 1941. godine.

crkava, osnivanju, mijenjanju i ukidanju mjesnih crkava te drugih pravnih osoba (čl. 3.), tako i u izborima, imenovanjima i dodjelama službi, prema odredbama svojih propisa (čl. 4.). Crkve imaju pravo graditi crkve i crkvene zgrade te povećavati ili preuređivati već postojeće, prema zakonodavstvu Republike Hrvatske (čl. 6.).³⁷ Crkvama je zajamčena sloboda tiska, tiskanje i širenje knjiga, novina, časopisa, te druge djelatnosti povezane s njihovim djelovanjem (čl. 7.). Brak koji se u vjerskom obliku sklopi pred ovlaštenim službenikom crkve ima učinke građanskog braka (čl. 8.). Crkve mogu slobodno osnivati ustanove koje će osiguravati karitativno djelovanje i društvenu skrb (čl. 9.).

Ugovor najviše prostora posvećuje vjeronauku u javnim školama (čl. 10.-14.) u skladu s učenjem i programom svake denominacije potpisnice ugovora. Vjeronauk pripadajuće crkve u javnim osnovnim i srednjim školama izborni je predmet i obavezan za one učenike koji ga izaberu. Za formiranje odgojno-obrazovne skupine za izvođenje nastave vjeronauka pojedine crkve ugovor propisuje najmanje sedam (7) učenika. Za crkve koje nemaju sedam učenika za formiranje odgojno-obrazovne skupine u javnoj školi Ugovor omogućuje održavanje vjeronauka izvan škole, tj. u crkvi. Nastava vjeronauka koja se održava izvan škole podliježe istim pedagoškim obavezama kao i nastava koja se odvija u školi u pogledu planiranja i programiranja, vođenja pedagoške dokumentacije, vrednovanja postignuća vjeroučenika i nadzora kvalitete nastave.

Ugovorom je uređeno pravo na dušobrižništvo u zdravstvenim ustanovama, kaznionicama i zatvorima (čl. 15.) te odnos i prava u vezi s kulturnom i umjetničkom baštinom crkava.

Na kraju je naznačena obveza Republike Hrvatske na proračunsko sufinanciranje crkve potpisnice Ugovora kako bi crkva mogla „na doličan način nastaviti svoje djelovanje na promicanju općega dobra“ (čl. 23.). Zatim je Ugovorom određen novčani iznos koji će Republika Hrvatska godišnje dati iz državnog proračuna svakoj crkvi potpisnici.

2.2. Registrirane CRB kojima nije bilo omogućeno potpisivanje Ugovora

Crkve registrirane nakon 1941. godine imaju pravnu osobnost, vode se u Evidenciji vjerskih zajednica koju vodi Ministarstvo pravosuđa, uprave i digitalne transformacije, ali im nije omogućeno potpisivanje Ugovora s Vladom RH. Među njima su: zagrebačke Kristova duhovna crkva, Kristova duhovna crkva „malokr-

37 Članak 6. Ugovora ističe: „Nadležno tijelo Crkve odluku o potrebi izgradnje crkve ili crkvene zgrade dostavlja nadležnim tijelima Republike Hrvatske i izabire lokaciju u dogovoru s tim nadležnim tijelima, a u skladu s provedbenim urbanističkim planom.“ Praksa je pokazala da je ovo pravo jako teško ostvariti jer u velikom dijelu gradskih službi odgovornih za provedbu postoji snažan društveni otpor koji zaustavlja većinu inicijativu crkava.

štenih“, Crkva Radosne vijesti, Kršćanska proročka crkva „Isus je Kralj“ te Neovisna baptistička crkva iz Čakovca i Crkva Kristovih učenika iz Tenje.

Među zajednicama vjernika koje su registrirane kao udruge građana nalaze se Kršćanska zajednica u Šibeniku; Udruga Remar Croatia sa zajednicama u Zaprešiću, Rijeci i Lupoglavu; Udruga Dunamis u Zagrebu; Udruga Krist je internacionalan sa zajednicama u Zagrebu, Puli, Rijeci i Splitu; Udruga Kristova zajednica Dom milosti u Zadru.

U Hrvatskoj postoji niz zajednica vjernika koje se redovito okupljaju, ali nisu registrirane ni kao crkva ni kao udruga građana. Te zajednice nastoje funkcionirati kao crkve i smatraju da im nije potrebna pravna osobnost. Stoga se ne žele registrirati ni upisati u registar udruga. Zakon ih prepoznaje kao udruge građana bez svojstva pravne osobnosti. Izričitom zakonskom odredbom Zakona o udrugama na takve se udruge, na odgovarajući način, primjenjuju pravni propisi koji se odnose na ortaštvo (čl. 1., stavak 3.).

3. Restrukturiranje CRB (1990. – 2020.)

Raspadom Jugoslavije i stvaranjem države Hrvatske dolazi do sporazumnog izdvajanja pripadajućih mjesnih crkava u Hrvatskoj iz denominacija djelatnih u Jugoslaviji. Tom su prigodom skupine crkava u Hrvatskoj evidentirane kao: Evanđeoska crkva u RH, Savez baptističkih crkava u RH, Crkva Božja u RH i Savez Kristovih pentekostnih crkava u RH, Kristova duhovna crkva u RH i Kristova duhovna crkva malokrštenih u RH.

Republika Hrvatska nastojala je nakon osamostaljenja urediti i ozakoniti prava i obveze vjerskih zajednica, među kojima su i CRB. Učinila je to Ustavom (1990.), međudržavnim ugovorima s Katoličkom crkvom (1996. i 1998.), Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica (2002.), Ugovorima između Vlade RH i pojedinih vjerskih zajednica (2003.) te Zaključcima Vlade (2004.). Slijedom primjena zakona i propisa CRB prolazile su višegodišnji proces restrukturiranja koji je rodio mnogim pozitivnim i priželjkivanim plodovima te ponekim nepoželjnim plodom. Restrukturiranjem se nastojalo udovoljiti zahtjevima države s jedne strane i svake denominacije i samostalne mjesne crkve s druge strane.

Većina CRB ušla je u proces restrukturiranja s usvojenim i naslijeđenim praksama i karakteristikama. Po Isusovoj zapovijedi propovijedanje evanđelja najvažniji je zadatak kršćana i Crkve kao zajednice vjernika (Mk 16,15). Crkve snažno naglašavaju svećenstvo svih vjernika, što u primjeni znači da svatko može biti pozvan i poslan od Boga na osnivanje i vođenje nove crkve. A kako je svaka crkva samostalna i neovisna, nitko nema pravo nadgledati kvalitetu vodstva, nauka i djelovanja novoosnovane crkve jer vođa ili vodstvo svake crkve bira, usvaja i primjenjuje nauk i specifično življenje crkve.

Tijekom restrukturiranja CRB zamjetna su tri procesa: 1) procesi izdvajanja, 2) procesi pridruživanja i 3) procesi osnivanja novih mjesnih crkava.

Procesi izdvajanja. Uz osnivanje novih samostalnih crkava, često potpomo-gnuto inozemnim misijskim organizacijama, crkvama, udrugama i utjecajnim pojedincima, u 1990-ima je zamjetno izdvajanje i osamostaljivanje mjesnih crkava ili skupina crkava iz pojedinih denominacija.³⁸ Pri tome mjesna crkva (ili skupina crkava) koja se izdvoji nastoji zadržati pravnu osobnost i povijesni, pravni i kulturni kontinuitet dok se odriče duhovnog i strukturnog kontinuiteta.

Država početkom 2000-ih nastoji te procese smanjiti, ograničiti i, na kraju, onemogućiti. Tomu u prilog ide zaključak Vlade Republike Hrvatske: „Crkva ili vjerska zajednica koja se izdvoji ili se izdvojila iz crkve ili vjerske zajednice smatra se novom crkvom odnosno vjerskom zajednicom, a početak njezinog djelovanja smatra se danom izdvajanja, odnosno osnivanja...”³⁹

Ovim zaključkom, Zakonom o pravnom položaju vjerskih zajednica i ugovorima s vjerskim zajednicama država je značajno otežala izdvajanje skupina vjernika i mjesnih crkava iz postojećih denominacija i formiranje nove crkve ili denominacije. Time je država zaustavila već uhodanu praksu da crkve ili skupine vjernika koje su se izdvojile mogu zadržati pravnu osobnost te i dalje graditi povijesni, pravni i kulturni kontinuitet. Država ne osporava mjesnoj crkvi ili zajednici vjernika uživanje prava izdvajanja iz registrirane crkve ili vjerske zajednice, već određuje da ta skupina po zakonu treba krenuti iz početka kao nova crkva ili vjerska zajednica.

Procesi pridruživanja. U procesu priprema za potpisivanje Ugovora s denominacijama CRB, Vlada je potakla i omogućila da se postojeće samostalne i neovisne mjesne crkve mogu pridružiti nekoj od registriranih denominacija. Omogućila je različite vrste i modele udruživanja mjesnih crkava i denominacija.

Procesi pridruživanja samostalnih mjesnih crkava registriranim crkvama te spajanje manjih denominacija znatno su utjecali na strukture i identitet denominacija. Tako su, primjerice, Kristove crkve i Kristove crkve braće spojene i uvedene u Evidenciju vjerskih zajednica kao Kristove crkve. Vlada RH nije potpisala Ugovor sa svakom denominacijom posebice, već ih je za tu prigodu grupirala pod jednim ugovorom prema svojim kriterijima s kojima su se složile pojedine

38 Taj je proces zamjetan, primjerice, u Reformiranoj crkvi iz koje nastaju dvije nove denominacije i u Evangeoskoj crkvi. Nakon promjene imena 1989. godine iz Kristova pentekostna crkva u Evangeoska crkva, nekoliko mjesnih crkava nije prihvatilo promjenu imena te je oformilo Savez Kristovih pentekostnih crkava. Početkom 2000-ih Crkva cjelovitog evanđelja iz Zagreba i EPC Bethesda iz Zadra (danas djeluje kao udruga građana) odvojile su se od Evangeoske crkve u Hrvatskoj i nastavile samostalno djelovanje.

39 Zaključak Vlade Republike Hrvatske, klasa: 070-01/03-03/03, Urbroj: 5030104-04-3 od 23. prosinca 2004. godine.

denominacije.⁴⁰ Tako su, primjerice, tri pentekostne denominacije udružene za potrebe Ugovora. Nositelj i potpisnik je Evanđeoska pentekostna crkva u Republici Hrvatskoj, najbrojnija među njima, a u Ugovoru su joj pridružene Crkva Božja i Savez Kristovih pentekostnih crkava s njenim mjesnim crkvama (Ugovor čl. 2.). Savezu baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj pridružene su njima slične Kristove crkve u Republici Hrvatskoj, a Kršćanskoj adventističkoj crkvi u Republici Hrvatskoj pridružen je Reformni pokret adventista sedmog dana. Ovim su pridruživanjima denominacije i njihove mjesne crkve zadržale pravnu osobnost koju su imale prije stupanja na snagu Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica.

Što se dobilo procesima pridruživanja? Država je definirala i sebi olakšala odnose s vjerskim zajednicama te dugoročno dobro riješila⁴¹ potencijalne probleme koji bi proizašli iz međudržavnih ugovora s Katoličkom Crkvom. Denominacije i njihove mjesne crkve dobile su potvrdu o svojoj pravnoj osobnosti te mogućnost uživanja dobrobiti koje osigurava Ugovor s Vladom RH, a koje bi teško ostvarile same.

Procese pridruživanja iskoristile su i pojedine samostalne mjesne crkve te se pridružile duhovno sličnoj denominaciji. Tako se, primjerice, u razdoblju 1990. – 2020. nekoliko samostalnih mjesnih crkava pridružilo Evanđeoskoj pentekostnoj crkvi, Savezu baptističkih crkava i Kristovim crkvama. Pridruživanje je imalo pozitivne i negativne strane, kako za crkvu koja se pridružila tako i za denominaciju kojoj se pridružila. Pozitivno za samostalne mjesne crkve bilo je, uz ostalo, uključanje u denominacijsko obiteljsko ozračje, prisnije zajedništvo, sudjelovanje u mogućnosti provedbe većeg i sveobuhvatnijeg plana djelovanja. Za denominacije je svako pridruživanje donosilo niz pozitivnosti, od brojčanog rasta denominacije do unosa duhovne svježine i poleta u denominacijsku ustajalost.

Naravno, svako pridruživanje pratilo su i još uvijek prate negativne posljedice. Za samostalnu mjesnu crkvu koja se pridružuje denominaciji negativno je to što na neki način gubi osjećaj duhovne i organizacijske samostalnosti i važnosti. Uz to mora prihvatiti denominacijsko vjerovanje, vrijednosti, načela, strukture i načine djelovanja. Negativne posljedice za denominaciju najviše se očituju u remećenju duhovnog ozračja (pozitivno i negativno) koje novo pridružena crkva donosi sa sobom. Naime, svaka samostalna crkva utemeljena je u nekom duhovnom pokretu i njegovoj specifičnoj teologiji koja može biti tek djelomice slična teologiji denominacije kojoj se crkva pridružuje. Iz iskustva znam da su teologije koje su

40 Ugovor s Vladom RH potpisale su Evanđeoska (Pentekostna) crkva u Republici Hrvatskoj, Kršćanska adventistička crkva u Republici Hrvatskoj i Savez baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj.

41 Izraz „dobro riješila“ temeljim na rezultatima istraživanja projekta CRB (1990. – 2020.) prema kojima su mjesne crkve zadovoljne odnosom s državom.

pridružene crkve donijele sa sobom u denominaciju stvarale i još uvijek stvaraju brojne probleme u borbi za identitet, kako pridružene crkve tako i denominacije.

Što se dobilo pridruživanjem pet samostalnih mjesnih crkava Evanđeoskoj pentekostnoj crkvi u Hrvatskoj (EPC u RH)? Pojednostavljeno rečeno, crkva Hosana iz Pule svojim je pridruživanjem EPC u RH unijela snažan utjecaj karizmatiskog pokreta i Four Square denominacije, skupina baptista koja je u Šibeniku osnovala crkvu i pridružila se EPC u RH kao miraz je donijela utjecaje liberalnih baptista, crkva u Karlovcu utjecaj pokreta Samo Isus, crkva u Čakovcu utjecaj pastora Chucka Smitha i američke denominacije Calvary Chapel, a skupina zvana borongajci u Zagrebu donijela je brojne utjecaje iz pokreta kućnih crkava, posebice iz Ugande i Kine. Većina ovih utjecaja nije negativna sama po sebi, ali unošenjem različitih vjerovanja i praksi znatno su doprinijeli razvodnjavanju teologije, vjerovanja i identiteta Evanđeoske pentekostne crkve u Hrvatskoj.

Zašto se neke mjesne crkve ne žele pridružiti većim denominacijama? Zbog bojazni gubljenja duhovnog identiteta neke samostalne mjesne crkve opravdano nisu se htjele pridružiti postojećim denominacijama. Procijenile su da je ono što bi duhovno, identitetski i strukturno izgubile vrjednije od onoga što bi pridruživanjem dobile. Uz bojazan da će izgubiti identitet, tu je i strah da će izgubiti utjecaj i mogućnosti kao specifična mjesna zajednica te vjera da su dovoljno duhovno, organizacijski i financijski jaki da u nekoliko godina brojčano prerastu „staru, neduhovnu i zakržljalu“ denominaciju kojoj su slični.

Osnivanje novih mjesnih crkava. Nalog Gospodina Isusa Krista: „Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvorenju. Tko uzvjeruje i pokrsti se, spasit će se, a tko ne uzvjeruje, osudit će se“ (Mk 16,15-16), obvezujući je i za današnje kršćane. Vršanjem Isusova naloga današnji kršćani u Hrvatskoj susreću se s problemom kako pravno urediti položaj skupine vjernika koja je u nekom mjestu uzvjerovala po propovijedanju evanđelja. Zakonodavstvo Republike Hrvatske daje četiri mogućnosti za to.

Prvo, osnivanje crkve u sklopu pojedine registrirane denominacije (skupine crkava) ili registrirane samostalne mjesne crkve. Crkve koje djeluju kao pravne osobe u Republici Hrvatskoj na dan stupanja na snagu Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica (srpanj 2002.) upisane su u Evidenciju vjerskih zajednica podnošenjem prijave za upis. Te registrirane crkve slobodno mogu osnivati nove crkve, za koje onda ovlašteni predstavnik podnosi prijavu za upis u Evidenciju vjerskih zajednica kao njihov organizacijski oblik.

Drugo, osnivanje crkve kao registrirane udruge građana koja djeluje kao vjerska zajednica u nastajanju. U nastojanju da ograniči i uspori bujanje novih vjerskih zajednica država je propisala da novoosnovana vjerska zajednica mora imati najmanje 500 vjernika i da prije upisa u Evidenciju vjerskih zajednica mora biti upisana u registar udruga najmanje pet godina (ZPPVZ čl. 5. i 21.). Time je država blago uputila novoosnovane crkve da se pridruže postojećim registriranim deno-

minacijama ili samostalnim registriranim crkvama.⁴² Svoju pravnu osobnost pridružene crkve stekle su kao organizacijski oblik crkve ili denominacije kojoj su se pridružile (ZPPVZ čl. 6.).

Treće, osnivanje crkve kao neregistrirane udruge građana. Novoosnovana crkva može djelovati i kao neregistrirana udruga građana bez pravne osobnosti. ZPPVZ to izričito ističe: „Ovim se Zakonom ne sprječava ili ograničava osnivanje i djelovanje udruge s pravnom osobnošću ili bez pravne osobnosti koje su fizičke osobe osnovale radi ostvarivanja svojih vjerskih uvjerenja i slobode vjeroispovijedi“ (čl. 7.). Drugi stavak ovog članka napominje da neregistrirane udruge nemaju položaj vjerskih zajednica i ne mogu stjecati ni ostvarivati prava koja prema odredbama ZPPVZ ili drugih zakona imaju vjerske zajednice.

Četvrto, organizirano druženje vjernika na nekoj lokaciji. Vjernici se slobodno mogu okupljati i organizirano družiti radi proučavanja Svetoga pisma, molitve, slavljenja, svjedočenja i svih ostalih aktivnosti pri vršenju volje Božje. Ovakva okupljanja ne moraju biti registrirana, a Republika Hrvatska ih ne sprječava ili ograničava (ZPPVZ čl. 7.).

4. Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj na dan 28. 3. 2021.

Ovdje dajemo kratak pregled restrukturiranih CRB u Hrvatskoj na dan 28. ožujka 2021. godine.⁴³ Nakon provedbe Zakona o pravnom položaju vjerskih zajednica i primjene ugovora između Vlade RH i pojedinih vjerskih zajednica završeni su procesi restrukturiranja crkava.

Podaci o CRB u Hrvatskoj⁴⁴ sastavljeni su temeljem: uvida u Ugovor pojedine denominacije s Vladom RH; uvida u Evidenciju vjerskih zajednica u RH; uvida u Evidenciju udruge u RH; uvida u Registar poslovnih subjekata u RH; službenih podataka denominacija i samostalnih crkava (uključujući godišnja izvješća, web stranice); arhiva denominacija i samostalnih crkava; privatne arhivske građe;

42 Taj proces vidljiv je kod Crkve cjelovitog evanđelja iz Zagreba (uvedena u Evidenciju vjerskih zajednica 2003. godine) kojoj su se pridružile Crkva kršćanskog zajedništva „Lončareva kuća“ (uvedena u Evidenciju 2014.), Crkva Metanoia (uvedena u Evidenciju 2018.), i Crkva Svjetlo svijeta (uvedena u Evidenciju 2020.). Slično se zbivalo i u Neovisnoj baptističkoj crkvi Stablo života iz Čakovca (uvedena u Evidenciju 2004.). Njoj su se pridružile Neovisna baptistička crkva Pobjednici iz Varaždina (uvedena u Evidenciju 2010.), Neovisna baptistička crkva Novi život iz Zagreba (uvedena u Evidenciju 2018.), Neovisna baptistička crkva Sidro duše iz Splita (uvedena u Evidenciju 2023.).

43 Detaljni podaci nalaze se u istraživačkom dokumentu „Analiza 1. i 2. pitanja iz Upitnika (ožujak 2024.)“, koji potpisuju istraživači s Biblijskog instituta u Zagrebu Stanko Jambrek, Danijel Časni, Ervin Budiselić i Goran Medved te Dalibor Kraljik s Evanđeoskog teološkog veleučilišta u Osijeku.

44 U ove podatke nisu uključene skupine vjernika koje se redovno okupljaju, ali nisu pokazale dovoljno duhovnog i brojčanog rasta za prelazak iz kućne grupe kršćana u crkvu.

Upitnika i intervju sa službenim predstavnicima denominacija; Upitnika i intervju s vođama mjesnih crkava; analize istraživačkih podataka prikupljenih Upitnicima. Stanje je sljedeće:

Denominacije uvedene u Evidenciju vjerskih zajednica u RH – 162 evidentirane crkve

Crkva Božja u Republici Hrvatskoj – 7 evidentiranih crkvenih općina
Crkva cjelovitog evanđelja – 4 evidentirane crkve + 1 organizacija/institucija
Evandeoska pentekostna crkva (EPC) – 60 evidentiranih crkava + 10 organizacija/institucija
Kristove crkve u Hrvatskoj – 14 evidentiranih crkava + 1 organizacija/institucija
Savez baptističkih crkava (SBC) – 53 evidentirane crkve + 6 organizacija/institucija
Savez crkava Riječ Života – 12 evidentiranih crkava
Savez Kristovih pentekostnih crkava – 9 evidentiranih crkava
Neovisna baptistička crkva – 3 evidentirane crkve

Samostalne mjesne crkve uvedene u Evidenciju vjerskih zajednica u RH – 6 crkava

Crkva Radosne vijesti, Zagreb
Kristova Duhovna crkva, Zagreb
Kristova Duhovna crkva malokrštenih, Zagreb
Kršćanska proročka crkva „Isus je Kralj“, Zagreb
Crkva Kristovih učenika, Tenja
Evandeoski kršćani, Tenja
Zajednice vjernika koje su registrirane kao udruge građana - 4 zajednice
Humanitarna udruga Remar Croatia, Zaprešić (datum upisa 7. lipnja 2006.)
Udruga Krist je internacionalan, Mušalež (datum upisa 8. ožujka 2017.)
Kršćanska zajednica Šibenik (datum upisa 1. siječnja 2018.)
Udruga Dunamis, Zagreb (datum upisa 14. veljače 2020.)

Zajednice vjernika koje su registrirane kao poslovni subjekt (ostale organizacije) djelatnosti vjerskih organizacija

Kršćanska proročka crkva Maranatha, Split

Zajednice vjernika koje se okupljaju ali nisu registrirane ni kao udruge ni kao crkve – 3 zajednice

Nezavisna duhovna zajednica, Osijek
Kršćanska zajednica Split
Kristova zajednica Dom milosti, Zadar

Na temelju osnovnih karakteristika CRB⁴⁵ istraživački je tim zaključio da je na dan 28. ožujka 2021. u Evidenciju vjerskih zajednica u RH bilo uvedeno 8 denominacija⁴⁶ i njihove 162 mjesne crkve. U istraživanju nisu sudjelovali Savez Kristovih pentekostnih crkava (9 evidentiranih crkava) i Neovisna baptistička crkva (3 evidentirane crkve). Stoga je u istraživanju obrađeno 150 crkava koje su upisane u Evidenciju. Uvidom u službene podatke denominacija zaključili smo da je od tih 150 evidentiranih crkava 121 aktivna, dok se ostale vode kao crkve u mirovanju.⁴⁷ Pridružimo li tome 6 samostalnih mjesnih crkava uvedenih u Evidenciju vjerskih zajednica, 4 zajednice vjernika koje su registrirane kao udruge građana, jednu zajednicu koja je registrirana kao poslovni subjekt djelatnosti vjerskih organizacija i 3 zajednice vjernika koje se okupljaju, ali nisu registrirane ni kao udruge ni kao crkve, zaključujemo da u CRB u Hrvatskoj na dan 28. 3. 2021. postoji 176 mjesnih crkava različitih pravnih oblika.

Upitnik je popunilo 5 od 8 denominacija, 87 od 135 aktivnih mjesnih crkava u 6 denominacija te jedna nezavisna zajednica.

Aktivne mjesne crkve u denominacijama koje su sudjelovale u istraživanju - 121 crkva

Crkva Božja u Republici Hrvatskoj – 7 crkvenih općina

Crkva cjelovitog evanđelja – 4 crkve

Evangeoska pentekostna crkva (EPC) – 44 crkve

Kristove crkve u Hrvatskoj – 12 crkava

Savez baptističkih crkava (SBC) – 44 crkve

Savez crkava Riječ Života – 10 crkava

Broj mjesnih crkava koje su sudjelovale u istraživanju⁴⁸ - 86 od 121 (71,01 %)

Crkva Božja u Republici Hrvatskoj – 6 od 7 crkvenih općina (85,71 %)

Crkva cjelovitog evanđelja – 3 od 4 crkve (75,00 %)

Evangeoska pentekostna crkva (EPC) – 36 od 44 crkve (81,82 %)

Kristove crkve u Hrvatskoj – 9 od 12 crkava (75,00 %)

Savez baptističkih crkava (SBC) – 30 od 44 crkve (68,18 %)

Savez crkava Riječ Života – 2 od 10 crkava (16,67 %)

45 Definiciju vidi u Uvodu u istraživanje.

46 Denominacija u ovom istraživanju je vjerska zajednica upisana u Evidenciju vjerskih zajednica koja ima kao organizacijske oblike tri i više mjesnih crkvi/zajednica.

47 Crkva može biti u mirovanju zbog različitih razloga. Među njima su: nedostatak kvalitetnog vodstva, nedostatan broj aktivnih vjernika, privremeno prebivanje aktivnih vjernika izvan mjesta, itd. Crkva u mirovanju ne zatvara se jer ima preduvjete da se u svakom trenutku može aktivirati. Među preduvjetima se ističu potencijalno mjesno vodstvo, aktiviranje postojećih vjernika, dolazak vjernika iz drugih mjesnih crkava, napori u evangelizaciji, vlastiti prostor za sastajanje itd.

48 Crkve koje su ispunile Upitnik.

Za četiri samostalne mjesne crkve uvedene u Evidenciju vjerskih zajednica u RH procijenjeno je da nisu relevantne za istraživanje. Crkva Radosne vijesti i Kršćanska proročka crkva „Isus je Kralj“, obje iz Zagreba, nisu se odazvale na opetovane pozive da sudjeluju u istraživanju. Tri zajednice vjernika koje su registrirane kao udruge građana nisu se odazvale na poziv da sudjeluje u istraživanju. Od zajednica vjernika koje se okupljaju, ali nisu registrirane ni kao udruge ni kao crkve u istraživanju je sudjelovala jedino Nezavisna duhovna zajednica iz Osijeka.

Tijekom veljače i ožujka 2024. izvršen je upis podataka iz prikupljenih upitnika u Excel tablice. Upitnik za vodstvo denominacija ispunili su: biskup Matej Lazar Kovačević za Crkvu Božju u Hrvatskoj; predsjednik Damir Špoljarić za Evandeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj; pastor Mario Dučić za Crkvu cjelovitog evanđelja; predstojnik Vijeća Kristovih crkava Mladen Dominić za Kristove crkve u Hrvatskoj; apostol Damir Alić za Savez crkava Riječ Života. Iako je bilo dogovoreno, predsjednik i glavni tajnik Saveza baptističkih crkava u Hrvatskoj nisu ispunili Upitnik. Upitnik za mjesnu crkvu ispunili su službeni predstavnici (pastor, propovjednik ili vodeći starješina).

4.1. Približni broj vjernika CRB

Točan broj vjernika u CRB nemoguće je utvrditi, stoga ovdje iznosimo samo njihov približan broj. Za utvrđivanje toga broja služili smo se s više izvora: Popisima stanovništva iz 1991., 2001., 2011. i 2021. godine; dostupnim podacima denominacija; dostupnom arhivskom građom i javno objavljenim podacima; podacima prikupljenima Upitnikom za vođe denominacija; podacima prikupljenima Upitnikom za mjesne crkve te podacima prikupljenima iskustvenim procjenama istraživača.

Postoji više razloga zašto je nemoguće utvrditi točan broj vjernika. Popisi stanovništva ne daju ni približno točan broj vjernika jer sastavljači popisnog obrasca ne razumiju niti prate unutarnje procese i borbe za identitet koji se zbivaju u pojedinim denominacijama i mjesnim crkvama. Kao rezultat toga dobivaju se drastično različiti podaci od popisa do popisa za isti broj vjernika.

Denominacijski podaci samo su približni podaci. Zašto? Ima više razloga za to. Prvo, rijetko koja mjesna CRB vodi i na vrijeme ažurira službenu evidenciju o članstvu. Drugo, mnoge CRB uopće nemaju članstvo, već govore o tome koliko je osoba sudjelovalo u nedjeljnom bogoslužju. Treće, neke mjesne crkve vrlo su „protočne“, ljudi im dolaze i odlaze. Dolaze im vjernici iz drugih crkava i prijatelji, ostanu neko vrijeme, a zatim odlaze. Četvrto, definicije člana crkve često se razlikuju od crkve do crkve. Tako, primjerice, u Katoličkoj Crkvi i protestantskim crkvama članovi crkve su sve krštene osobe, najčešće kao dojenčad, bez obzira vjeruju li išta ili ništa. U CRB član crkve može biti samo osoba koja je krštena kao

vjernik, tj. osoba koja je kao odrasla osoba povjerovala u Isusa Krista i usvojila Sveto pismo kao standard vjerovanja i življenja.

Javno objavljeni podaci i arhivska građa iznose približne podatke koje je na različite načine prikupio autor.

Upitnikom za mjesne crkve nastojali smo prikupiti što je više moguće točne podatke koje ovdje objavljujemo. Te smo podatke upotpunili iskustvenim procjenama istraživača koji su dugogodišnji djelatnici u Savezu baptističkih crkava, Evanđeoskoj pentekostnoj crkvi i Kristovim crkvama te dobro poznaju mjesne crkve svoje i drugih denominacija i samostalnih crkava.

Približni broj vjernika u crkvama koje su sudjelovale u istraživanju

Naziv organizacijskog oblika zajednice	Broj aktivnih crkava	Približni broj vjernika		Približni broj vjernika s djecom	Bilješke
		Istraživački podaci	Denominacijski podaci		
Crkva Božja	7	255	275	310 – 335	U CB su djeca 21 % od broja vjernika.
Crkva cjelovitog evanđelja	4	265	270	310 – 332	Za CCE je procijenjeno da su djeca 23 % od broja vjernika.
Evanđeoska pentekostna crkva	44	1.719 – 1.789	1.800 – 1.900	2.214 – 2.337	U EPC su djeca 23,16 % od broja vjernika.
Kristove crkve u Hrvatskoj	12	224	250	294 – 329	U KC su djeca 31,6 % od broja vjernika.
Savez baptističkih crkava	44	1.771 – 1.800	–	2.199 – 2.235	U SBC su djeca 24,17 % od broja vjernika.
Savez crkava Riječ Života	10	700 – 850	1.100 – 1.200	865 – 1.05049	U SCRŽ je procijenjeno da su djeca 23,5 % od broja vjernika.
Nezavisna duhovna zajednica, Osijek	1	50	50	55	
Ukupno	122	4.984-5.233	5.516-5.749	6.247-6.668	

49 Kako za izračun broja vjernika s djecom nema kvalitetnog uzorka, podaci su procijenjeni temeljem iskustva i sekundarnih izvora istraživača. Postotak djece izračunat je na temelju podataka drugih denominacija.

*Približni broj vjernika 2021. godine u crkvama
koje nisu sudjelovale u istraživanju*

Naziv organizacijskog oblika zajednice	Broj aktivnih crkava	Približni broj vjernika		Približni broj vjernika s djecom
		Procijenjeni podaci	Denominacijski podaci	
Savez Kristovih pentekostnih crkava	9	400-500		492-615
Neovisna baptistička crkva	3	80-120		99-148
Crkva Radosne vijesti	1	50-70		61-86
Kristova Duhovna crkva	1	15-25		18-30
Kristova Duhovna crkva malokrštenih	1	15-25		18-30
Kršćanska proročka crkva „Isus je Kralj“	1	40-60		49-73
Crkva Kristovih učenika, Tenja	1	15-25		18-30
Evangeoski kršćani, Tenja	1	15-25		18-30
Humanitarna udruga Remar Croatia, Zaprešić i Rijeka	2	50-70		61-86
Udruga Krist je internacionalan, Mušalež	1	100-150		123-185
Kršćanska zajednica Šibenik	1	50-70		61-86
Kršćanska zajednica Split	1	40-60		50-70
Kršćanska proročka crkva Maranatha, Split	1	40-60		50-70
Udruga Dunamis, Zagreb	1	20-30		24-37
Ukupno	25	930-1.290		1.142-1.576

*Približni broj vjernika 2021. godine u svim crkvama i zajednicama
(koje su sudjelovale u istraživanju + koje nisu)*

Crkve i zajednice	Broj aktivnih crkava	Približni broj vjernika		Približni broj vjernika s djecom
		Procijenjeni podaci	Denominacijski podaci	
Crkve i zajednice koje su sudjelovale u istraživanju	122	4.984-5.233	5.516-5.749	6.247-6.668
Crkve i zajednice koje nisu sudjelovale u istraživanju	25	930-1.290	-	1.142-1.576
Ukupno	147	5.914-6.523		7.389-8.244

4.2. Kretanje broja vjernika CRB u odnosu na demografske procese

Razvoj stanovništva Hrvatske u istraživačkom razdoblju (1990. – 2020.) karakterizira nekoliko demografskih procesa, među kojima su najznačajniji procesi ukupne i prirodne depopulacije te demografskog starenja. Iseljavanje iz ekonomskih razloga započeto 1960-ih godina snažnije se nastavilo tijekom Domovinskog rata i poraća od 1990-ih do 2020-ih. Tomu su doprinijeli nepovoljni utjecaji Domovinskog rata, duboke gospodarske krize, posljedice procesa ulaska Hrvatske u Europsku Uniju, posljedice nebrige i promašenih politika vladajućih stranaka sustavnim uništavanjem domaće proizvodnje.

Prema popisu stanovništva Hrvatska je 1991. godine imala 4.784.265 stanovnika, a 2021. godine 3.888.529 stanovnika.⁵⁰ U samo 30 godina Hrvatska je ostala bez 895.736 stanovnika. U isto vrijeme, unatoč nepovoljnim demografskim procesima, zamjetan je povećan broj mjesnih crkava CRB i broj vjernika. Tako, primjerice, u EPC je broj mjesnih crkava rastao s 23 u 1991. godini na 44 aktivne crkve u 2021. godini, a broj vjernika s oko 900 u 1991. godini na oko 1.700 – 1.800 (broj vjernika s djecom je oko 2.214 – 2.337) u 2021. godini. Sličan rast zabilježen je i u SBC. Rast u broju mjesnih crkava i broju vjernika zabilježen je i u Kristovim crkvama, Savezu crkava Riječ Života i Crkvi cjelovitog evanđelja. Na kraju, 2021. godine CRB u Hrvatskoj broje 176 mjesnih crkava⁵¹ različitog pravnog statusa, s 5.914 – 6.523 aktivnih vjernika te oko 7.389 – 8.244 aktivnih vjernika s njihovom djecom.

Zaključak

Razdoblje od 1990. do 2020. godine obilježeno je restrukturiranjem mjesnih crkava i denominacija CRB u Hrvatskoj te duhovnim, teološkim i kulturnim procesima traganja za identitetom te obnavljanja, mijenjanja i utvrđivanja identiteta. Za istraživačku skupinu denominacija i mjesnih crkava u Hrvatskoj korištena su tijekom istraživačkog razdoblja (1990. – 2020.) tri naziva kojima se nastojao naznačiti i istaknuti njihov stečeni ili željeni identitet: „protestantske crkve“, „evanđeoske crkve“ i „crkve reformacijske baštine“. Kako nazivi „protestantske crkve“ i „evanđeoske crkve“ odražavaju tek djelomice stvarnost u hrvatskom kontekstu, ostaje nam kao najprimjenjiviji naziv „crkve reformacijske baštine“. CRB u Hrvatskoj samostalne su i neovisne mjesne crkve i zajednice crkava (denominacije) koje svoje učenje i življenje temelje u Bibliji, a poticaje za život i djelovanje crpe najvećim dijelom iz Biblije, manjim dijelovima iz radikalne tradicije reformacije 16. stoljeća te niza evanđeoskih pokreta buđenja vjere od 17. do 21. stoljeća.

50 Detaljniju analizu vidi u: Živić, Pokos, i Turk 2005.

51 Od toga broja 147 ih se vodi kao aktivne crkve, a 29 kao crkve u mirovanju.

U dosadašnjem definiranju identiteta CRB u Hrvatskoj pojednostavljeno se kopirao identitet inozemnih crkava i denominacija (američkih i europskih) i prenosio u hrvatsku stvarnost pri čemu se premalo uvažavao specifičan hrvatski povijesni, duhovni, teološki i kulturni kontekst. Protestantske crkve u Hrvatskoj su jedino Evangelička crkva i reformirane kršćanske crkve koje svoje povijesno i teološko podrijetlo imaju u protestantskoj reformaciji šesnaestoga stoljeća. CRB svoje povijesno i teološko podrijetlo, uz Bibliju, imaju u radikalnoj tradiciji reformacije. Dokazuju to njihove osnovne karakteristike obrazložene u članku i potvrđene vjerovanjima, statutima i pregledima naučavanja denominacija i mjesnih crkava.

Osamostaljenjem Republike Hrvatske započeo je proces društvene regulacije vjerskih zajednica, kojim je određen legalni okvir u odnosima države i vjerskih zajednica. Po završetku procesa hrvatsko zakonodavstvo prepoznaje pet skupina vjerskih zajednica: 1) Katolička Crkva; 2) registrirane vjerske zajednice koje su potpisale ugovor s Vladom Republike Hrvatske o zajedničkom interesu; 3) registrirane vjerske zajednice kojima nije bilo omogućeno potpisivanje ugovora s Vladom Republike Hrvatske o zajedničkom interesu; 4) zajednice vjernika registrirane kao udruge građana (zajednice u nastajanju) koje se, kad zadovolje određene uvjete, mogu registrirati kao vjerska zajednica; 5) zajednice vjernika koje nisu registrirane kao vjerska udruga. Kako prvu skupinu čini povlaštena Katolička Crkva, CRB se nalaze u preostale 4 skupine.

Slijedom primjena zakona i propisa CRB prolazile su višegodišnji proces restrukturiranja kojim se nastojalo udovoljiti zahtjevima države s jedne strane i svake denominacije i samostalne mjesne crkve s druge strane. Većina CRB ušla je u proces restrukturiranja s usvojenim i naslijeđenim praksama i karakteristikama. Stoga su tijekom restrukturiranja CRB zamjetna tri procesa: 1) procesi izdvajanja, 2) procesi pridruživanja i 3) procesi osnivanja novih mjesnih crkava.

Na kraju članak donosi sažetak stanja CRB nakon procesa restrukturiranja u kojem je vidljivo da unatoč drastičnom padu broja stanovnika u Hrvatskoj, broj mjesnih crkava i vjernika u istraživačkom razdoblju lagano i kontinuirano raste.

Literatura

- Atherstone, Andrew, i David Ceri Jones. 2018. „Evangelicals and Evangelicalisms: Contested Identities“. U: *The Routledge Research Companion to the History of Evangelicalism*, ur. Andrew Atherstone i David Ceri Jones, 1-21. New York: Routledge.
- Bagchi, David V. N. 2000. „Reformation“. U: *The Dictionary of Historical Theology*, ur. Trevor A. Hart i Richard Bauckham. Carlisle, UK i Grand Rapids, US: Paternoster Press i William B. Eerdmans Publishing Company.
- Balog, Antal. 2009. *Temeljne istine Svetoga pisma*. Osijek, Izvori.

- Barrett, David B. 2019. *World Christian Encyclopedia*, 3rd Edition. Ur. Todd M. Johnson i Gina A. Zurlo. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Bellofatto, Gina A. 2014. „Evangelicals and Interfaith Dialogue: A New Paradigm“. *Lausanne World Pulse*. <https://lausanneworldpulse.com/perspectives-php/1224/01-2010> (pristupljeno 2. listopada 2024.).
- Bloesch, Donald G. 1989. *Osnove evanđeoske teologije 1*. Novi sad: Dobra vest.
- Budiselić, Ervin. 2022. „A koji ste vi? Pitanje identiteta evanđeoskih vjernika“. *Kairos* 16, br. 2: 185-193.
- Capetownski iskaz o predanju: Ispovijest vjere i poziv na djelovanje (CIOP). 2011. Zagreb: Protestantsko evanđeosko vijeće u RH i Biblijski institut.
- Center for the Study of Global Christianity. 2013. *Christianity in its Global Context, 1970–2020: Society, Religion, and Mission*. Gordon-Conwell Theological Seminary. <https://www.gordonconwell.edu/wp-content/uploads/sites/13/2019/04/2ChristianityinitsGlobalContext.pdf> (pristupljeno 2. listopada 2024.).
- Dugandžija, Nikola. 1990. *Božja djeca: Religioznost u malim vjerskim zajednicama* (uz zagrebačko istraživanje). Zagreb: RZ RKSSCH i Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- European Evangelical Alliance. <https://www.europeanea.org/> (pristupljeno 1. lipnja 2023.)
- George, Timothy. 1994. *Theology of the Reformers*. Nashville: Broadman Press.
- Gladwin, Michael. 2019. „Evangelicals and mission in the Global South“. U: *Routledge Research Companion to the History of Evangelicalism* 1st ed., ur. Andrew Atherstone i David Ceri Jones, 162-177. Oxon, UK: Routledge.
- Goldberger, Goran. 2011. „Medijska prezentacija malih vjerskih zajednica u hrvatskoj: analiza sadržaja dnevnih novina“. Doktorski rad. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Horak, Josip. 1989. *Baptisti: povijest i načela vjerovanja*. Zagreb: Duhovna stvarnost.
- Jagec, Željko. 2011. *Povijest Kristove pentekostne crkve Zagreb*. Varaždin: Praktični kršćanin.
- Jambrek, Stanko. 1996. *Evanđeoska crkva: Prošlost i sadašnjost Evanđeoske crkve u Hrvatskoj*. Zagreb: Evanđeoska crkva u Hrvatskoj.
- Jambrek, Stanko. 1997a. „Povijesni pregled Evanđeoskog pokreta“. U: *Evanđeoski pokret: Zbornik radova sa znanstvenog skupa Protestantsko-evanđeoskog vijeća povodom 150. obljetnice Evanđeoske alijanse*, ur. Stanko Jambrek, 27-38. Zagreb: PEV.
- Jambrek, Stanko. 1997b. „Evangelism and Proselytism in Croatia“. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 17, br. 5: 21-32.

- Jambrek, Stanko. 2003. *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj: Pregled povijesti i teološke misli*. Zagreb: Bogoslovni institut.
- Jambrek, Stanko, ur. 2007. *Leksikon evanđeoskog kršćanstva*. Zagreb: Bogoslovni institut i Prometej.
- Jambrek, Stanko. 2008. „Jedinstvo i zajedništvo kršćana iz pentekostne perspektive“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 2, br. 1: 61-76.
- Jambrek, Stanko. 2013. *Reformacija u hrvatskim zemljama u europskom kontekstu*. Zagreb: Srednja Europa i Biblijski institut.
- Jambrek, Stanko. 2014a. „Kršćansko svjedočanstvo u multireligijskome svijetu u svjetlu Riječi Božje“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 8, br. 2: 217-243.
- Jambrek, Stanko. 2014b. „Prilozi za jedinstvo u evanđelju Isusa Krista“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 8, br. 2: 251-263.
- Jambrek, Stanko. 2015. „Evanđeosko kršćanstvo i međureligijski dijalog“. *Edinost in dialog* 70, br. 1/2: 51-64.
- Jambrek, Stanko. 2017. *Metodologija istraživanja i pisanja u teologiji*. Zagreb: Biblijski institut.
- Jambrek, Stanko. 2022. *Crkva za sva vremena i sve kulture*. Zagreb: Biblijski institut.
- Jendričko, Josip. 1995a. *Podaci o srušenim i oštećenim crkvama i crkvenim objektima te broju svećenika i vjernika: Izvještaj za Državnu komisiju za odnose s vjerskim zajednicama od 6. veljače 1995*. Vinkovci: Crkva Božja.
- Jendričko, Josip. 1995b. *Crkva Božja u Hrvatskoj: Izvještaj nadglednika crkve Božje u Hrvatskoj za Državnu komisiju za odnose s vjerskim zajednicama od 12. listopada 1995*. Vinkovci: Crkva Božja.
- Kerep, Anica. 1997. „Od religijske kulture do konfesionalnog vjeronauka“. U: *Evanđeoski pokret: Zbornik radova sa znanstvenog skupa Protestantско-evanđeoskog vijeća povodom 150. obljetnice Evanđeoske alijanse*, ur. Stanko Jambrek, 97-107. Zagreb: Protestantско-evanđeosko vijeće.
- Krštenje djece ili biblijsko krštenje?* 1999. Rijeka: Evanđeoska crkva Krista Kralja.
- Kufrin, Krešimir. 1991. „Sociologijska deskripcija Kristove crkve Betanija“. U: *Religioznost u malim vjerskim zajednicama Zagreba*, ur. Ljudevit Plačko, 99-111. Zagreb: IDIS.
- Lausanne Movement. <https://lausanne.org/> (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- Lausanski zavjet. 2008. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 2, br. 2: 341-348.
- Magda, Toma. 2019. „Protestantske zajednice u Hrvatskoj i mediji“. U: *Vjerska tematika u hrvatskom medijskom prostoru: zbornik radova sa Znanstvenog simpozija na Hrvatskom katoličkom sveučilištu u Zagrebu*, ur. Jerko Valković, 239-242. Zagreb: Hrvatsko katoličko sveučilište.

- Manilski proglas. 2008. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 2, br. 2: 349-364.
- Marinović-Bobinac, Ankica. 1991. *Analiza sadržaja tiska malih vjerskih zajednica u Zagrebu*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja Sveučilišta u Zagrebu.
- Marinović-Bobinac, Ankica. 1995. „Necrkvena religioznost u Hrvatskoj“. *Društvena istraživanja* 6, br. 20: 853-866.
- Marinović-Bobinac, Ankica. 1999a. „Urbanost pentekostalnih zajednica: socio-demografska obilježja zagrebačkih pentekostalaca“. *Sociologija sela* 37, br. 4: 407-427.
- Marinović-Bobinac, Ankica. 1999b. „Necrkvena religioznost u Hrvatskoj: Primjer pentekostalnih zajednica.“ Doktorska disertacija. Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Marinović, Ankica, i Dinka Marinović Jerolimov. 2018. „A što je s našim pravima? Država i manjinske vjerske zajednice: analiza slučaja“. U: *500 godina protestantizma: baština i otisci u hrvatskom društvu*, ur. Ankica Marinović i Ivan Markešić, 269-294. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Osijek: Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku.
- Marinović, Ankica, i Ivan Markešić, ur. 2018. *500 godina protestantizma: baština i otisci u hrvatskom društvu*. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Osijek: Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku.
- Marinović Jerolimov, Dinka. 1991. *Prikaz malih vjerskih zajednica u Zagrebu*. Zagreb: IDIS.
- Markešić, Ivan. 2018. „Doprinos protestantskih vjerskih zajednica obrazovnom sustavu Republike Hrvatske“. U: *500 godina protestantizma: baština i otisci u hrvatskom društvu*, ur. Marinović, Ankica i Ivan Markešić, 295-318. Zagreb: Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo: Institut za društvena istraživanja u Zagrebu; Osijek: Visoko evanđeosko teološko učilište u Osijeku.
- Matošević, Lidija. 2012. „O dostatnosti Svetoga pisma: rasprava između teologije reformacije i onovremene rimokatoličke teologije o odnosu između Pisma i tradicije - iz protestantske perspektive“. *Nova prisutnost* 10, br. 1: 45-67.
- Matošević, Lidija, Enoch Šeba, i Ruben Knežević. 2022. „Two Protestants, Three Churches: Croatian Protestantism: Churches, Denominations, and Theological Institutions“. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe* 42, br. 9, article 3.
- McGrath, E. Alister. 2006. *Uvod u kršćansku teologiju*. Zagreb: TF „Matija Vlačić Ilirik“; Rijeka: Ex libris.
- Nikodem, Krunoslav, i Siniša Zrinščak. 2019. „Između distancirane crkvenosti i intenzivne osobne religioznosti: religijske promjene u hrvatskom društvu od 1999. do 2018. godine“. *Društvena istraživanja* 28, br. 3: 371-390.

- Peterlin, Davorin. 2000. „Theological Education among Croatian Baptists: A Socio-Historical Survey“. *The Baptist Quarterly* 38, br. 5: 239-259.
- Pew Research Center. 2011. „Global Christianity – A Report on the Size and Distribution of the World’s Christian Population“. <https://www.pewresearch.org/religion/2011/12/19/global-christianity-exec/> (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- Pew Research Center. 2015. „The Future of World Religions: Population Growth Projections, 2010-2050“. www.pewresearch.org (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- Plačko, Ljudevit. 1991. *Religioznost u malim vjerskim zajednicama Zagreba*. Zagreb: IDIS.
- Protestantsko evanđeosko vijeće u Republici Hrvatskoj. <https://pev.com.hr/> (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- Scribner, W. Robert. 1986. *The German Reformation*. Atlantic Highlands: Humanities Press.
- Terzić, Vesna. 1991. „Kristova pentekostna crkva i crkva ‘Radosna vijest’“. U: *Religioznost u malim vjerskim zajednicama Zagreba*, ur. Ljudevit Plačko, 81-97. Zagreb: IDIS.
- Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Evanđeoske (Pentekostne) crkve u Republici Hrvatskoj, Kršćanske adventističke crkve u Republici Hrvatskoj i Saveza baptističkih crkava u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa. Narodne novine br. 196/2003.
- Ugovor između Vlade Republike Hrvatske i Saveza crkava „Riječ života“, Crkve cjelovitog evanđelja i Protestanske reformirane kršćanske crkve u Republici Hrvatskoj o pitanjima od zajedničkog interesa. Narodne novine br. 112/2014.
- Vjerovanje, naučavanje i život. 1999. Crkva Božja u Hrvatskoj: Vinkovci.
- Vodič kroz Evanđeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj, 1. izdanje. 2004. Zagreb. Tajništvo EPC RH.
- Vodič kroz Evanđeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj, 2. izdanje. 2008. Zagreb. Tajništvo EPC RH.
- Vodič kroz Evanđeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj, 3. izdanje. 2012. Zagreb. Tajništvo EPC RH.
- Vodič kroz Evanđeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj, 4. izdanje. 2016. Zagreb. Tajništvo EPC RH.
- Vodič kroz Evanđeosku pentekostnu crkvu u Hrvatskoj, 5. izdanje. 2020. Zagreb. Tajništvo EPC RH.
- World Evangelical Alliance. <https://worldea.org/who-we-are/our-history/> (pristupljeno 1. lipnja 2023.).
- Zakon o pravnom položaju vjerskih zajednica. Narodne novine br. 83/2002.

Zakon o udrugama. Narodne novine br. 88/01, 11/02.

Živić, Dražen, Nenad Pokos, i Ivo Turk. 2005. „Glavni demografski procesi u Hrvatskoj“. *Hrvatski geografski glasnik* 67, br. 1: 43-44.

Stanko Jambrek

Churches of the Reformation Heritage in Croatia (1990–2020): Their Legal Status, Restructuring, and Overall State in 2021

Abstract

The article presents summarized and partial results of a five-year research (2022-2026) on the scientific project “Churches of Reformation Heritage in Croatia (1990-2020).” The article is published in two parts, in the spring and autumn editions of the Kairos Journal. The first part focuses on the legal status, restructuring, and overall state of churches of the Reformation Heritage in Croatia in 2021. The second part discusses and analyzes the burning issue of their spiritual, theological, and social identity. The first part of the article explains the objectives of the project, its applied research methodology, and terminology used, while also defining key concepts and explaining the basic characteristics of the aforementioned churches. The article then explores the legal status of churches after the separation of the Republic of Croatia from Yugoslavia and its independence in 1991. The legal status of churches in the Republic of Croatia was established by the Constitution, the Act on the Legal Status of Religious Communities, contracts of individual religious communities with the Government of the Republic of Croatia, and accompanying implementing acts. This was followed by the process of restructuring the churches, which was thoroughly researched, and this article explains the most important findings. Finally, the article provides statistical data on restructured churches of the Reformation Heritage as of March 28, 2021.

Biblijski identitet Crkava reformacijske baštine u Republici Hrvatskoj od 1990. do 2020. godine¹

Goran Medved

ORCID: 0009-0006-8629-205X

The Biblical Institute, Zagreb

gmedved@bizg.hr

UDK: 27-23:277(497.5)"1990/2020"

Kategorija: Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.19.1.2>

Sažetak

Cilj članka bio je istražiti i opisati biblijski identitet Crkava reformacijske baštine u RH od 1990. do 2020. godine. Autor se koristio izvorima kao što su: glasila, časopisi, knjige i društveni mediji u izdanju CRB u predmetnom razdoblju, opservacijom identificiranja vjernika CRB, biblijskim tekstovima, i vlastitim dugogodišnjim iskustvom kao član CRB i kao suradnik obrazovno-istraživačkih institucija CRB. Biblijski identitet CRB počiva na temeljnom zajedničkom vjerovanju da je Biblija Božja riječ te stoga vrhovni autoritet za vjeru i življenje, što uključuje identitet koji Bog daje onima koji prihvaćaju Krista za svoga Gospodara i Spasitelja. Vjernici CRB identificirali su se, na temelju novozavjetnih tekstova, kao nanovorođeni, svjesno kršteni, „u Kristu“, spašeni, obraćeni, Božja djeca i Božja obitelj, Kristovi učenici, sveti, biblijski ili novozavjetni kršćani te kao Božja, tj. Kristova crkva. Biblijski identitet većinom se oblikovao kroz sudjelovanje u aktivnostima lokalnih crkava na kojima se poučavala i proučavala Biblija te osobnim čitanjem i proučavanjem Biblije. Također su opisana određena zastranjenja od biblijskog identiteta.

Ključne riječi: *Crkve reformacijske baštine, evanđeoski kršćani, Biblija, identitet*

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Crkve reformacijske baštine u Republici Hrvatskoj 1990.-2020.“

Uvod

Crkve reformacijske baštine (u daljnjem tekstu: CRB) u Hrvatskoj možemo definirati kao:

...samostalne i neovisne crkve koje su od Lutherova protestantizma prihvaćale da su jedino Pismo, milost i vjera temelji čovjekova odnosa s Bogom, a od radikalnoga krila reformacije baštinile su nauk o učenishtvu, uvjerenje da čovjek mora prvo vjerovati da bi primio sve blagodati krštenja, svijest o praktičnom provođenju Kristova poslanja u naviještanju evanđelja te žar za evangelizacijom. Na tragu anabaptističkoga učenja crkve reformacijske baštine vjeruju da crkva i država moraju biti odvojene, zakonski i praktično, te da svaka mjesna crkva ima puninu crkvenosti jer u njoj se naviješta Riječ Božja i prebiva Duh Božji, pa je stoga svaka mjesna crkva samostalna i neovisna (Jambrek 2003, 17).

Iz gore navedenog opisa, primjetno je da se navode dva povijesno-teološka ishodišta ili utjecaja koji oblikuju identitet CRB, a to su reformacija (protestantizam) i radikalna reformacija (anabaptizam). Ostavljajući po strani raspravu o povijesno-teološkim utjecajima koji su se od vremena reformacije razvili i nastavljaju se razvijati u evanđeoskom kršćanstvu kako u hrvatskom kontekstu tako i šire, svrha je ovog članka istražiti kako su biblijske istine oblikovale identitet vjernika CRB, tj. njihova razumijevanja odnosa s Bogom. Naime, za pitanje identiteta, kao i za sva druga pitanja, CRB primarno se koriste Biblijom jer je smatraju Božjom objavom i Božjom riječju te stoga vrhovnim autoritetom za vjerovanje i življenje.

Biblijski identitet CRB u Republici Hrvatskoj istražujemo tako što ukazujemo na temelju kojih biblijskih istina su CRB poučavale i izgrađivale svoje vjernike u navedenom razdoblju. U prvome dijelu istražujemo važnost i ulogu Biblije za CRB, u drugome dijelu sagledavamo kako se važnost i uloga Biblije primjenjivala u praksi, u trećem dijelu navodimo kojim su biblijskim istinama vjernici CRB najviše izražavali svoj identitet, a u posljednjem četvrtom dijelu navodimo i ukratko objašnjavamo načine kako se u CRB provodilo oblikovanje biblijskog identiteta vjernika te kakva su se zastranjenja javljala u tom procesu.

Izazov je istraživanja bio pronaći pisane izvore koji govore o temama ovog članka. Naime, na našem prostoru, dosada, ne nalazimo opsežno istraživanje o CRB u predmetnom razdoblju od 1990. do 2020. godine. Također, CRB u Hrvatskoj sastoje se od određenog broja denominacija i neovisnih zajednica. Zbog samostalnog djelovanja spomenutih crkava trebalo je tražiti na mnogo različitih mjesta da bi se našlo ponešto o temama ovog članka, a crkve nisu bile sklone sustavnoj pisanoj obradi biblijskih i teoloških tema. Stoga se dio tvrdnji navedenih u članku temelji na dugogodišnjem iskustvu autora (preko 30 godina) kao člana CRB i kao suradnika obrazovno-istraživačkih institucija CRB.

1. Važnost i uloga Biblije za CRB: vjerovanje

Nabrajajući osnovne karakteristike CRB, na prvo mjesto možemo staviti Bibliju „kao jedini i krajnji autoritet za kršćansko vjerovanje i življenje te vjerovanje i djelovanje Crkve. Sveto Pismo je jedini konačni autoritet u pitanjima vjere i čudo-ređa“ (Jambrek 2003, 18). Važnost Biblije primjetna je po vjerovanjima CRB koja se nalaze na njihovim mrežnim stranicama i literaturi:

- Evanđeoska pentekostna crkva u tekstu „Vjerovanje“ na prvo mjesto stavlja izjavu o Bibliji: „Vjerujemo da je Biblija Božja Riječ, nadahnuta Svetim Duhom, nepogrješiva, vjerodostojna i vrhovni autoritet u svim pitanjima vjere i življenja“ (EPC u RH s. a.). Nakon toga slijede izjave o vjerovanju u Boga, Gospodina Isusa Krista, Duha Svetoga itd.
- U načelima vjerovanja baptista, Horak na prvom mjestu piše o Bibliji: „Baptistima je mjerodavno samo ono što naučava Sveto pismo. U tome se bitno razlikuju od nekih tradicionalnih crkvi kojima Sveto pismo nije krajnji autoritet u pitanjima vjere, te je pored učenja Svetoga pisma Staroga i Novoga zavjeta, mjerodavana i predaja“ (Horak 1989, 27-28).
- Crkva Božja u Republici Hrvatskoj u tekstu „Vjerovanje i naučavanje“ slijedi isti obrazac te na prvo mjesto stavlja izjavu o Bibliji: „Vjerujemo u Sveto Pismo, od Boga nadahnuto, korisno za pouku, opomenu, popravljavanje i odgajanje u pravednosti“ (Crkva Božja u RH s. a.). Nakon toga slijede izjave o trojstvenom Bogu, Isusu Kristu itd.
- U dokumentu „Vjerovanje Kristovih crkava u RH“ na prvome mjestu navodi se vjerovanje o Bibliji: „Biblija je nadahnuta Riječ Božja (2 Tim 3,16-17; 2 Pet 1,20-21) te krajnji autoritet (Mt 4,4; 5,17-19; 24,35) za kršćansko vjerovanje i život (Iv 8,31-32)“ (Vjerovanje Kristovih Crkava u RH 2021, članak I). Nakon toga slijede vjerovanja o trojstvenom Bogu, osobi Isusa Krista itd.
- Savez crkava Riječ života u tekstu „Tko smo / Vizija / Vjerovanje“ na prvo mjesto vjerovanja stavlja Bibliju kao Božju Riječ te ističu: „Vjerujemo da je Biblija od Boga nadahnuta i otkrivena čovječanstvu. Ona je vrhovni autoritet u svim pitanjima vjere i morala. Božja Riječ izravno je otkrivenje Božje volje cjelokupnom ljudskom rodu za sva vremena (Matej 4:4; 2. Timoteju 3:15-17; Hebrejima 4:12-13; 1. Petrova 2:2; 2. Petrova 1:20-21, 3:2)“ (Kršćanski centar Riječ Života 2015). Nakon toga slijedi izjava o jednom Bogu trojedine naravi itd.
- Crkva cjelovitog evanđelja u tekstu „Što vjerujemo?“ na prvo mjesto stavlja izjavu o Bibliji: „Vjerujemo da je Biblija nepogrješiva i nepromjenljiva Božja riječ“ (Crkva cjelovitog evanđelja s. a.). Nakon toga slijedi izjava vjerovanja o trojstvenom Bogu, o Isusu Kristu itd.

Ono što je primjetno jest da se u navedenim slučajevima izjava vjerovanja o Bibliji stavlja ispred izjave vjerovanja o Bogu, Kristu i ostalim biblijsko-teološkim doktrinama.

Detaljnije shvaćanje važnosti i uloge Biblije za život i djelovanje CRB i vjernika tih crkava može se pronaći u knjizi o vjerovanju Evanđeosko-pentekostnih crkava, kao i na mrežnoj stranici Saveza baptističkih crkava koje oboje navode Lausannski zavjet², koji u drugoj točki izjavljuje sljedeće:

Ispovijedamo božansko nadahnuće, istinitost i autoritet kako Starog tako i Novog zavjeta u svojoj cjelovitosti kao jedne i jedine objavljene i zapisane Božje riječi, bez pogreške u svemu što tvrdi, jedinom nezabludivom putu vjere i djelovanja. Vjerujemo također u snagu Božje riječi u ispunjenju Božjeg spasenjskog plana. Poruka Biblije namijenjena je cijelom čovječanstvu. Božja objava u Kristu i u Pismu je nepromjenljiva. Po njoj Duh Sveti govori i danas. Ona rasvjetljuje um Božjih ljudi u svakoj kulturi, kako bi dokučili Božju istinu svojim očima i objavili cijeloj Crkvi svekoliku mudrost Božju (2 Tim 3,16; 2 Pet 1,21; Iv 10,35; Iz 55,11; 1 Kor 1,21; Rim 1,16; Mt 5,17.18; Juda 3; Ef 1,17.18; 3,10.18) (Balog 2009, 98; Savez baptističkih crkava u RH 2016b).

Važno je zamijetiti da dvije najveće denominacije CRB u Hrvatskoj, Evanđeoska pentekostna crkva i Savez baptističkih crkava, kao i Kristove crkve, u svojim glasilima također navode ispovijed vjere zapisanu u Capetownskom iskazu o predanju³:

Ljubimo Riječ Božju u Svetome pismu Staroga i Novoga zavjeta, ponavljajući radosno oduševljenje psalmista u Tori: „Ljubim zapovijedi tvoje više no zlato ... Oh, kako ljubim tvoj zakon.“ Prihvaćamo cijelu Bibliju kao Riječ Božju, nadahnutu Duhom Božjim, koju su govorili i pisali ljudski autori. Podređujemo se njezinoj iznimnoj i jedinstvenoj autoritativnosti koja oblikuje naše uvjerenje i ponašanje. Svjedočimo o snazi Riječi Božje u ostvarenju Božjega spasenja. Potvrđujemo da je Biblija konačno zapisana Riječ Božja koju nije nadmašilo neko daljnje otkrivenje, ali se također radujemo tome što Duh Sveti rasvjetljuje um Božjih ljudi, tako da Biblija i dalje na svjež način govori Božje istine ljudima svih kultura (Capetownski iskaz o predanju 2011, 17).

Ovih nekoliko navoda jasno pokazuje da u govoru o bilo kojoj temi u vezi s CRB, pa tako i o temi identiteta, neizostavna je polazna točka vrhovni autoritet Biblije koju smatraju Svetim pismom, tj. Božjom riječju.⁴

- 2 Lausannski zavjet je ispovijed vjere evanđeoskih kršćana koja je zapisana 1974. na Prvom međunarodnom kongresu za evangelizaciju svijeta u švicarskom gradu Lausanne.
- 3 Vidi mrežnu stranicu EPC (https://epc.hr/povijest_i_dokumenti), mrežnu stranicu SBC (<https://baptist.hr/images/stories/Dokumenti/capetownski%20iskaz%20o%20predanju.pdf>), i *Obiteljski list*, broj 2, godina 1, 2012 (Zagreb: Kristove crkve u Hrvatskoj), 13-19.
- 4 Lausannski zavjet (1974.), Manilski proglas (1989.) i Capetownski iskaz (2010.) dokumenti su o vjeri nastali na svjetskim kongresima evanđeoskih crkava. Pored toga, većina evanđeoskih

2. Važnost i uloga Biblije za CRB: praksa

Važnost i uloga Biblije za CRB u praksi proizlazi iz činjenice da, kao što to ističe Jambrek, „Biblija je Riječ Božja, nadahnuta Svetim Duhom, nepogrešiva je i vrhovni je autoritet u svim pitanjima vjere i življenja. Stoga svekoliko kršćansko vjerovanje i življenje mora biti utemeljeno u Bibliji i po njoj prosuđivano“ (Jambrek 2003, 191). Takvo stajalište potječe od reformacijskog načela *sola scriptura* (Samo pismo) te reformacijskog poziva *ad fontes* (Na izvore!) koji je služio kao poziv Crkvi da se vrati na izvor vjerovanja, tj. na pisanu Božju riječ i na vjerovanja i djelovanja rane Crkve koja su opisana u Novom zavjetu.

CRB smatraju da su autori biblijskih tekstova bili izravno nadahnuti Božjim Duhom kada su pisali Božje objave, a takvo se stajalište potvrđuje tekstovima iz Biblije (2 Tim 3,16-17; 2 Pt 1,21). Iz toga se izvodi shvaćanje da se biblijskim objavama ne smije ništa nadodavati ili oduzimati ili mijenjati (npr. Otk 22,18-19). Jovanović ističe: „Još u Starom zavjetu Bog naglašava da je Njegova Riječ savršena, te zabranjuje Židovima da je preinačavaju bilo kakvim dodavanjem ili ispuštanjem“ i navodi primjere iz Pnz 4,2 i Izr 30,5-6 (Jovanović 1997, 68). Nešto kasnije, na temelju Isusovih riječi u Marku 7,7-9, zaključuje: „...nikakva ljudska predaja, bez obzira na to koliko je stara i uvjerljiva, ne može zamijeniti ono što je Bog odredio“ (Jovanović 1997, 71). CRB smatraju da je kanon Biblije završen knjigom Otkrivenja u doba rane Crkve⁵ te da se Božja riječ nalazi jedino u Svetom pismu (ne i crkvenoj tradiciji). Navedena gledišta zajednička su i primarna svim vjernicima u CRB, a odražavaju vjerovanje u vrhovni autoritet Biblije.

Još jedno važno shvaćanje jest i stav da se svaka vjerska tvrdnja treba provjeravati i prosuđivati na temelju Biblije (Jambrek 2003, 191). Kao potvrdu te prakse iz Biblije uzima se primjer Berejaca, točnije Židova koji su se okupljali u sinagogi u grčkom-rimskom gradu Bereji u ondašnjoj Makedoniji prvog stoljeća, pokrajini Rimskog carstva (Djela 17). Njima je apostol Pavao govorio o Isusu kao Mesiji, a autor Luka zapisuje: „Svaki su dan proučavali Sveta pisma da se uvjere govori li Pavao istinu“ (Djela 17,11b, SHP). Kao rezultat toga, mnogi su se uvjerali u istinitost Pavlove poruke i prihvatili vjeru u Isusa kao Mesiju/Krista (Djela 17,12). Drugi primjer ovakva stava je Pavlova uputa Solunjanima: „Ne priječite djelovanje Svetog Duha! Nemojte omalovažavati proroštva. Ispitajte sve da vidite je li od Boga i što je dobro — zadržite“ (1 Sol 5,19-21, SHP). Ispitivanje ovdje podrazumijeva da se radi o provjeravanju tvrdnji jesu li u skladu s naukom Svetih pisama.

Prema procjeni autora, CRB se u praksi zapravo drže načela *prima scriptura* (Prvenstvo Svetog Pisma) gdje je Biblija i dalje vrhovni autoritet, ali postoji svjesnost (ali kod nekih i nesvjesnost i nerazumijevanje) da se Božju riječ ne tumači u

crkava prihvaća Apostolsko vjerovanje i Nicejsko-carigradsko vjerovanje.

5 CRB prihvaćaju protestantski kanon Biblije koji se sastoji od 39 spisa Staroga zavjeta i 27 spisa Novoga zavjeta, bez deuterokanonskih ili apokrifnih spisa.

vakuumu nego da postoje dodatni elementi u tumačenju kao i određena subjektivnost. Pored držanja Biblije kao vrhovnog autoriteta, na tumačenje utječe i određena tradicija (npr. reformacijska, protestantsko-evanđeoska), pripadnost određenoj denominaciji ili pokretu (npr. pentekostalnom), kultura u kojoj živimo (npr. zapadnjačka) i osobno iskustvo (npr. novo duhovno rođenje).

U pogledu biblijskih prijevoda koji su se koristili u CRB u predmetnom razdoblju, treba napomenuti da su vjernici CRB do 1970-ih godina uglavnom koristili prijevod koji su napravili Daničić i Karadžić sredinom 19. stoljeća, a za hrvatsko izdanje revidirali (pohrvatili) Šulek i Rešetar krajem 19. stoljeća. Od 1970-ih godina pretežno se koristi Biblija Stvarnosti (poznata i kao Biblija Kršćanske sadašnjosti ili Zagrebačka Biblija) te Šarićeva Biblija u izdanju Hrvatskoga biblijskog društva u Zagrebu. Vjernici su početkom 1990-ih koristili postojeće prijevode Biblije na hrvatskom jeziku. Popularan je bio Novi zavjet koji su preveli Duda i Fućak, a kojega su besplatno distribuirali gideoniti⁶ u velikim količinama. Kasnije su pojedinci i organizacije iz redova CRB i sami izdali određene prijevode ili dali tiskati postojeće prijevode uz dopuštenje izdavača i bez apokrifnih knjiga. Prijevode Novog zavjeta napravili su Vrtarić (1998.), Knežević (2001.) i Jovanović (2006.). Godine 2012. izašao je Varaždinski prijevod po modelu izričito doslovnog prijevoda (riječ za riječ). Godine 2018. tiskana je Biblija Plus kao tzv. Biblija za proučavanje jer sadrži kratke komentare, osnovne teološke članke i konkordanciju. Međutim, ne radi se o novom prijevodu, već se koristi Šarićev prijevod u 4. popravljenom izdanju. Suvremeni prijevod Novog zavjeta izašao je 2006. godine, a suvremeni prijevod čitave Biblije izašao je prvo u mobilnim aplikacijama (Biblija 365 i Biblija – suvremeni prijevod) 2017. godine, a tiskano izdanje 2020. godine. Zbog lake čitljivosti i razumijevanja teksta ovo izdanje postalo je popularno u CRB, ali najviše se koristila Biblija u izdanju Kršćanske sadašnjosti.⁷

Bilo je i drugih prijevoda koji su izašli u razdoblju od 1990. do 2020. godine, tako da možemo reći da su CRB, s obzirom na to da su malobrojne, bile vrlo angažirane u stvaranju i distribuciji novih prijevoda s ciljem da Božja riječ dopre do što više ljudi na hrvatskom govornom području.⁸ Takav pristup u skladu je

6 Gideoniti su velika međunarodna organizacija koja tiska Nove zavjete i besplatno ih dijeli da bi Božja riječ došla do što više ljudi. Na mrežnoj stranici <https://gideoniti.com> stoji podatak da su do sada podijelili dva milijuna Novih zavjeta tijekom 31 godine djelovanja u Hrvatskoj.

7 U istraživanju o čitalačkim navikama koje je provedeno u razdoblju od 20. ožujka do 10. svibnja 2023. u četiri zagrebačke crkve: Kristovoj crkvi Kušlanova, Baptističkoj crkvi Dubrava, Evanđeoskoj pentekostnoj crkvi Stijena spasenja, i Kristovoj crkvi Samobor, na uzorku od 58 ispitanika utvrđeno je da se najviše čita Biblija u izdanju Kršćanske sadašnjosti (35), ali Suvremeni prijevod ima također veliku zastupljenost (22) unatoč tome što nije dugo na našem tržištu. Od ostalih prijevoda, 10 ispitanika navelo je da najviše čita Varaždinsku Bibliju, a 8 ispitanika navelo je Šarićevu Bibliju. (Biblijski institut. 2025. „Istraživanje o čitalačkim navikama i poznavanju Biblije“. U trenutku pisanja ovog članka, dokument još nije bio objavljen. Dokument će biti objavljen u *Kairo* 19, br. 1, 2025. godine.).

8 Pružen je samo kratak pregled nekih prijevoda za potrebe ovog članka. Detaljnije informacije

s misijskim porivom za evangelizacijom koji je izražen u CRB, tj. evanđeoskom kršćanstvu.⁹

3. Oblikovanje biblijskog identiteta

U Bibliji je jasno opisan identitet koji Bog daje ljudima koji povjeruju u Krista i prihvate ga za svoga Spasitelja i Gospodara. Taj identitet temelji se na osobi i djelu Isusa Krista i vjernik ga prihvaća kao Božju istinu. Kako vjernik biva poučavan (kroz osobno čitanje Biblije, bogoslužja, male grupe za proučavanje Biblije i dr.), tako sve više spoznaje osobu i djelo Isusa Krista i poprima svoj Bogom dani identitet. Taj identitet naširoko je i detaljno opisan u tekstovima Novog zavjeta i zadire duboko u srž vjernika, tj. radikalno mijenja osobu koja slijedi Krista.

Usvajanjem Božje riječi usvaja se nauk i postavljaju se standardi življenja pojedinca i zajednice vjernika, a primjenom usvojenih standarda utvrđuje se identitet. Biblijski identitet očituje se mjerom usvajanja i primjene Božje riječi u svakodnevnom življenju. Biblijski identitet počinje se oblikovati od trenutka kada osoba doživi *obraćenje*, a to je termin koji se najviše koristi u CRB u vezi sa spoznajom Isusa Krista i osobnog predanja života njemu kao Spasitelju i Gospodaru. To spada u zajedničko istaknuto načelo CRB prema kojem se očekuje da osoba koja je sposobna samostalno odlučivati povjeruje u Krista i odluči slijediti Krista (Jambrek 2003, 283). Dakle, može se raditi o djetetu starije dobi, adolescentu ili odrasloj osobi, bez obzira jesu li odrastali u kršćanskom ili ateističkom ili nekom drugom okruženju, koji jasno i svojevoljno odlučuju odbaciti prijašnji samovoljni način života i predati se Kristu. *Obraćanje* uključuje pokajanje za grijehe i vjeru u Krista, tj. obrat od prijašnjeg načina života na novi život s Kristom. Time osoba prima Božji dar spasenja na temelju vjere u žrtvu, smrt i uskrsnuće Isusa Krista. Tako se spasenje prima trenutno, ali je ono i proces koji se sastoji od opravdanja, posvećenja i konačnog proslavljenja. Bitno je naglasiti da se u CRB od osobe koja je odrasla u kršćanskom okruženju i crkvi također očekuje iskustvo osobnog susreta s Bogom i osobnog predanja Bogu. Stoga, osoba nije kršćanin zato što se nalazi u takvom društvu ili obitelji ili crkvi nego zato što je osobno spoznala tko je Isus Krist i odlučila slijediti njega. Drugi termin koji se često koristi u CRB i označava početak novoga, biblijskog identiteta osobe je *novorođenje*, a bit će objašnjen dalje u tekstu.

slijede u projektu „Crkve reformacijske baštine u RH od 1990. do 2020. godine“. Za detaljan pregled također vidi Knežević 2019; Berković 2018; Jambrek i Knežević 2007.

- 9 Jedno od temeljnih naglasaka evanđeoskoga kršćanstva je što više širiti Božju riječ, tj. radosnu vijest o Isusu Kristu, što se može vidjeti u brojnim člancima časopisa i crkvenih glasnika CRB od 1990. do 2020. godine, gdje se često izvještava o evangelizacijskim događanjima i obavještava o evangelizacijskim radioemisijama. Također vidi *Capetownski iskaz o predanju* 2011, 33-79).

3.1. *Identitet se stječe rođenjem*

U rodoslovljima Starog zavjeta čitamo da pojedinac stječe identitet rođenjem u određeni narod, pleme, rod i obitelj. Zašto je Bog nadahnuo autore svetih spisa Staroga zavjeta da zapisuju rodoslovlja? Od svih naroda na svijetu Izrael je imao poseban identitet jer ih je Bog stvorio (od Abrahama, Izaka i Jakova), odabrao ih da budu njegov narod i sklopio savez s njima. Drugim riječima, odredio je njihov identitet; objavio im je tko su i što im je činiti. Spasio ih je iz ropstva u Egiptu da budu njegov narod, da njemu služe i da žive po njegovim uputama (tzv. Mojsijev zakon, tj. zakon koji je Bog dao izraelskom narodu preko Mojsija). Mnoga su rodoslovlja zapisana (npr. Br 1,20; Jš 17,3) da bi se vidjelo tko su od Boga izabrani Abrahamovi potomci i da bi svatko od njih primio svoje nasljeđe u obećanoj zemlji. Osoba danas svoj identitet stječe tjelesnim rođenjem u krvnu obitelj, a duhovni identitet duhovnim rođenjem u Božju obitelj.

3.2. *Identitet nanovorođenih*

Vjernici u CRB često se identificiraju kao nanovorođeni vjernici da bi naznačili da nisu samo nominalni vjernici nego da su doživjeli iskustvo novog rođenja koje ih čini istinskim vjernicima i novim stvorenjem. To iskustvo temelji se na novozavjetnim tekstovima. O nužnosti novog rođenja govori sam Gospodin Isus Krist u Evanđelju po Ivanu 3,1-13. „Govorim ti istinu: tko se ponovo ne rodi, ne može vidjeti Božje kraljevstvo... Govorim ti istinu, ako se čovjek ne rodi od vode i Duha, ne može ući u Božje kraljevstvo“ (Ivan 3,3.5). Isus tako ukazuje da novo rođenje nije tjelesno, nego duhovno rođenje od Boga. Trenutak novog rođenja u nekim se CRB smatra trenutkom kada je osoba osvjedočena da je grešna, povjeruje u Kristovu žrtvu za oprostjenje i izmoli tzv. molitvu spasenja¹⁰, a u nekim CRB kada se osoba krsti vodenim krštenjem. Prvo gledište teže je potvrditi biblijskim primjerima, a drugo gledište temelji se na Poslanici Rimljanima 6: kada osoba povjeruje u Krista i krsti se vodenim krštenjem u Krista, ona duhovno umire s Kristom (Rim 6,3) i uskrsava s Kristom u novi život (Rim 6,4). Tako umire stari čovjek s palom ljudskom naravi, a rađa se novi čovjek s novom naravi (Rim 6,6; 1 Pt 1,4). Novo rođenje božanski je nadnaravni čin, poput novog stvaranja. Apostol Pavao piše: „Stoga, ako je netko u Kristu, postao je novo biće. Staro je nestalo, a novo je nastalo“ (2 Kor 5,17, SHP). Jambrek zapisuje: „Tajanstvenim zahvatom Duha Svetoga rađa se novo stvorenje jer Duh Sveti usađuje Božji život u čovjekovo srce... Kod novog rođenja Duh Sveti djeluje na tri načina: osvjedočava o grijehu (Iv 16,7-11), prouzroči novo rođenje (Iv 3,5-6) i osvjedoči da je osoba spa-

10 Molitva spasenja nije doslovni obrazac, ali obično sadržava pokajanje za grijehe i priznanje vjere u Krista. Primjer: „Isuse, shvaćam da sam živio sebičnim životom i da sam protiv Tebe sagriješio. Oprosti mi grijehe. Otvaram svoj život i primam Te kao Spasitelja i Gospodina. Nadziri moj život. Učini me onakvim kakvim želiš“ (Četiri duhovna zakona s. a.).

šena (Rim 8,15.16)“ (Jambrek 2003, 258). U knjižici o vjerovanjima baptist Horak zapisuje: „Od Boga dolazi nanovo rođenje, a od čovjeka pokajanje i obraćenje. Tako Bog stvara novo stvorenje u Kristu (2 Korinćanima 5,17) i Božje dijete (Ivan 1,12)“ (Horak 1989, 45).

3.3. Identitet svjesno krštenih

CRB na temelju brojnih primjera krštenja u Novom zavjetu smatraju nužnim da onaj tko povjeruje u Krista, da se i krsti vodenim krštenjem u Krista, uranjanjem u vodu u ime Isusa Krista. Sam Isus krstio se kao odrasla osoba, a kasnije naučavao: „...tko vjeruje i pokrsti se, spasit će se“ (Mk 16,16a, Šarić). Nadalje, u knjizi Djela apostolskih zapisani su brojni primjeri krštenja odraslih u ime Isusa Krista. Stoga je u identitetu vjernika CRB vrlo značajan čin krštenja, vlastitom odlukom, u ime Isusa Krista. Odrasla osoba ili adolescent mora razumjeti što čini, pokajati se za grijeh, vjerovati u žrtvu Isusa Krista za vlastito spasenje i krstiti se uranjanjem u vodu, u ime Isusa Krista. To se naziva krštenje vjerujućih. U Radosnoj vijesti, časopisu Kristove crkve, nalazimo zapis tadašnjeg propovjednika Mladena Jovanovića u članku „Biblijsko krštenje“:

Uspoređivanjem biblijskih navoda o tome činu, vidimo da se krštenje obavljalo potpunim uranjanjem krštenika u vodu. Grčka riječ za krštenje „baptizo“ znači uroniti ili umočiti. Promjene načina krštenja, polijevanjem ili škropljenjem, kasnijeg su datuma i ne nalaze potvrdu u Božjoj riječi. Novi zavjet sadrži samo zapise krštenja onih koji znaju što tom prilikom čine. U Novome zavjetu ne možemo naći primjer da su krštavana mala djeca, tj. osobe koje ne mogu ni povjerovati ni pokajati se (Jovanović 2006, 2).

U članku „Kada biti kršten?“ Volf piše o nužnosti svjesnog vjerovanja prije krštenja i zaključuje: „...u Novom zavjetu ne nalazimo nikakvih teoloških razmišljanja koja bi opravdavala krštavanje male djece. Novi zavjet jasno i nedvojbeno svjedoči kako valja krštavati samo one osobe koje mogu vjerovati u Gospodina Isusa Krista kao svojega Spasitelja“ (Volf 2024, 287). Prakse povezane s krštenjem mogu se donekle razlikovati u CRB. Npr. Kristove crkve smatraju da se osoba treba krstiti čim povjeruje u Isusa Krista dok će baptisti tražiti da osoba prođe tečaj nauke o vjeri i ispriča svoje svjedočanstvo o obraćenju pred vjerskom zajednicom prije čina krštenja. U glasilima CRB od 1990. do 2020. nalaze se mnogo-brojni izvještaji i slike krštenja adolescenata i odraslih.

3.4. Identitet u Kristu

Ovaj je identitet temeljen na tekstovima Novoga zavjeta, a prima ga svaka osoba koja vjeruje u Isusa Krista kao svog Spasitelja, prihvaća ga za Gospodara svog života i biva krštena po vlastitoj vjeri u Kristovo ime. Apostol Pavao koristi ter-

mine „u Kristu“, „po Kristu“ i „kroz Krista“ preko 150 puta u Novom zavjetu, u smislu što je u Kristu učinjeno za vjernika i u smislu novog identiteta osobe koja je postala vjernik. Kao primjer navodim Pavlovu poslanicu Efežanima 1,3-10 (SHP):

Blagoslovljen Bog i Otac našega Gospodina Isusa Krista! Bog nas je u Kristu blagoslovio svim duhovnim blagoslovima Nebeskoga kraljevstva koje primamo po Duhu. U Kristu nas je izabrao prije nego što je stvorio svijet, da budemo sveti i bez grijeha pred njim. Radi ljubavi prema nama, odlučio nas je učiniti svojom djecom kroz Isusa Krista. Bila je to njegova želja i zadovoljstvo, da bi se hvalila njegova predivna milost. Bog nam je tu milost dao dragovoljno, po svom voljenome sinu. Po Kristovoj smo krvi primili oslobođenje i oprostjenje grijeha zbog bogatstva Božje milosti kojom nas je obilato darovao. Sa svom mudrošću i razumijevanjem obznanio nam je tajnu svog plana. To je Bog želio ispuniti u Kristu kad dođe pravo vrijeme; da sve što postoji, na Nebu i na Zemlji, poveže u Kristu kao glavi svega.

Biti „u Kristu“ znači biti sjedinjen s njim i sudjelovati u njegovom identitetu i životu. Apostol Pavao tvrdi da su oni koji su kršteni u Krista umrli s njim, uskrsnuli s njim, žive s njim, uzneseni su s njim i posjednuti s njim u nebeskim prostorima. Poistovjećivanje s Kristom jedna je od glavnih značajki identiteta vjernika u CRB. Apostol Pavao piše u poslanici Rimljanima 6 da smo pri krštenju (su)ukopani s njim (συνετάφημεν), (su)razapeti s njim (συνεσταυρώθη). Budući da smo umrli s njim (ἀπεθάνομεν σὺν) i (su)živjet ćemo s njim (συζήσομεν). Nadalje, prema Poslanici Efežanima 2,6, (su)uskrslili smo s njim (συνήγειρεν) i (su)posjednuti s njim (συνεκάθισεν) na nebesima. Ovi redci snažno ukazuju na poistovjećenje vjernika s Kristom. Ono što se dogodilo s Kristom, događa se i vjernicima kada se krste u Krista. Događa se u duhovnom smislu (raspeće, smrt, ukop, uskrsnuće, posjedanje), a tijelo čeka na buduće uskrsnuće. Štoviše, vjernici bivaju suobličavani Kristovoj slici (Rim 8,29), preobražavani na Kristovu sliku (2 Kor 3,18), i sjedinjeni s njim (1 Kor 6,17).

Na primjer, na susretu mladih iz evanđeoskih crkava grada Rijeke, ovako se govorilo o identitetu u Kristu: „Identitet u Kristu osporen je iznutra i izvana: vjernik koji vidi odklon svog svakodnevnog života od priče koju o sebi priča, lako posumnja u njezinu istinitost. Svijet aktivno ili pasivno (ignoriranjem) također osporava kršćansku priču, niječući joj istinitost ili moralnost. Stoga vjernik stabilnost svog identiteta u Kristu crpi na onome što Bog kaže o njemu, nasuprot svim osporavanjima (1 Iv 3,1-42)“ (Informativna baptistička agencija 2013). Izraz „što Bog kaže o njemu“ odnosi se na biblijske, novozavjetne tvrdnje o identitetu vjernika u Kristu. Na mrežnoj stranici baptist.hr, u članku „Identitet kršćana“ (Savez baptističkih crkava u RH 2016a), stoji: „Što je srž identiteta kršćanina? Isus Krist. Sve drugo je promjenjivo, kulturološki ovisno, povijesno uvjetovano, teološki određeno. Samo Isus Krist ostaje isti jučer danas i do vijeka“ te objašnjava da osoba koja za sebe tvrdi da je Kristova mora imati istu želju srca kao Krist –

ostvariti Božju volju, istu misiju kao Krist – pomirenje s Bogom, i istu metodu kao Krist – nositi svoj križ“. U knjizi *Znaš li svoj pravi identitet?* govori se o novom stanju vjernika u Kristu kroz sljedeće četiri točke na temelju novozavjetnih tekstova: „1. Ti si duhovno živ“, „2. Ti si sada u savezu s Bogom“, „3. Ti si sada pravedan“, „4. Ti imaš novi identitet (Ti si dionik božanske naravi)“ (Loveless 2020, 50-52).¹¹

3.5. Identitet spašenih

Vjernici u CRB često o sebi govore kao „spašenima“. Taj biblijski utemeljeni pojam odnosi se na one koji su spašeni vjerom u spasiteljsko djelo Isusa Krista, po Božjoj milosti. U ovom slučaju često se koristi tekst iz Poslanice Rimljanima koji govori o spasenju: „Dakle, ako svojim ustima priznaš: ‘Isus je Gospodar’ i ako u svom srcu vjeruješ da ga je Bog podigao iz mrtvih, bit ćeš spašen. Srcem vjerujemo i tako smo opravdani, a ustima priznajemo vjeru i tako smo spašeni“ (Rim 10,9-10, SHP). U knjižici *Abeceda spasenja* Kuzmič napominje: „Pokajanje, obraćenje, preporod, opravdanje i posvećenje su središnji pojmovi biblijske soteriologije (nauk o spasenju) pa su stoga od velike važnosti za samo shvaćanje i iskustvo spasenja, kao i za kršćansko svjedočenje o spasenju“ (Kuzmič 2020, 38).¹² Jambrek opisuje spasenje na sljedeći način: „Božji plan milosti predviđa spasenje čovjeka, a njegova je konačna namjera da ga učini sličnim Kristu. Njegov je cilj potpuna obnova slike Božje u njegovu djetetu. Sveto pismo izrazito naglašava da je spasenje Božji besplatan milosni dar, koji čovjek može samo prihvatiti, ali ga ne može ničime zaslužiti ili dobrim ponašanjem zaraditi“ (Jambrek 2003, 249).

U CRB se obično naglašava spasenje od grijeha koji vode u propast, za vječni život s Kristom koji ostvaruje Božji plan za čovjeka (Iv 3,14-18; Rim 3,21-26; Rim 6,4-11.23). U Novom zavjetu o spasenju se govori na razne načine jer postoji mnogo duhovnih stvarnosti koje Bog ostvaruje po Kristovom spasenjskom djelu i djelovanjem Svetog Duha u čovjeku. To su: oproštenje, otkupljenje, oslobođenje, opravdanje, pomirenje, iscjeljenje, novo rođenje, novi život, novo stvorenje, Novi savez, promjena kraljevstva, promjena Gospodara, ulazak u Božje kraljevstvo, posinjenje (usvajanje u Božju obitelj), i transformacija na Kristovu sliku (obnova Božje slike u čovjeku) (Medved 2020). U govoru o spasenju CRB najviše naglašavaju Isusovu smrt i uskrsnuće te nauku opravdanja vjerom, kako bi naglasili da je spasenje Božji dar i Kristova zasluga, te da se može samo prihvatiti vjerom u Kristovo djelo, a ni u kom slučaju zaslužiti vlastitim dobrim djelima.

11 Knjigu je uredio Vladimir Hobljaj (Udruga „Nada za život“, Varaždin), a izdao Zdravko Konecky (Logos, Daruvar). Hobljaj i Konecky istaknuto su radili na utvrđivanju vjerničkog identiteta u Kristu kroz posebne seminare i izdavanje knjiga takve tematike među Crkvama reformacijske baštine i šire.

12 Kuzmič prethodno objašnjava da je pokajanje promjena uma i misli, obraćenje je okretanje od grijeha k Bogu, preporod je novo duhovno rođenje, opravdanje je oslobođenje grešnika od krivnje, a posvećenje je rast u sličnosti Kristu.

3.6. *Identitet obraćenih*

Kada vjernici u CRB govore o svom vjerskom iskustvu, često će reći da su se obratili tijekom određenog događaja kada su imali iskustvo da im se Bog objavio. To može biti evangelizacija, bogoslužje, kamp za mlade, osobno čitanje Biblije ili neki drugi događaj kada su osjetili da im je Bog osobno progovorio kroz pisanu ili propovijedanu Riječ, osvjedočio ih o grijehu i ponudio im spasenje po vjeri u Krista. Obraćenje najčešće gledaju kao trenutak u kojem su se pokajali za grijehe, prihvatili Krista za Spasitelja i Gospodara svog života i počeli živjeti novim životom u skladu s Božjom riječi. To su često intenzivna iskustva koja se pamte za cijeli život i prepričavaju kao svjedočanstvo prije krštenja u vodi, u evangeliziranju nespasenih osoba ili za ohrabrenje drugih vjernika. Čak i oni vjernici u CRB koji su odrasli u crkvi, u određenom trenutku doživljavaju takvo iskustvo. U opisu evangeoskih kršćana MacKenzie ističe: „**Važnost osobnog obraćenja.** Za evangeoske kršćane Pismo nije samo sebi cilj. Ono upućuje na osobni odnos sa živim Bogom. Evangeoski kršćani stoga uvijek traže dokaze da je netko doživio osobno obraćenje“ (MacKenzie 1997, 84, naglasak autorov). Obraćenje je biblijski pojam koji je koristio sam Gospodin Isus Krist (grč. glagol μετανοέω i imenica μετάνοια), a primjeri obraćenja ljudi nalaze se u mnogim zapisima u Evanđeljima i Djelima apostolskim. Obraćenje uključuje obrat od samovoljnog načina života k životu pod gospodstvom Isusa Krista.¹³

3.7. *Identitet Božje djece i Božje obitelji*

Među mnogima koji se smatraju kršćanima u Hrvatskoj rašireno je nebiblijsko mišljenje da su svi ljudi Božja djeca. CRB često ističu, na temelju biblijskih tekstova, da su svi ljudi *Božja stvorenja*, ali samo oni koji su ponovo rođeni od Božjeg Duha su *Božja djeca*.¹⁴ Sam je Isus za određene ljude izjavio da su đavlova djeca (Iv 8,44), iz čega slijedi da ne mogu biti Božja djeca (ako se ne obrate i vjerom u njega ponovo rode kao Božja djeca u Božju obitelj). Apostol Ivan zapisuje: „A svima onima koji su ga [Isusa] prihvatili i koji vjeruju u njegovo ime, daje pravo da postanu Božja djeca. Takvima se ne postaje ni prirodnim rođenjem ni željom roditelja koji žele dijete, nego rođenjem od Boga“ (Iv 1,12-13, SHP). Apostol Pavao piše Galaćanima: „Po vjeri ste svi vi Božja djeca u Kristu Isusu“ (Gal 3,26, SHP). Dakle, prema novozavjetnim tekstovima potrebna je vjera i novo rođenje da bi netko postao Božjim djetetom, a time odmah i posvojen u Božu obitelj.

O očinsko-sinovskom odnosu između Boga i njegova naroda, Medved zamjećuje: „Dok se Božje očinstvo doima manjom doktrinom u Starom zavjetu, postaje jednom od glavnih doktrina u Novom zavjetu, koju promovira sam Božji Sin...

13 Za detaljniji opis, vidi „obraćenje“ u Leksikonu evangeoskoga kršćanstva online (leksikon.hr).

14 Vidi npr. Riječ Života 2016; Stolnik 2017, 4; Budiselić 2014, 4.

Starozavjetna čežnja Boga oca da bude u bliskom očinsko-sinovskom odnosu sa svojim narodom, koji on blagoslivlja i koji ga voli i sluša, ispunjena je u Novom zavjetu kroz djelo Isusa Krista i Svetog Duha, stvarajući novi narod s novim duhom, koji se odnosi prema Bogu kao svom *Abbi*“ (Medved 2016, 209-210). U skladu s biblijskim tekstovima, vjernici u CRB Boga smatraju svojim Ocem, a novorođene kršćane braćom i sestrama. Taj identitet duhovne obitelji često postaje snažniji od identiteta krvne obitelji.¹⁵ Kao što je i sam Gospodin upozorio, neki novorođeni vjernici doživljavaju progonstvo od vlastite krvne obitelji upravo zbog radikalne promjene identiteta. Progonstvo može biti slabijeg intenziteta (protivljenje, prijekori i sl.) ili jačeg intenziteta (fizički napadi, izbacivanje iz kuće, odricanje od osobe i sl.) iako hrvatski Ustav jamči slobodu vjeroispovijesti kao jedno od temeljnih ljudskih prava.¹⁶

3.8. *Identitet Kristovih učenika*

Vjernici u CRB također se smatraju Kristovim učenicima na temelju Isusove nauke u Novom zavjetu. U evanđeljima čitamo da je Isus pozivao ljude da mu budu učenici, a prije uznesenja učenicima je dao nalog da čine sve narode njegovim učenicima. Naziv „učenici“ za Kristove sljedbenike učestalo se javlja u Evanđeljima i Djelima apostolskim. Taj termin podrazumijeva da vjernici slijede Krista, da uče od njega, da poznaju njegov nauk onako kako je zapisan u Novom zavjetu, da vrše njegov nauk i da nastoje biti poput svog Učitelja. Također, zbog raširenosti tradicijskoga kršćanstva u Hrvatskoj, gdje se mnogi nazivaju vjernicima, ali ne znaju Kristov nauk i ne slijede Krista, CRB često ističu da nije dovoljno biti samo vjernik, već je nužno biti Kristov učenik. Dakle, nije dovoljno samo vjerovati u Božje ili Isusovo postojanje, već je nužno znati što je Isus naučavao i preuzeti na sebe dužnost vršenja Isusova učenja u svakodnevnom životu jer tako zahtijeva sam Gospodin Isus Krist. To se vidi i u poslanju koje je dao svojim učenicima: „Zato idite i učinite sve narode mojim učenicima, krsteći ih u ime Oca, Sina i Svetog Duha i učite ih da vrše sve što sam vam zapovjedio. Ja sam s vama uvijek, sve do svršetka svijeta“ (Mt 28,19-20, SHP).

Na temu učenitva, Budiselić piše: „Tekst iz Mateja 28,16-20 potvrđuje tri ključna elementa sadržaja učenitva koji su nepromjenjivi i vrijede i za nas danas: a) nužnost poznavanja i pamćenja Isusova nauka; b) nužnost pouke primjerom; c) nužnost da se od obraćenika stvore učenici. Bez obzira na kulture, vremena, običaje i kontekste unutar kojih se učenitvo odvija, ono ne može biti uspješno i plodonosno ako se zanemari neki od ovih elemenata“ (Budiselić 2020, 22-23). Capetownski iskaz potvrđuje: „Isus nas poziva na učenitvo, na preuzimanje križa

15 Vidi npr. „Molitva za našu duhovnu obitelj“, Baptistička crkva Betel, Sisak 2014.

16 Članak 40. Ustava Republike Hrvatske navodi: „Jamči se sloboda savjesti i vjeroispovijedi i slobodno javno očitovanje vjere ili drugog uvjerenja.“

i nasljedovanje njega na putu samoodricanja, služenja i poslušnosti. 'Ako me ljubite, vršit ćete moje zapovijedi,' rekao je. 'Zašto li me zovete Gospodine, Gospodine, a ne učinite ono što kažem?' Pozvani smo živjeti kao što je Krist živio i ljubiti kao što je Krist ljubio. Ispovijedati Krista zanemarujući pritom njegove zapovijedi jest opasna ludost' (Capetownski iskaz o predanju 2011, 13-14).

3.9. *Identitet svetih*

Vjernici u CRB prihvaćaju identitet svetih na temelju učenja Novoga zavjeta, koje nastavlja učenje iz Staroga zavjeta da je Božji narod svet – posvećen Bogu da živi po njegovoj volji i ostvaruje njegove planove. Gospodin Isus naučava: „Zato budite savršeni, kao što je vaš Otac nebeski savršen!“ (Mt 5,48, SHP). Apostol Petar citira Božju izjavu iz Levitskog zakonika (11,44-45; 19,2; 20,7) obraćajući se kršćanima: „...budite sveti u svemu što radite, kao što je svet Bog koji vas je pozvao; jer piše u Svetom pismu: 'Budite sveti jer ja sam svet!'“ (1 Pt 1,15-16, SHP). Apostol Pavao u uvodima svojih pisama često oslovljava kršćane sa „svetima u Kristu“ dok u nekim tekstovima objašnjava da su kršćani sveti jer ih je Krist učinio takvima. Vjernici u CRB svoj identitet svetosti ne temelje na vlastitoj pravednosti (ponašanju i djelima), nego na temelju nauka opravdanja vjerom gdje se onome koji vjeruje u Krista briše svaki grijeh i pripisuje Kristova pravednost (Rim 3 i dr.).

Identitet svetih nešto je što kršćani vjerom primaju od Boga u trenutku opravdanja, kao novozavjetnu stvarnost koju je omogućio Isus Krist, a nakon toga slijedi cjeloživotno posvećenje (rast u vjeri i svetosti i suobličavanje Kristu).

Kroz cijeli Novi zavjet nalazimo poticaje da oponašamo ili slijedimo primjer Krista, Pavla, pa čak i nekih drugih pobožnih ljudi. U Poslanici Filipljanima nalazimo taj poticaj da oponašamo, pripojen Pavlovoj teologiji progresivnog posvećenja. Posvećenje je u Filipljanima prikazano kao suobličavanje Kristu kroz spoznaju Njega, koja dolazi kroz trojni način Božje riječi (apostolskog učenja), unutarnjeg djelovanja Božjega Duha i oponašanja Krista, apostola Pavla i drugih pobožnih primjera (Balint-Feudvarski 2018, 23).

3.10. *Identitet biblijskih kršćana ili novozavjetnih kršćana*

Ovaj identitet temelji se na činjenici da je vjernik u Kristu u Novom savezu s Bogom, prema onome što tvrdi Novi zavjet (a u širem smislu Biblija) te na činjenici da se kršćani trebaju voditi novozavjetnim standardima (u širem smislu biblijskim). Budući da je stanovništvo u RH većinski rimokatoličke vjere, da bi objasnili svoj identitet sugrađanima kojima nije poznata protestantsko-evanđeoska, tj. reformacijska duhovnost, vjernici u CRB često znaju reći da su „biblijski kršćani“ ili „novozavjetni kršćani“. Time žele ukazati da se njihov identitet, vjerovanje i bogoslužje temelje na onome što je zapisano u Bibliji, a ne na tradicijama

koje su nastale u povijesti rimokatoličke crkve i koje nemaju podršku u biblijskim spisima. Stoga ističu razlike u identitetu, vjerovanjima i bogoslužju da bi pojasnili vlastiti identitet. Tu naročito naglašavaju novozavjetne spise kao vodilju k novozavjetnom kršćanstvu. Ovo su neke glavne razlike koje ističu: Biblija kao vrhovni autoritet za vjeru i praksu, bez dodavanja kasnijih tradicija Crkve i pučkih pobožnosti; svećenstvo svih vjernika za razliku od podjele na svećenstvo i puk; štovanje Krista kao jedinog posrednika između Boga i ljudi za razliku od štovanja Marije i svetaca RKC; molitve isključivo trojedinom Bogu, za razliku od molitava koje se upućuju Mariji i svecima RKC; naglasak na osobnom odnosu s Bogom za razliku od sakramentalnog odnosa u kojemu posreduje svećenik. To što ističu u mnogome su naglasci evanđeoskoga kršćanstva.

Sljedeća vjerovanja i prakse zajednička su CRB: „pozivanje na Sveto pismo kao jedini i krajnji autoritet za vjerovanje i življenje; isticanje da je Božja milost jedino sredstvo spasenja koje je dar i prihvaća se vjerom; življenje crkve kao zajednice nanovorođenih kršćana krštenih u odrasloj dobi nakon priznanja grijeha i ispovijedanja osobne vjere u Isusa Krista kao Spasitelja i Gospodina; te, uz ostalo, učenje da svaka mjesna crkva ima puninu crkvenosti“ (Jambrek 2003, 283). Ta se vjerovanja temelje na novozavjetnim tvrdnjama.

3.11. Identitet Božje, tj. Kristove crkve

CRB smatraju sebe Božjom crkvom ili Kristovom crkvom. Oba termina koriste se u Novom zavjetu. Izraz „Božja crkva“ javlja se nekoliko puta (Dj 20,28; 1 Kor 1,2; 10,32; 11,22; 15,9; 2 Kor 1,1; Gal 1,13; 1 Tim 3,5), a osobito je važna Pavlova izjava koja odmah i definira crkvu: „crkvi Božjoj u Korintu, posvećenima u Kristu Isusu, pozvanima svetima“ (1 Kor 1,2, Šarić). Izraz „Kristove crkve“ javlja se u Rimljanima 16,16, a najčešće se koristi samo termin „crkva“ (više od 100 puta). Za razumijevanje ovog identiteta, kao i svih drugih, uzimaju se biblijski tekstovi.

U Novom zavjetu Crkva se navodi i opisuje kao: „Božja Crkva (1 Kor 1,2), Božja njiva (1 Kor 3,6-9), Božja građevina (1 Kor 3,9), Božji hram (1 Kor 3,16-17), Božji narod (2 Kor 6,16; 1 Pt 2,9-10), Božja kuća (1 Pt 4,17; Heb 3,3-6 i 1 Tim 3,15), Kristova Crkva (Mt 16,18; Kol 1,15-20), Kristova zaručnica (2 Kor 11,2)“ (Jambrek 2019, 50-51). Prema tome ističu da Crkva nije fizička građevina, ali jest duhovna građevina, Božji hram (mjesto gdje Bog prebiva), kada se kršćani okupljaju zajedno na nekom mjestu. Stoga Crkva ima božansku komponentu (Božje prebivalište) i ljudsku komponentu (skup Kristovih učenika).

Nadalje, u Novom zavjetu spominje se opća Crkva i lokalna crkva. Opća su Crkva svi oni koji su se obratili, krstili u ime Isusa Krista, primili Svetog Duha, a Gospodin ih je pridružio svojoj Crkvi (Djela 2,38.47). Lokalna crkva je grupa Kristovih učenika koja se redovito okuplja na određenom mjestu u Kristovo ime. Apostol Pavao detaljno opisuje Crkvu kao Kristovo tijelo, gdje je Krist glava, a

vjernici su udovi. Ta slika daje do znanja da je Krist vođa i fokus Crkve, a vjernici kao raznoliki udovi izgrađuju jedni druge raznim darovima koje im je Bog dao. Stoga je u Crkvi važno djelovanje Svetog Duha jer je on taj koji vjernicima daje darove kojima izgrađuju Crkvu (druge vjernike) i koji potiče vjernike na djelovanje. Jambrek sažima identitet Crkve kao Božjeg naroda:

Novozavjetna slika Crkve kao Božjeg naroda ukazuje na zajednicu vjernika koji su Božje vlasništvo, koji trebaju biti odvojeni od svijeta, u kojima će prebivati Bog, koji će s veseljem svjedočiti da je Bog njihov osobni Bog i koji će živjeti i služiti zajedno prema Božjoj volji u sili Svetoga Duha. To su svi oni koji su posvećeni u Kristu Isusu, koje je Bog izabrao, pozvao i proglasio svetima te svi oni koji na bilo kojemu mjestu prizivaju ime Isusa Krista. Crkva je kao Božje vlasništvo zajednica ljudi na Božjem zadatku. Bog ih je kao vlasnik poslao u svijet, ne da se sljube sa svijetom, već da Evanđeljem mijenjaju svijet (Jambrek 2019, 55).

Upravo to je kratak opis načina na koji CRB gledaju na sebe, a temelji se na novozavjetnom učenju o Crkvi.

4. Biblijski identitet u praksi

4.1. *Primanje identiteta u lokalnoj crkvi*

Vjernici u CRB svoj biblijski identitet primaju tako što im nakon obraćenja Biblija kao Božja riječ postaje primarni izvor za upoznavanje i usvajanje novog identiteta te se redovito izlažu Božjoj riječi da bi upoznali sve što im Bog daje kao novi identitet. Tu se očituje autoritet Biblije kao jedan od temeljnih vjerovanja CRB. Nadalje, jedan od temelja kršćanskog života u CRB je blisko zajedništvo s drugim vjernicima. Nakon obraćenja, vjernici postaju članovi lokalne crkve i od njih se očekuje redovna uključenost u sastanke i aktivnosti crkve. To snažno utječe na oblikovanje identiteta, biblijskoga i denominacijskog.

Što sve u lokalnoj crkvi utječe na oblikovanje biblijskog identiteta? Sljedeći čimbenici isti su ili vrlo slični u CRB, tako da ih obrađujem zajedno, a izuzetke navodim zasebno. U lokalnim CRB sljedeći čimbenici utječu na oblikovanje identiteta vjernika: osobno čitanje i proučavanje Biblije, male grupe za proučavanje Biblije, učeništvo jedan na jedan ili u malim grupama, bogoslužja, molitveni sastanci, kućne grupe, susreti za duhovnu obnovu, kampovi, konferencije, seminari, čitanje kršćanskih knjiga, praćenje kršćanskih sadržaja na internetu, pastoralna, učiteljska i starješinska služba, blisko zajedništvo s drugim kršćanima.

- CRB potiču vjernike da sami čitaju i proučavaju Bibliju. To vrijeme obično se naziva tihi čas i sastoji se od molitve i pažljivog čitanja nekoga biblijskog teksta. Bog govori osobi kroz pisanu Božju riječ i tako utječe na njezino

duhovno oblikovanje. Sveti Duh koji se nalazi u vjerniku prisutan je u ovom procesu i utječe na razumijevanje onoga što se čita te na oblikovanje vjerovanja i karaktera osobe.

- Neke CRB prakticiraju učenje „jedan na jedan“. To znači da osoba koja je starija u vjeri poučava osobu koja je nova ili mlađa u vjeri. Redovito se po dogovoru sastaju da bi proučavali Bibliju, a uz to ide molitva i dušobrižništvo. Takav odnos stvara sustav odgovornosti koji osigurava da vjernici zaista slijede Krista i rastu u vjeri. To može biti i u formatu malih grupa.
- CRB često imaju male grupe za proučavanje Biblije gdje voditelj vodi grupu vjernika kroz proučavanje biblijskog teksta, ili po nekoj temi ili kroz određenu biblijsku knjigu ili po priručniku za proučavanje Biblije. Tu se razgovara o značenju i primjeni biblijskog teksta, što utječe na duhovno oblikovanje članova grupe. U malim grupama obično se u okviru određene teme govori o osobnom hodu s Kristom, izazovima i potrebama, a vjernici savjetuju jedni druge i mole jedni za druge te se tako ispunjava i potreba za dušobrižništvom.
- Bogoslužja su glavna okupljanja CRB koja se većinom održavaju nedjeljom prijevodne (može biti i poslijepodne ili subotom) i sastoje se od molitava, pjesama, propovijedi i povremeno Gospodnje večere (euharistije). Radi se o pjesmama koje slave Boga i njegova djela ili opjevaju iskustvo života s Bogom ili su preuzete izravno iz biblijskog teksta, kao što je slučaj s nekim uglazbljenim psalmima. Gospodnja večera (euharistija) u nekim se lokalnim crkvama prakticira na svakom bogoslužju, a u nekim jednom mjesečno ili tromjesečno. Svi kršteni vjernici uzimaju i kruh i vino, kao sjećanje na Kristovo tijelo i krv za spasenje svih koji vjeruju (Dominić 2014, 5).
- Propovijed je vrijeme kada propovjednik, najčešće pastor crkve (ali može biti i bilo koji vjernik) govori poruku na temelju biblijskih tekstova za duhovnu izgradnju vjernika. Izuzetak je što se u nekim CRB ženama dopušta propovijedati i poučavati odrasle. Ovo je najduži dio bogoslužja, obično 30-45 minuta, zbog posebnog pridavanja pažnje Božjoj riječi i onome što Sveti Duh želi poručiti vjernicima.
- Nadalje, tjedni molitveni sastanci utječu na duhovno oblikovanje vjernika, kroz jedan vid molitve gdje Sveti Duh mijenja unutarnje stanje onoga koji moli i kroz drugi vid molitve kada molitva jednog vjernika utječe na oblikovanje drugih vjernika. Molitveni sastanci obično počinju slavljenjem Boga i zahvaljivanjem Bogu, a nastavljaju se traženjem da se ostvare Božji planovi i iznošenjem ljudskih potreba Bogu. U velikoj većini CRB ne moli se po naučenim molitvama ili molitveniku, već se svaka osoba obraća Bogu vlastitim riječima i promišljanjima. Iako molitveni sastanci primarno ne

sadrže proučavanje Biblije, često se za poticaj na molitvu pročita neki biblijski tekst, a vjernici nastoje moliti u skladu s onim što je pisano u Božjoj riječi, pa tako i molitva doprinosi izgradnji biblijskog identiteta.

- CRB također prakticiraju susrete za duhovnu obnovu jednom ili više puta godišnje koji se kolokvijalno nazivaju „kampovi“ zato što se odlazi na posebno mjesto na dva ili više dana u svrhu duhovne obnove. Kampovi mogu biti za čitavu lokalnu crkvu (obitelji i pojedince različitih dobnih skupina) ili mogu biti za određenu dobnu skupinu, kao što su npr. ljetni kampovi za djecu. Duhovna obnova snažno utječe na oblikovanje vjernika, pa tako i na identitet jer se radi o intenzivnom i fokusiranom duhovnom događaju gdje su vjernici odmaknuti od životnih obaveza i posebno fokusirani na slavljenje Boga, slušanje biblijskih učenja, neprekidno zajedništvo i međusobnu izgradnju.
- Konferencije i seminari su susreti vjernika koji se organiziraju oko neke biblijske ili životne teme, a predavači na temelju Biblije iznose svoja izlaganja i tako doprinose rastu vjernika u poznavanju Biblije i primjeni biblijskog učenja na određenu temu. Stoga se npr. održavaju konferencije o učenstvu (da bi vjernici naučili više o tome što znači biti Kristov učenik), bračni seminari (da bi vjernici u braku rasli u biblijskoj viziji za brak i poboljšali bračne odnose) itd.
- Čitanje kršćanskih knjiga također doprinosi razvoju i utvrđivanju identiteta, bilo da knjige isključivo ili djelomično govore o biblijskom identitetu. Praćenje kršćanskih materijala na internetu (videomaterijali i pisani tekstovi) također pridonosi izgradnji identiteta.
- U lokalnim crkvama postoje službe koje pridonose izgradnji identiteta, a to su osobito pastoralna služba, učiteljska služba i starješinska služba koje rade s crkvom, grupama i pojedincima na rastu u vjeri. U CRB vrlo je važno blisko zajedništvo s drugim kršćanima, što je jedno od naglašenih vjerovanja protestantsko-evanđeoskih kršćana, a temelji se na novozavjetnom učenju o lokalnim crkvama. U Pavlovim poslanicama crkvama nalazimo puno zapovijedi o tome što je potrebno činiti „jedni drugima“ da bi skupina vjernika zaista bila crkva i ostvarivala poslanje Crkve.
- Na kraju, krštenje osoba koje su odlučile slijediti Krista poseban je događaj kojem najčešće prisustvuje cijela lokalna vjerska zajednica i koji snažno utječe na identitet krštenika kao što je već opisano u odlomku „Identitet svjesno krštenih“.

Sve što je opisano u vezi s primanjem biblijskog identiteta većinom je isto ili vrlo slično u CRB, ali treba napomenuti da postoje različitosti koje nisu tema ovog članka. Prema upitniku koji je proveden u CRB, većina pastora lokalnih crkava unutar različitih denominacija, označila je srednjom ili visokom ocjenom na lje-

stvici od 1-10, pitanje o postojanosti u učenishvu, apostolskom nauku, zajedništvu, slavljenju i štovanju Boga, molitvama i Gospodnjoj večeri (Jambrek 2022). To upućuje da je postojala značajna postojanost u izgradnji biblijskog identiteta u predmetnom razdoblju.

4.2. Identitet prema članstvu

U upitniku kojim su prikupljeni podaci o CRB (Jambrek 2022), nalazi se pitanje „Što je potrebno da bi netko postao član crkve?“. U odgovorima se otkrivaju čimbenici identiteta. Pregledom odgovora koje su dale Evandeoske pentekostne crkve, Baptističke crkve, Kristove crkve, Crkve Božje, Crkva cjelovitog evanđelja i Savez crkava Riječ života, među zahtjevima za članstvo nalazi se pokajanje, obraćenje, osobna vjera u Krista, prihvaćanje Isusa Krista kao Gospodara i Spasitelja, nanovorođenje, krštenje vjerujućih, očitovanje plodova obraćenja, tj. plodova Duha, življenje po biblijskim standardima, redovno pohađanje bogoslužja, uključenost u aktivnosti crkve i prihvaćanje nauka crkve. Na temelju odgovora može se zaključiti da prikupljene informacije potvrđuju zajedničke biblijske naglaske kod CRB, koji su već opisani u ovom članku, kao što su: obraćenje, osobna vjera, nanovorođenje, krštenje vjerujućih, nasljedovanje Krista itd.

4.3. Zastranjenja od biblijskog identiteta

Zastranjenja u izgradnji biblijskog identiteta događala su se u manjoj ili većoj mjeri u svakoj lokalnoj crkvi i denominaciji CRB. Naime, izgradnja identiteta zahtjevan je i dugotrajan proces, i u tom procesu mogu se pojaviti razni nebiblijski utjecaji. Stoga su se zastranjenja događala zbog sljedećih čimbenika: djelomično usvajanje biblijskog identiteta; dodavanje Bibliji (iz kulture, filozofije, drugih religija, new age pokreta, itd.); oduzimanje Bibliji ili zanemarivanje biblijskih učenja (npr. uzdizanje nacionalnosti iznad biblijskog identiteta); krivih prioriteta (npr. stavljanje denominacijskog nauka ispred biblijskog nauka); nasljedovanje određenog vođe i njegova tumačenja Biblije umjesto nauka Isusa Krista itd.

Ponekad identitet denominacije (baptist, pentekostalac, karizmatik itd.) može postati dominantan u odnosu na biblijski identitet ili je zamijenio biblijski identitet. To se događa na barem dva načina. Prvi je način kada identitet denominacije postane zamjena za biblijski identitet. Naime, budući da CRB naglašavaju osoban odnos s Bogom za spasenje, to što je netko pripadnik neke CRB, ne jamči mu automatizmom spasenje ili odnos s Bogom. Identitet denominacije stoga ne može nadomjestiti ili biti zamjena za biblijski identitet.

Drugi je način elitizam – kada pojedina crkvena skupina smatra da su oni jedini pravi kršćani s ispravnom vjerom i praksom. Takav duh elitizma može zavesti pojedince ili lokalne crkve koje se onda odvajaju od ostalih CRB jer ih

smatraju pogrešnima u jednom ili više stavaka ispravne biblijske vjere. Kao posljedica takvih uvjerenja takve crkve mogu biti nametljive i isključive prema drugima te grade svoj identitet tako što su protiv drugih.

Kod crkava koje su pod utjecajem „pokreta vjere“ često su se pojavljivala zastranjenja zbog nauka određenih američkih učitelja i začetnika tog pokreta. Na temelju izvještaja o stvaranju u Knjizi Postanka oni pogrešno naučavaju da su vjernici „mali bogovi“ (da se Bog reproducirao prema svojoj vrsti) te da izgovaranjem riječi oblikuju stvarnost i okolnosti oko sebe.¹⁷ Uz to često ide i nauka o prosperitetu, tj. uspjehu, zdravlju i bogatstvu vjernika.¹⁸

Zastranjenje koje se često javlja kod nominalnih kršćana u Republici Hrvatskoj je stvaranje identiteta povezivanjem vjere i nacionalnosti, zanemarujući biblijske tekstove koji otvoreno pišu protiv takva postupanja iz nekoliko razloga: Bog nije pristran, Kristova žrtva vrijedi za svakoga tko vjeruje i svi su ljudi grešnici koji trebaju Božju milost. CRB biblijski identitet stavljaju iznad nacionalne pripadnosti, na temelju Isusova učenja o postupanju prema neprijateljima (Mt 5,44; Lk 6,27; 10,25-37) i na temelju apostolskog učenja da je naša domovina na nebesima (Fil 3,20), da smo na ovom svijetu putnici i stranci (1 Pt 2,11) te da smo u Kristu svi jedno (Gal 3,28). Vjernici u CRB time su poučeni da kod Boga nema pristranosti te uglavnom ne upadaju u zamku nacionalizma. Svoj zemaljski narod gledaju kao one kojima treba služiti i evangelizirati ih, a ne izdizati nad drugima. No, i u CRB kod nekih se vjernika očituje nominalno kršćanstvo, što znači da intelektualno pristaju uz reformacijska i evanđeoska načela, ali ne žive po njima.

Zaključak

S obzirom da CRB nasljeđuju protestantsko-evanđeosko gledište na Bibliju kao vrhovni autoritet za vjerovanje i življenje, biblijski identitet u razdoblju od 1990. do 2020. godine uvelike se gradio na istinama koje opisuju novi identitet osobe koja je prihvatila Krista za svog Spasitelja i Gospodara, a nalaze se u tekstovima Novoga zavjeta. Takve su osobe obraćene, nanovo rođene, spašene, svjesno krštene po vlastitoj vjeri u Krista, Božja djeca prihvaćena u Božju obitelj, Kristovi učenici, sveti po vjeri u Krista, drže biblijski (posebice novozavjetni) nauk, smatraju se biblijskim ili novozavjetnim kršćanima i pripadaju Božjoj, tj. Kristovoj crkvi. Svoj su identitet primali i gradili usvajanjem biblijskih istina, najviše u kontekstu lokalnih crkava, kroz brojna okupljanja i aktivnosti. Najvažnije za biblijski identitet bilo je poistovjećenje s osobom Isusa Krista; biti u Kristu i nasljedovati njega. U izgradnji biblijskog identiteta vjernika događala su se i zastranjenja, kao što su: krivi nauk i krivi prioriteti; nasljedovanje određenog vođe ili denominacije

17 Za više informacija vidi Budiselić 2015 i Budiselić 2016.

18 O teološkim utjecajima na CRB pisat će se zaseban članak.

više nego ispravne biblijske nauke i uzdizanje denominacijskog identiteta iznad biblijskog.

Budući da je Biblija vrhovni autoritet za CRB, to znači da je bila najvažniji izvor identiteta za vjernike spomenutih crkava. No najvažniji nije značilo i jedini. Ono čime se u ovom članku nismo bavili jest činjenica da se biblijski identitet nije gradio u izolaciji od drugih izvora identiteta (povijesni, teološki, kulturni, društveni itd.) niti činjenicom da biblijski identitet za vjernike CRB nije značio da je svaka crkva tumačila Bibliju na isti način. Samim time, iako su CRB koristile iste novozavjetne pojmove („obraćeni“, „sveti“, „Kristovi učenici“ itd.), to nije značilo da su praktični izričaji bili identični. Tim pitanjem bavit će se zaseban članak unutar projekta „Crkve reformacijske baštine u Republici Hrvatskoj od 1990. do 2020.“ koji će se nadovezati na ovaj članak i obraditi različitost teoloških utjecaja u CRB.

Popis literature

- Balint-Feudvarski, Miroslav. 2018. „Posvećenje kroz spoznavu i oponašanje u poslanici Filipljanima“. *Kairos* 12, br. 1: 23-42.
- Balog, Antal. 2009. *Temeljne istine Svetoga pisma: naučavanje, vjerovanje i život posvećenja vjernika Evanđeoske pentekostne crkve*. Osijek: Izvori.
- Baptistička crkva Betel, Sisak. 2014. „Molitva za našu duhovnu obitelj“. *Betel.hr*. 12. 1. 2014., <https://archive.betel.hr/dogadjaj/molitva-za-nasu-duhovnu-obiljel/> (pristupljeno 10. prosinca 2024.).
- Berković, Danijel, ur. 2018. *Tko su bili hrvatski prevoditelji Biblije?* Zagreb: Biblijski institut.
- Biblijski institut. 2025. *Istraživanje o čitalačkim navikama i poznavanju Biblije* (neobjavljeni dokument).
- Budiselić, Ervin. 2015. „Problematika izazova teologije ‘kraljevstvo sada’ – I. dio“. *Kairos* 9, br. 2: 133-159.
- Budiselić, Ervin. 2016. „Problematika izazova teologije ‘kraljevstvo sada’ – II. dio“. *Kairos* 10, br. 1: 7-40.
- Budiselić, Ervin. 2014. „Biti Božje dijete“. *Obiteljski list* br. 4, godina 2. Zagreb: Kristove crkve u Hrvatskoj.
- Budiselić, Ervin. 2020. „Pojam učenitstva u Capetownskom iskazu o predanju: Teološki osvrt“. *Kairos* 14, br. 2: 19-34.
- Capetownski iskaz o predanju: ispovijest vjere i poziv na djelovanje*. 2011. Zagreb: Protestantsko evanđeosko vijeće u RH i Biblijski institut.
- Crkva Božja u RH. s. a. „Vjerovanje i naučavanje“. <https://crkvabozja.hr/vjerovanje-i-naucavanje/> (pristupljeno 12. prosinca 2024.).

- Crkva cjelovitog evanđelja. s. a. „Što vjerujemo?“ <https://cce.hr/hr/naslovnica/sto-vjerujemo/> (pristupljeno 12. prosinca 2024.).
- „Četiri duhovna zakona.“ s. a. *Fokus obitelj*. <https://obiteljskizivot.com/info/cetri-duhovna-zakona/> (pristupljeno 10. prosinca 2024.).
- Dominić, Mladen. 2014. „Dan Gospodnji“. *Obiteljski list* br. 4, godina 2. Zagreb: Kristove crkve u Hrvatskoj.
- Evandeoska pentekostna crkva u RH. s. a. „Vjerovanje“. https://epc.hr/povijest_i_dokumenti/ (pristupljeno 12. prosinca 2024.).
- Horak, Josip. 1989. *Baptisti: povijest i načela vjerovanja*. Zagreb: Duhovna stvarnost.
- Informativna baptistička agencija. 2013. „O identitetu u Kristu govorio Roko Kerovec“. *Glas Crkve* godina XVIII, br. 45-46: 29. Zagreb: Savez baptističkih crkava u RH.
- Jambrek, Stanko, i Ruben Knežević. 2007. „Kronološki pregled objavljenih potpunih i djelomičnih prijevoda Biblije na hrvatski jezik“. *Kairos* 1, br. 1: 137-156.
- Jambrek, Stanko. 2003. *Crkve reformacijske baštine u Hrvatskoj: pregled povijesti i teološke misli*. Zagreb: Bogoslovni institut.
- Jambrek, Stanko. 2007. *Leksikon evanđeoskoga kršćanstva*. Zagreb: Bogoslovni institut i Prometej.
- Jambrek, Stanko. 2019. „Modeli Crkve za 21. stoljeće“. *Kairos* 13, br. 1: 37-82.
- Jambrek, Stanko. 2022. „Upitnik: Crkve reformacijske baštine u RH, 1990. – 2020“.
- Jovanović, Mladen. 1997. „Odnos Biblije i tradicije u svjetlu Evanđeoskog pokreta“. U: *Evanđeoski pokret. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Protestantско-evanđeoskog vijeća povodom 150. obljetnice Evanđeoske alijanse*, ur. Stanko Jambrek, 67-79. Zagreb: Protestantsko-evanđeosko vijeće.
- Jovanović, Mladen. 2006. „Biblijsko krštenje“. *Radosna vijest*, broj 12, godina IV. Varaždin: Kristova crkva Varaždin.
- Knežević, Ruben. 2019. *Hrvatski bezimprimaturni biblijski prijevodi*. Zagreb: Teološki fakultet „Matija Vlačić Ilirik“.
- Kršćanski centar Riječ Života. 2015. „Tko smo / Vizija / Vjerovanje“. <https://rijeczivota.hr/tv-emisija/tko-smo-vizija-vjerovanje/> (pristupljeno 10. prosinca 2024.).
- Kuzmič, Peter. 2020. *Abeceda spasenja*. Osijek: Visoko evanđeosko teološko učilište.
- Loveless, Bill. 2020. *Znaš li svoj pravi identitet?* Urednik: Vladimir Hobljaj. Nakladnik: Zdravko Konecky. Daruvar: Logos.

- MacKenzie, Peter. 1997. „Evandeoski pokret i katoličanstvo“. U: *Evandeoski pokret. Zbornik radova sa znanstvenog skupa Protestantsko-evandeoskog vijeća povodom 150. obljetnice Evandeoske alijanse*, ur. Stanko Jambrek, 81-95. Zagreb: Protestantsko-evandeosko vijeće.
- Medved, Goran. 2016. „Božje očinstvo u Starom zavjetu“. *Kairos* 10, br. 2: 201-212.
- Medved, Goran. 2020. „Spasenje u 5 minuta“. Youtube kanal „Biblijska učenja“, 24. siječnja 2020. https://www.youtube.com/watch?v=wjg4zOf_RZY&t=26s (pristupljeno 10. prosinca 2024.).
- Obiteljski list. 2012. Broj 2, godina 1. Zagreb: Kristove crkve u Hrvatskoj.
- Riječ života. 2016. „Djeca Božja“. Facebook stranica, 3. svibnja 2016. https://web.facebook.com/KCRijecZivota/posts/pfbid0euabcCZRMW66P2BBDLavUX7p9B9NeN76djnzYm8vHqqfVLw6tD9HRVSowMTsWJTJl?locale=hr_HR (pristupljeno 10. prosinca 2024.).
- Savez baptističkih crkava u RH. 2016a. „Identitet kršćana“. <https://www.baptist.hr/o-baptistima/duhovna-misao/265-identitet-krana> (pristupljeno 10. prosinca 2024.).
- Savez baptističkih crkava u RH. 2016b. „Lausannski zavjet“. https://baptist.hr/images/Download/lausannski_zavjet.pdf (pristupljeno 10. prosinca 2024.).
- Stolnik, Mateja. 2017. „Božja djeca“. *Obiteljski list* br. 14, godina V. Zagreb: Vijeće Kristovih crkava.
- Vjerovanje Kristovih crkava u RH*. 2021. (neobjavljeni dokument).
- Volf, Miroslav. 2024. *Mostovi vjere: biblijske meditacije i teološke studije*. Rijeka: Ex libris.

Goran Medved

Biblical Identity of Churches of the Reformation Heritage in the Republic of Croatia from 1990 to 2020

Abstract

The article aimed to investigate and describe the biblical identity of the Churches of the Reformation Heritage (CRH) in the Republic of Croatia from 1990 to 2020. The author utilized sources such as newspapers, magazines, books, and social media published by the CRH during the relevant period, as well as personal observations of how CRH believers identified themselves, biblical texts, and his own long-term experience as a CRH member and an associate of CRH's educational and research institutions. The biblical identity of the CRH is based on the fundamental

common belief that the Bible is the Word of God and, therefore, the supreme authority for faith and life, which includes the identity that God gives to those who accept Christ as their Lord and Savior. The believers in CRH identified themselves, based on the New Testament texts, as born-again, consciously baptized, “in Christ,” saved, converted, God’s children and God’s family, Christ’s disciples, saints, Biblical or New Testament Christians, and as God’s, that is, Christ’s church. Biblical identity was primarily shaped through participation in local church activities, where the Bible was taught and studied, as well as through personal Bible reading and study. Certain deviations from biblical identity are also described.

Uloga krštenja vodom u procesu učenitva: prijedlog¹

Ervin Budiselić

ORCID: 0000-0003-1743-4203

Biblijski institut, Zagreb

ebudiselic@bizg.hr

UDK: 265.3:248.2+283

Kategorija: Izvorni znanstveni rad

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.19.1.3>

Sažetak

Fokus ovog članka je na tome kako evanđeoske crkve, posebice u Hrvatskoj, općenito gledaju na ulogu i položaj krštenja u vodi u procesu učenitva. Međutim, odnos između krštenja i učenitva poslužit će kao prilika za istraživanje drugih aspekata procesa učenitva, posebice odnos između evangelizacije i učenitva. Stoga, u prvom dijelu članka ukratko ćemo raspraviti i ispitati neke ključne elemente „Velikog poslanja“ kako bismo stekli uvid u poslanje te vidjeli različita tumačenja i razumijevanja tog teksta. Na temelju Evanđelja, drugi dio članka istražuje kako bi Isusovi sljedbenici razumjeli i definirali učenitvo na temelju svog iskustva s Isusom, i kako bi to iskustvo oblikovalo njihovo razumijevanje Velikog poslanja. Treći dio članka bavi se odnosom (ili bolje rečeno dihotomijom) između „evangelizacije“ i „učenitva“ u svrhu postizanja razumijevanja ovih dviju aktivnosti koje je više u skladu s novoza-vjetnim učenjem. Posljednji dio članka posvećen je ulozi i položaju krštenja u vodi u procesu učenitva. Budući da je svrha ove rasprave procijeniti teologiju i praksu evanđeoskih kršćana u pogledu ispravnog razumijevanja krštenja u vodi i posljedično tome, procesa učenitva općenito, predlažu se četiri stvari:

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Koncept učenitva među crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj“.

1. Usvajanje definicije učenitstva koja u svojoj srži ima odnose, a ne metodu, program ili aktivnosti; 2. Revizija razumijevanja odnosa između „evangelizacije“ i „učenitstva“; 3. Podsjetnik da je svrha evangelizacije stvaranje „učenika“, a ne „obraćenika“; 4. Obnova biblijskog položaja krštenja u vodi koje bi trebalo predstavljati odgovor osobe, tj. njezin „da“ na poruku evanđelja.

Ključne riječi: učenitstvo, krštenje, evangelizacija, Veliko poslanje, evanđeoske crkve

Uvod

Tada im se približi Isus te im reče: „Dana mi je sva vlast, nebeska i zemaljska. Zato *idite* (πορευθέντες) i učinite sve narode učenicima (μαθητεύσατε) mojim! *Krstite* ih (βαπτίζοντες) u ime Oca, Sina i Duha Svetoga! *Učite* (διδάσκοντες) ih da vrše sve što sam vam zapovjedio! Ja sam s vama u sve vrijeme do svršetka svijeta“ (moj naglasak).

Poznata je činjenica da Matej 28,19-20 sadrži jedan glavni glagol „činite učenike“ i tri participa, a „krsteći“ je jedan od ta tri participa. Budući da je za evanđeoske kršćane u Hrvatskoj, kao što su baptisti i pentekostalci, krštenje u vodi nešto što osoba čini *nakon* svog spasenja, krštenje se smatra vanjskim činom već postojeće vjere i prilikom da se drugim ljudima posvjedoči o svojoj vjeri. U skladu s time, fokus je ovog članka na tome kako evanđeoske crkve, posebice u Hrvatskoj, općenito gledaju na ulogu i položaj krštenja u vodi u procesu učenitstva. Međutim, odnos između krštenja i učenitstva poslužiti će kao prilika za istraživanje drugih aspekata procesa učenitstva, posebice odnos između evangelizacije i učenitstva. Stoga, u prvom dijelu članka ukratko ćemo raspraviti i ispitati neke ključne elemente „Velikog poslanja“ kako bismo stekli uvid u poslanje te vidjeli različita tumačenja i razumijevanja tog teksta.² Na temelju Evanđelja, drugi dio članka istražuje kako bi Isusovi sljedbenici razumjeli i definirali učenitstvo na temelju svog iskustva s Isusom i kako bi to iskustvo oblikovalo njihovo razumijevanje Velikog poslanja. Treći dio članka bavi se odnosom (ili bolje rečeno dihotomijom) između „evangelizacije“ i „učenitstva“ u svrhu postizanja razumijevanja ovih dviju aktivnosti koje je više u skladu s novozavjetnim učenjem. Na temelju svega toga, u posljednjem dijelu članka bavit ćemo se ulogom i položajem krštenja u vodi u procesu učenitstva. Svrha svega toga jest procijeniti teologiju i praksu evanđeoskih kršćana te otkriti je li naša teološka baština korisna ili nam možda priječi ispravno razumijevanje krštenja u vodi te posljedično tome i samog procesa učenitstva.

2 U članku nećemo raspravljati o činjenici i značaju Isusova autoriteta za davanje ove zapovijedi te potencijalnim značenjima izraza „svi narodi“.

1. Općenito poimanje krštenja u evanđeoskim crkvama u Hrvatskoj

Ako bismo ušli u neku evanđeosku crkvu u Hrvatskoj (ili u bilo koju evanđeosku crkvu u svijetu koja ne prakticira pedobaptizam) i pitali neke zrele vjernike da nam objasne kako se netko može spasiti, što je evangelizacija i učenje te što je krštenje i zašto je ono važno, vjerojatno bismo čuli sljedeći opis procesa spasenja:

- Prvo, osobi se navijesti evanđelje i taj se dio obično naziva „evangelizacijom“.
- Tada osoba odgovara na poruku evanđelja pokajanjem i obraćenjem, a to se najčešće očituje tako što osoba moli „molitvu predanja“ (tzv. „*sinner's prayer*“).³
- Zatim se ta osoba, koja je spašena, nakon nekog vremena krsti. U međuvremenu, osoba prolazi kroz neki oblik podučavanja ili mentorstva kao pripremu za krštenje.

Nadalje, vjernici u evanđeoskim crkvama vrlo vjerojatno pravili bi razliku između „evangelizacije“ i „učeništva“ u smislu da se rad s osobom prije njezina obraćenja smatra „evangelizacijom“, a nakon što se osoba obrati ili spasi, započinje proces „učeništva“. Dwayne Eslick (2019) vrlo lijepo pokazuje ovo o čemu govorim:

3 Na primjer, u knjizi *Experiencing God (Iskusiti Boga: znati i činiti volju Božju)* (1997). Zagreb: Savez baptističkih crkava u Hrvatskoj) autori govore o tome kako imati spasenjski odnos s Bogom i između ostalog kažu da bi osoba Bogu trebala priznati svoje grijeh i zatražiti ga da ju Bog spasi. Pretpostavljam da se to odnosi na molitvu pokajanja jer se ne spominje krštenje, već se umjesto toga govori o „donošenju odluke“ (Blackaby, Blackaby, i King 2008, 4). Traktat „Ovo je bio tvoj život“ (Chick Publications s. a.) savjetuje čitatelja da nakon što u molitvi zazove Isusa u svoj život da postane njegov Spasitelj, osoba bi trebala čitati Bibliju svaki dan i moliti se, biti krštena, trebala bi slaviti i služiti s ostalim kršćanima u crkvi gdje se propovijeda o Kristu i gdje je Biblija najviši autoritet te drugima govoriti o Kristu. Traktat „Jesi li čuo za četiri duhovna zakona?“ govori čitateljima da Krista mogu primiti vjerom kroz molitvu, i kada to naprave, traktat nudi savjete što i kako dalje (str. 14), ali se ne spominje krštenje. Crkva Riječ života (s. a.) na svojoj mrežnoj stranici ima kratki članak „Molitva spasenja“ u kojem se kaže da bi osoba primila spasenje, ona treba osobno odlučiti vjerovati u uskrsloga Krista. U tu svrhu, nudi se kratak tekst molitve kojom osoba to može učiniti. Nakon što je osoba izmolila tu molitvu, savjetuje joj se da čita Bibliju, posebno Novi zavjet, da se moli svojim riječima te da se uključi u crkvu u kojoj se naučava biblijski nauk. Baptistička crkva Umag (s. a.) na svojoj mrežnoj stranici također nudi upute kako moliti molitvu kojom osoba prima spasenje. Ako je osoba izmolila tu molitvu u vjeri, onda je spašena te ju se potiče da se priključi crkvi. Kristova pentekostna crkva (s. a.) na svojoj mrežnoj stranici ima traktat „Odabir“. Na posljednjoj stranici traktata govori se da osoba može primiti spasenje ako izmoli molitvu u kojoj će pozvati Isusa u svoj život. Ako je učinila taj korak, slično kao i u traktatu „Ovo je bio tvoj život“, osobi se sada savjetuje da čita Bibliju svaki dan i moli se, da bude krštena, da bi trebala slaviti i služiti s ostalim kršćanima u crkvi gdje se propovijeda o Kristu i gdje je Biblija najviši autoritet te da drugima govori o Kristu. Inače, zagovornici „molitve predanja“ za potporu ove prakse koriste biblijske tekstove poput Rimljanima 10,9-10.13; Luka 18,9-14; Otkrivenja 3,20 itd. Vidi: Thyster 2011, 17; De Courcy 2023; Southers 2008, 181-183.

Godinama sam bio poput većine modernih sjevernoameričkih kršćana. Evangelizaciju sam vidio kao proces dijeljenja Radosne vijesti s onima koji nemaju osobni odnos s Isusom Mesijom. Učeništvo se smatra procesom pomaganja onima koji imaju odnos s Isusom da rastu i sazrijevaju u tom odnosu. Evangelizacija je za izgubljene. Učeništvo je za one koje je Bog pronašao.

Slično tome, Lindesay Fooshee (2012) kaže da je dugi niz godina mislila kako su evangelizacija i učeništvo dvije različite stvari. Evangelizacija je značila dijeljenje evanđelja s nevjernikom putem dijeljenja evanđeoskih traktata, odlazaka od vrata do vrata u studentskom domu ili kreativnog prenošenja evanđelja na ulicama strane zemlje kako bi ljudi postali kršćani. Učeništvo je značilo pomaganje nekome tko je već vjernik da živi životom vjere putem biblijskog proučavanja u maloj grupi, razgovora za stolom s drugom ženom ili grupom za odgovornost.

Također, što se tiče pogleda na odnos između učeništva i krštenja u vodi, među evanđeoskim kršćanima vjerojatno bismo naišli na dva stajališta: a) učeništvo počinje u trenutku obraćenja, a krštenje je dio tog procesa učeništva (obraćenje – učeništvo – krštenje – nastavak učeništva); b) učeništvo počinje krštenjem u vodi (obraćenje – krštenje/učeništvo). U tom slučaju, krštenje u vodi je znak da osoba uistinu želi slijediti Krista kao učenik i prvi je korak učeništva.

A. Učeništvo počinje između obraćenja i krštenja u vodi				
1. Evangelizacija	2. Obraćanje	3. Učeništvo	4. Krštenje	5. Nastavak učeništva
B. Učeništvo počinje nakon krštenja u vodi				
1. Evangelizacija	2. Obraćanje	3. Krštenje: znak istinskog predanja Kristu		4. Učeništvo

Za one koji smatraju da učeništvo počinje nakon obraćenja, a prije krštenja, to će obično povezati s činjenicom da prije nego što osoba bude krštena, ona prolazi kroz neku vrstu učeništva, podučavanja i pripreme kako bi se utvrdilo je li osoba doista obraćena i razumije li ispravno čin krštenja i njegov značaj (neka vrsta procesa provjere).⁴ Stoga, kada je osoba krštena, ona je već u procesu učeništva.

Za one koji tvrde da je krštenje u vodi prvi korak učeništva ili početni čin učeništva, mogu se koristiti sljedeći argumenti ili objašnjenja: da bi bila spašena, osoba se ne mora krstiti, ali nakon što nevjernik prihvati Krista, podlozan je i zapovijedima Velikog poslanja i mora pokazati svoju poslušnost krštenjem. Stoga, krštenje označava prvi korak učeništva i to je čin koji slijedi nakon pokajanja i priznanja Isusa Krista kao Spasitelja (Pickard 2009, 141). Također, može se reći kako krštenje označava samo prvi korak učeništva, a drugi je zahtjev taj da vjernike učimo da se pridržavaju svega što sam vam zapovjedio (Hubbard 2009, 100). Slično ovome, Pope ustvrđuje kako je krštenje vodom za vjernika u dobi odgovor-

4 Vidi npr. Glas Crkve 2018, 21.

nosti prvi korak učenja i uključuje poučavanje ljudi da budu poslušni svemu što je Isus zapovjedio. No, on primjećuje sljedeće: „Danas u Americi postoji mnoštvo milijuna ljudi koji tvrde kako vjeruju da su iskusili novo rođenje. Previše njih nije kršteno vodom i nisu u zajedništvu u lokalnoj crkvi“ (Pope 2016, 108).

Dakle, ako bismo saželi općeniti pristup evanđeoskih kršćana pitanjima spasenja, krštenja i učenja, matrica ili perspektiva vrlo je jasna i jednostavna: a) evangelizacija je rad s izgubljenima, a učenje je rad s vjernicima; b) osoba čuje evanđeosku poruku, povjeruje u nju, postaje spašena, a zatim se krsti; c) učenje počinje ili nakon obraćenja ili nakon krštenja. Posljedice ovakva gledišta ili shvaćanja su sljedeće:

- a) Krštenje nije povezano s početkom spasenja jer osoba najprije postaje spašena, a zatim se krsti.
- b) Učenje je nešto što počinje nakon spasenja, što podržava tu razliku između evangelizacije i učenja.
- c) Ovakvim pristupom ćemo najvjerojatnije stvarati obraćenike, koji se kasnije moraju „obratiti“ u učenike.

2. Veliko poslanje - Matej 28,18-20

Što se tiče teksta poznatog kao „Veliko poslanje“ u Mateju 28,18-20, Jeremy Bohall (2019, 192) primjećuje da mnogi znanstvenici vide ovaj odlomak kao „sažetak“, „manifest“ ili „vrhunac“ cijelog Matejeva evanđelja i tvrdi da način na koji netko tumači ovaj tekst ima snažne implikacije za čitanje Mateja, drugih evanđelja i ostatka Biblije te ima značajne posljedice za crkvu danas. Dakle, što nalazimo u ovom tekstu i kako ga možemo tumačiti?

Na prvi pogled, općenita je opservacija da participi „krsteći i učeći... dodatno specificiraju što uključuje učenje“ (France 1985, 420), ili kako primjećuje J. Knox Chamblin (1995, 760), „Isus objašnjava što znači činiti učenike putem dva participia koja slijede - krsteći i učeći. Učenje uključuje i postati kršćaninom (biti kršten) i biti kršćaninom (poslušnost Isusovu učenju)“. Međutim, ova gramatička konstrukcija predmet je teoloških rasprava, a kako Douglas Finkbeiner (1991, 23) tvrdi: „Ključ za razumijevanje ‘učinite učenicima’ je određivanje odnosa participia u odnosu na glavni glagol.“

Govoreći o odnosu dvaju participia prezenta („krsteći“ i „učeći“) u odnosu na glavni glagol „činiti učenicima“, jedno je stajalište da ti participi govore o okolnosti ili načinu na koji se stvaraju učenici. Stoga, France (2007, 1115) ističe da „krsteći“ i „učeći“ razjašnjavaju proces stvaranja učenika, a Ferguson (2009, 137) tvrdi da su „dva participia koja slijede nakon glagola okolnosna, tj. opisuju načine na koji se stvaraju učenici, pri čemu ‘učite ih’ prati ‘krstite ih’ (učiniti učenicima krsteći ih i [istovremeno] učeći ih)“.

Drugo je stajalište da ih se promatra kao koordinirane imperativne oblike koji slijede aktivnost stvaranja učenika. Prema tome, „krsteći ih ide uz stvaranje učenika, a učeći ih sve što sam vam zapovjedio je naknadna aktivnost podređena stvaranju učenika krštenjem“ jer „učeći ih“ se ovdje odnosi na „učenje koje slijedi nakon krštenja o tome kako živjeti nakon što je netko postao učenik Isusa, a ne na učenje koje je uključeno u stvaranje učenika“ (Ferguson 2009, 137).

D. A. Carson (1984, 597) kaže da „[s]intaksa grčkih participa ‘krsteći ih’ i ‘učeći ih’ zabranjuje zaključak da se krštenje i poučavanje mogu shvatiti isključivo kao sredstva stvaranja učenika“. Prema tome, „krštenje i poučavanje nisu sredstva stvaranja učenika, već ih karakteriziraju“. Carsonova argumentacija temelji se na razmišljanju da glavni glagol „učiniti učenicima“ „uključuje i propovijedanje i odaziv“ te da je „odaziv učenništva krštenje i poučavanje“ (Carson 1984, 597; usp. Finkbeiner 1991, 26).

Finkbeiner (1991, 23-24) primjećuje da se particip aorista πορευθέντες „idite“ obično razumije na četiri načina: 1. kao paralelna zapovijed glavnom glagolu, to jest kao tehnički termin za misiju; 2. kao pleonastični particip s malim ili nikakvim značajem, koji odražava verbalni višak iz semitskog utjecaja, 3. kao particip okolnosti bez imperativne snage, u smislu „otišavši“ ili „dok idete“, 4. kao pripremni particip koji ima imperativnu snagu i treba ga prevesti: „Idite i učinite učenicima“, pri čemu se Finkbeiner opredjeljuje za četvrtu opciju (Finkbeiner 1991, 25).

Iz ovoga kratkog pregleda možemo primijetiti da se krštenje može promatrati kao *sredstvo* činjenja nekoga Isusovim učenikom ili kao *obilježje* nekoga tko je već učenik jer je odgovorio na poruku evanđelja. Koji god pristup odabrali, evanđeoski kršćani uzimaju Mateja 28,18-20 kao jedan od ključnih tekstova za život i rad svojih crkava te za njihovo razumijevanje učenništva, a samim time i krštenja koje sam ukratko predstavio u prvom dijelu. U nastavku ćemo se osvrnuti na dva standardna uvjerenja među evanđeoskim kršćanima: na (ne)opravdanost podjele između evangelizacije i učenništva te na razumijevanje krštenja kao čina koji osoba čini nakon svog obraćenja.

3. Evangelizacija i učenništvo

Je li opravdano promatrati evangelizaciju i učenništvo kao dvije aktivnosti koje imaju različite „ciljne skupine“? Kako bismo odgovorili na to pitanje, prvo ćemo istražiti tko su bili Isusovi učenici, a zatim ćemo analizirati biblijski pogled na evangelizaciju i učenništvo.

3.1. Učeništvo na temelju Evanđelja – učeništvo nevjernika

Evanđelja su dokumenti koji opisuju jedinstven i neponovljiv kontekst. Ipak, unutar tog konteksta čitamo o Isusovu životu i službi te o onima koji su postali njegovi prvi učenici. S obzirom na to, važno je primijetiti da Veliko poslanje na kraju Matejeva evanđelja ne možemo čitati odvojeno od ostatka Matejeva evanđelja. Jer, ključno hermeneutičko pravilo jest pokušati razumjeti kako bi tih jedanaest učenika shvatilo Isusovu zapovijed o stvaranju učenika. Drugim riječima, ako bih „ja“ bio jedan od onih koji su hodali s Isusom nekoliko godina, kako bih „ja“ razumio taj Isusov nalog?

Iako Matej od samog početka jasno i otvoreno svojim čitateljima predstavlja Isusa kao Mesiju, sina Davidova i sina Abrahamova (Mt 1,1), učenici koji počinju slijediti Isusa od četvrtog poglavlja nadalje, nemaju prednost te spoznaje. Za njih Isus je poznati rabin kojeg slijede. Dakle, oni su njegovi učenici čak i prije nego što u potpunosti shvate tko je Isus (kristologija). Stoga se postavlja pitanje kada su točno tih dvanaest učenika postali obraćeni ili spašeni? Evanđelje po Mateju šuti o tome (a isto vrijedi i za druga Evanđelja) u smislu da ne koristi specifičnu terminologiju poput „obraćanje“ ili „spasenje“ u vezi s Dvanaesticom. Da stvar bude još složenija, Evanđelje po Mateju ne spominje ni da su Dvanaestorica bila krštena u vodi. No svejedno, oni su *bili* njegovi učenici.

Iako sinoptička evanđelja ne spominju da su neki od Dvanaestorice bili učenici Ivana Krstitelja, u Evanđelju po Ivanu u prvom poglavlju čitamo o dvojici Ivanovih učenika (Andrija je jedan od njih) koji počinju slijediti Isusa kao svog rabina. Možemo pretpostaviti da su, kao učenici Ivana, bili kršteni od strane Ivana, a iz Ivana 3,22 i 4,2 vidimo da su Isus i njegovi učenici krstili ljude, ali i da je Ivan Krstitelj nastavio krštavati ljude. Na temelju toga možemo postaviti barem dva pitanja: 1. Zašto je Ivan Krstitelj nastavio krštavati ljude sada kada je Isus aktivan u svojoj službi? 2. Budući da su Isus i njegovi učenici krštavali ljude, kakvo je to krštenje bilo? Biblija nam ne daje jasne odgovore na ova pitanja, no vrijedno je primijetiti da Ivan 4,1 povezuje krštenje s učeništvom: „Kad Gospodin saznade da su farizeji dočuli do on *dobiva više učenika* i više ih krsti nego Ivan...“ [naglasak moj].⁵

Ovaj proces učenja u Mateju prvenstveno je prikazan kao proces hodanja s Isusom i postupnog otkrivanja tko Isus uistinu i u cijelosti jest. Drugim riječima, prvi Isusovi učenici bili su na putu otkrivanja koga točno slijede i učili su kako se pokoravati njegovom učenju. Međutim, nemamo zapis o tome da su oni bili kršteni u vodi niti zapis o njihovom „obraćanju“/„spasjenju“. Zato sam istaknuo da su Evanđelja dokumenti koji opisuju jedinstven i neponovljiv kontekst. I zbog

5 Oni zasigurno nisu kršteni u ime Oca i Sina i Svetoga Duha (Mt 28,20).

toga smo, vjerujem, skloni tumačiti Veliko poslanje iz *post factum* perspektive, odnosno preciznije, iz svoga suvremenoga konteksta, kakav god taj kontekst bio.

Međutim, ako bismo bili prisiljeni definirati učenje samo na temelju Mateja 1,1-28,15, ne bismo mogli reći jesu li Isusovi učenici bili kršteni i kada je bio trenutak njihovog obraćenja/spasenja. Ono što bismo mogli tvrditi jest da je učenje proces nasljedovanja Isusa i postupnog otkrivanja tko Isus uistinu jest i što znači slijediti ga. Prema tome, vjerujem da je opravdano zaključiti kako ono što evanđeoski kršćani definiraju kao „evangelizaciju“, kanonska Evanđelja vide kao „učeništvo“.

3.2. Biblijski pogled na evangelizaciju i učenje

Imenice „evangelizacija“ i „učeništvo“ ne nalaze se u Bibliji. Umjesto toga, imamo glagole koji opisuju aktivnosti evangeliziranja i stvaranja učenika. Već ranije je istaknuto kako među evanđeoskim kršćanima postoji tendencija da se te aktivnosti vide kao dvije odvojene aktivnosti na način da: „evangeliziramo“ nevjernike, „poučavamo“ vjernike. Međutim, R. T. France (2007, 1115) primjećuje jednu važnu stvar: „Veliko poslanje izraženo je ne u smislu sredstava (aktivnosti koje činimo – op. a.), npr. da se proglasi Radosna vijest, nego u smislu cilja – ‘činjenja učenika’“. Nije dovoljno da narodi čuju poruku; oni također moraju odgovoriti s istom potpunom predanošću koja se zahtijevala od onih koji su postali Isusovi učenici tijekom njegove službe (vidi npr. 8,19-22; 19,21-22.27-29).“ Značaj njegove opaske je da aktivnosti evangelizacije i krštavanja nisu samostalne aktivnosti, već dio veće zadaće stvaranja učenika. Stoga, Biblija gleda na „evangelizaciju“, „krštavanje“ ili „poučavanje“ kao aktivnosti usmjerene na stvaranje učenika.

Na primjer, glagol $\epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\epsilon\lambda\acute{\iota}\zeta\omega$ ‘navijestiti Radosnu vijest’ povezan je s aktivnošću $\delta\acute{\iota}\delta\acute{\alpha}\sigma\kappa\omega$ ‘poučavati’. U Luki 20,1 Isus je u hramu i čini i $\delta\acute{\iota}\delta\acute{\alpha}\sigma\kappa\omega$ i $\epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\epsilon\lambda\acute{\iota}\zeta\omega$, što znači da se Isus obraća i svojim učenicima i onima koji nisu bili njegovi učenici. Kako Marshall (1978, 724) primjećuje, „Luka karakterizira poučavanje kao propovijedanje evanđelja“, a Bock (1994, Lk 20,1-8) kaže da „Isus poučava evanđelje“. Ista se kombinacija pojavljuje i u Djelima apostolskim 5,42 gdje se kaže: „I svaki su dan u Hramu i po kućama neprestance učili i navješćivali Krista, Isusa“ te u Djelima apostolskim 15,35 gdje se opisuje služba Pavla i Barnabe u Antiohiji. Djela apostolska 14,21 su pak značajna jer se glagol $\mu\alpha\theta\eta\tau\epsilon\upsilon\omega$ ⁷, koji se pojavljuje u Mateju 28,19, pojavljuje u paru s $\epsilon\upsilon\alpha\gamma\gamma\epsilon\lambda\acute{\iota}\zeta\omega$. I tu možemo vidjeti da je evangelizacija rezultirala stvaranjem Isusovih učenika.

$\Delta\acute{\iota}\delta\acute{\alpha}\sigma\kappa\omega$ se koristi za poučavanje kako Isusovih učenika tako i ljudi općenito. Na primjer, u Mateju 4,23 i 9,35 opisano je kako je Isus „poučavao“ i „navješćivao

6 France ovdje ukazuje na razliku između „cilja“ i „sredstva“ na tragu one izreke: „Cilj opravdava sredstvo“.

7 $\mu\alpha\theta\eta\tau\epsilon\upsilon\omega$ (‘činiti učenike’) se u NZ javlja četiri puta: Mt 13,52; 27,57; 28,19; Djela 14,21.

Radosnu vijest“ u sinagogama u Galileji. U Propovijedi na Gori (koja zapravo nije propovijed), Isus poučava svoje učenike (Mt 5,2.19), ali na kraju „mnoštvo“ je to koje ostaje zadivljeno njegovim poučavanjem (Mt 7,28-29). Matej 11,1 kaže nam da je Isus, nakon što je završio s poučavanjem svojih dvanaest učenika, nastavio poučavati i navješćivati svoju poruku po njihovim gradovima, a u Mateju 13,54 vidimo Isusa kako ponovno poučava u sinagogi. Isus je također u hramu poučavao mnoštvo (Mt 21,23; 26,55 itd.), a to su radili i njegovi učenici u Djelima apostolskim (4,2.18; 5,21.25.28 itd.). Mogli bismo koristiti i druge primjere iz Evanđelja, ali i ovi su dovoljni da vidimo kako je učenje aktivnost jednako primjenjiva i na vjernike i na nevjernike.

Na temelju toga možemo zaključiti da Isusovi apostoli, koji su promatrali kako njihov rabin propovijeda i podučava njih, druge učenike i ljude općenito, ne bi u svojim glavama i srcima imali ovu podjelu na evangelizaciju i učenje koju mnogi suvremeni evanđeoski kršćani imaju. Na tome tragu Bobby Harrington tvrdi sljedeće:

Evangelizacija je među mnogim kršćanima nepoštovana riječ. Možda je to dobra stvar. Isus nam je rekao da propovijedamo „evanđelje“ (Marko 13,10), ali nikada nije zapovjedio samo evangelizaciju. Zapovjedio nam je da „činimo učenike“. Svoju zapovijed da činimo učenike dao nam je u Mateju 28,19-20. Dva prateća izraza opisuju kako trebamo stvarati učenike. Prvi dio činjenja učenika sastoji se od toga da osoba dođe do vjere u Isusa. Na temelju Mateja 28,19 taj dio procesa konkretizira se kroz krštenje u ime Oca, Sina i Duha Svetoga. Taj dio mi obično smatramo evangelizacijom. Drugi dio činjenja učenika je „poučavanje ljudi da vrše sve što je Isus zapovjedio“. Taj drugi dio obično smatramo učenishvom. Ali drugi dio nije ništa više učenje nego prvi dio. Evangelizacija i učenje (kako se to obično razumije) zapravo su prednja i stražnja strana istog novčića. Novčić je učenje. Evangelizacija je jednostavno učenje prije obraćenja.

Slično tome, Roy T. Edgemon (1980, 540) tvrdi da Isus u Velikom poslanju nije odvojio evangelizaciju od učenja. Dakle, „[j]edan imperativ u Mateju 28,19-20 je *matheteusate* (činite učenike), što zasigurno uključuje cjelokupan proces pridobivanja osoba za Krista i pomaganja da rastu u svom kršćanskom životu“.

U ovom članku želim predložiti tri stvari koje moramo napraviti ako želimo biti vjerniji biblijskom zapisu ili definicijama evangelizacije i učenja. Prvo, trebali bismo prestati koristiti pojam „evangelizacija“ za doseganje izgubljenih. S obzirom na to da imamo naslijeđe razdvajanja između učenja i evangelizacije, naš primarni zadatak trebao bi biti povratak pravom značenju učenja i ugradnja svih drugih aktivnosti (propovijedanje, krštavanje i poučavanje) u učenje. Konkretno, evangelizacija u Bibliji prvenstveno je *čin navješćivanja evanđelja*, ali kao što smo već istaknuli, to nije neka samostalna aktivnost. Stoga je važno kako to činimo: propovijedamo li ljudima samo Radosnu vijest, ili činimo učenje,

a kao dio toga onda navješćujemo Radosnu vijest? Nadalje, učenništvo, ispravno shvaćeno, pojam je koji pokriva oba spektra: a) dovođenje osobe do spasenja; b) rad s osobom nakon njezinog spasenja. Dakle, evangelizacija se može koristiti za aktivnost navješćivanja evanđelja, ali nema smisla koristiti ovaj pojam za dosezanje onih koji ne poznaju Krista, upravo zato što na taj način podržavamo lažnu dihotomiju između evangelizacije i učenništva.

Drugo, trebali bismo „evangelizirati (navješćivati evanđelje) kao učenici“. Evangelizacija se sve više odvija putem društvenih mreža, ali ako smo u kontaktu s drugim ljudima, obično pokušavamo *navijestiti* evanđelje. Nešto poput Petra u Djelima 2 kada stoji u hramu ili Pavla u Djelima 17 kada stoji među mudracima u Ateni i ljudima naviješta evanđelje. I da, postoji vrijeme i mjesto za to, ali „evangelizirati kao učenici“ znači da evangeliziramo i tako što pozivamo druge u svoje živote kako bi upoznali Krista. Nadalje, „evangelizirati kao učenici“ također bi trebala obogatiti načine na koje dijelimo evanđelje. Ako je Isus dosežao (evangelizirao) nevjernike propovijedanjem i poučavanjem, i ako bismo u našoj evangelizaciji koristili više „poučavanja“ na način na koji je Isus to činio (govoreći u prispodobama, postavljajući pitanja, nudeći primjere itd.), uvjeren sam da bi to imalo veći utjecaj na živote ljudi. Uostalom, poučavanje uključuje poučavanje primjerom. Edgar Guest (s. a.) u svojoj pjesmi „Sermons We See“ vrlo dobro ističe ovu istinu:

*Bilo koji dan radije bih gledao nego slušao propovijed;
Radije bih da netko hoda sa mnom nego da mi samo pokaže put.
Oko je bolji i spretniji učenik od uha.
Dobar savjet može zbuniti, ali pokazati primjerom uvijek je jasnije.
A najbolji od svih propovjednika onaj je koji živi ono što vjeruje.
Jer vidjeti dobro djelo u praksi
Ono je što svi trebaju.*

Treće, naš je cilj stvarati učenike, a ne obraćenike koje kasnije treba „obratiti“ u učenike. Ali evangelizacija koja je lišena učenništva i koja je oblikovana propovijedanjem poruka evanđelja koje ne stvaraju učenike (Allen & Monroe 2023), ne može ili teško može proizvesti učenike. Ona će proizvesti obraćenike koje onda treba pretvoriti u učenike. Iako je obraćenje dio procesa postajanja učenikom, u našem vremenu evangeoske crkve mogu djelovati pod pretpostavkom (svjesno ili nesvjesno) da osoba može biti „kršćanin“, ali ne i učenik, „vjernik“, ali ne i učenik, „obraćenik“, ali ne i učenik. Na tu temu Dallas Willard (2006, 4) kaže sljedeće:

Posljednjih nekoliko desetljeća crkve na Zapadu postavile su učenništvo kao preduvjet da netko bude kršćaninom. Ne zahtijeva se da netko bude ili namjerava biti učenik kako bi postao kršćanin, i netko može biti kršćanin bez ikakvih znakova napretka prema učeništvu ili u učeništvu. Posebice suvremene američke crkve ne zahtijevaju nasljedovanje Krista u njegovom primjeru, duhu i učenjima kao uvjet članstva – bilo za ulazak u zajedništvo neke denominacije

ili lokalne crkve, bilo za nastavak tog zajedništva... Što se tiče kršćanskih institucija našeg vremena, *učeništvo je očito opcionalno*.

Willard se (2006, 5) nadalje žali na činjenicu da najbolja suvremena literatura o učenstvu navodi ili pretpostavlja da netko tko je kršćanin nužno i nije učenik. Zbog takvih stvari „[v]elikli broj obraćenika danas stoga koristi opcije koje im takve poruke dopuštaju: biraju da ne postanu – ili barem ne biraju da postanu – učenici Isusa Krista.“ Prema Willardu, razlog za takvo stanje jest to što je Veliko poslanje da učinimo učenike od svih naroda pretvoreno u „Učinite obraćenike (u određenu ‘vjeru i praksu’) i krstite ih u crkveno članstvo.“⁸

4. Krštenje

Problematičnost dihotomije između evangelizacije i učenstva odražava se i u teologiji i praksi krštenja vodom. Kao što je ranije rečeno, u evanđeoskim crkvama koje ne prakticiraju krštenje dojenčadi, osoba se odaziva na poruku evanđelja i zatim nakon nekog vremena biva krštena. Na taj način, krštenje postaje simboličan čin i/ili čin svjedočanstva (osoba javno izjavljuje već *postojeću* vjeru, dakle = svjedočanstvo), a kao što Cecil W. Stalaker (2022, 202) primjećuje, umjesto da krštenje vodom bude sredstvo priznanja Krista, „[u] evanđeoskom kršćanstvu često govorimo o nekim vanjskim gestama kao što su: podizanje ruke, izgovaranje ‘molitve pokajanja’ naglas, ili hodanje niz prolaz do crkvenog oltara ili platforme kako bi izjavila da prihvaća Krista“.

Na primjer, u dokumentu koji govori o naučavanju, vjerovanju i životu u posvećenju za vjernike Evanđeoske pentekostne crkve u Hrvatskoj (Balog 2009, 185), krštenje je definirano kao „javni obred kojim se odrasli vjernik, *nakon* pokajanja i obraćenja, u vjeri poistovjećuje s Kristovom smrću i uskrsnućem, postajući tako dijelom Tijela“ (moj naglasak).⁹ Dokument također navodi da se krštenje događa nakon pokajanja i obraćenja osobe, ali ne navodi koliko vremena treba proći između pokajanja/obraćenja i krštenja. Također je vrijedno primijetiti da

8 „Američko evanđeosko kršćanstvo, grana kršćanstva koja je najviše entuzijastična u vezi s Velikim poslanjem, često svodi Veliko poslanje na ‘spasenje’ tako da osoba ‘prihvati Krista’. To odvaja evangelizaciju od biblijskog poziva na ‘stvaranje učenika koji su poslušni Kristu’. Ovo umanjeno shvaćanje spasenja i učenstva nema potporu u Svetom pismu, ali je postalo uobičajeno u mnogim crkvama. Još gore, u mnogim zajednicama, ‘pridruživanje crkvi’ postalo je cilj evangelizacije, dok je učenstvo svedeno na dobrovoljno sudjelovanje u nedjeljnoj školi“ (Scruggs 2023).

9 „Svaka osoba koja se pokajala za svoje grijehе i prethodni grešni život, te ispovijeda vjeru u Gospoda Isusa Krista kao svog osobnog Spasitelja, može biti krštena u vodi. Time ona javno i simbolično prikazuje svoju predaju Bogu, svoju smrt u odnosu na svoje dotadašnje svjetovno i grešno življenje i svoje uskrsnuće s Gospodom Isusom Kristom, radi početka novog života s Njime, u Njemu i po Njemu“ (Balog 2009, 56-57).

ovaj dokument krštenje smatra „javnim“ i „simboličkim“ činom. Međutim, iz istraživanja koje je proveo Eric Maroney, a koje analizira glavne trendove u obraćenju među hrvatskim baptistima u razdoblju od 1970. do 2010. godine, imamo uvid u duljinu vremena koje obično prolazi između obraćenja i krštenja:

Vrijeme između obraćenja i krštenja uglavnom je ostalo nepromijenjeno. Prije 1990. gotovo dvije trećine hrvatskih baptista trebalo je više od tri godine od prvog susreta s Evanđeljem do obraćenja. No to se dramatično promijenilo tijekom 1990-ih. Tijekom 1990-ih gotovo dvije trećine hrvatskih baptista obratilo se unutar tri godine od prvog susreta s Evanđeljem. Tijekom 1990-ih, gotovo jedna trećina ispitanika obratila se unutar iste godine kada su prvi put čuli Evanđelje. Nakon 1990-ih, podaci pokazuju jednoliku razdiobu između obraćenja koja su se dogodila unutar tri godine ili u razdoblju dužem od tri godine nakon prvog susreta s Evanđeljem. Općenito uzevši, druga polovica vremenskog slijeda obraćenja ostala je stabilna tijekom četiri desetljeća. Gotovo polovica hrvatskih baptista krštena je iste godine kada su se i obratili, dok je većina preostalih pojedinaca krštena u prvih nekoliko godina nakon obraćenja (Maroney 2016, 72).

Problem s takvim idejama o krštenju je taj što bi učenici koji su izvorno primili Veliko poslanje u Mateju 28 bili zbunjeni onim što sam upravo napisao o krštenju. Iako nemamo zapis o tome da su Dvanaestorica bila krštena od strane Isusa, židovski kontekst prakse krštenja vrlo je informativan: „Krštenje je bilo čin inicijacije i obraćenja (vidi komentar na 3,6), pa ovaj tekst sugerira da ljude uvodimo u vjeru, upoznavajući ih s Isusovim gospodstvom“ (Keener 1997, Mt 28,16-20). Također, „[b]udući da je krštenje bilo čin obraćenja (koristilo se za pogane koji prelaze na židovstvo), označavao je uvođenje ljudi u vjeru“ (Keener 2014, 125). Jezik „uvođenja (inicijacije)“ i „obraćenja“ značio bi da na krštenje treba gledati kao odaziv ili odgovor na poruku evanđelja. Stoga, ono što R. T. France (2007, 1115-1116) kaže o dva participa „krsteći“ i „učeci“ veoma je značajno:

Redoslijed u kojem se pojavljuju ova dva participa razlikuje se od onoga što je postala uobičajena praksa u kasnijoj kršćanskoj povijesti jer se krštenje, u mnogim kršćanskim krugovima, udjeljuje tek nakon razdoblja „poučavanja“, onima koji su već poučeni. U takvim krugovima krštenje može postati više ceremonija diplomiranja nego inicijacije. Ako je redoslijed Matejevih participa dan zato da ga se primijeti, on ovdje predstavlja drugačiji model prema kojem je krštenje točka ulaska u proces učenja koji nikada ne prestaje; kršćanska zajednica je škola učenika u različitim fazama razvoja, a ne zajednica koja se dijeli na krštene (koji su „došli do odredišta“) i one koji „još nisu spremni“.¹⁰

10 „Vrlo rano crkva je napustila tu praksu u korist odgode krštenja radi katehetske instrukcije koja je uključivala i doktrinu i etiku. Tim potezom, postapostolska crkva promijenila je simboličko značenje krštenja od čina kojim osoba ispovijeda vjeru do čina potvrde moralnog i intelektualnog postignuća“ (Umstattd 2018, 6).

Ako spojimo zajedno ono što kažu Keener i France i to usporedimo s knjigom Djela apostolskih, primijetiti ćemo da u knjizi Djela apostolskih ljudi koji su se odazvali na poruku evanđelja nisu čekali neko dodatno razdoblje poučavanja da bi bili kršteni.¹¹ Drugim riječima, ljudi su odgovorili na poruku evanđelja *tako* što su se krstili.¹² Nadalje, ako proučavamo novozavjetne poslanice, uočiti ćemo da praksa krštenja nije povezana s jezikom svjedočanstva/svjedočenja, već je ukorijenjena u soteriološkom jeziku/terminima.

βαπτίζω	βάπτισμα	βαπτισμός
Rimljanima 6,2-3 Nipošto! Jednom umrli grijehu, kako da još živimo u njemu? Ili zar ne znate: koji smo god kršteni (βαπτίζω) u Krista Isusa, u smrt smo njegovu kršteni (βαπτίζω)	Rimljanima 6,4 Krštenjem (βάπτισμα) smo dakle zajedno s njime ukopani u smrt da kao što Krist slavom Očevom bi uskrišen od mrtvih, i mi tako hodimo u novosti života.	Kološanima 2,11-12 U njemu ste i obrezani obrezanjem nerukotvorenim – svukoste tijelo puteno – obrezanjem Kristovim: s njime suukopani u krštenju (βαπτισμός), u njemu ste i suoskršli po vjeri u snagu Boga koji ga uskrisi od mrtvih..
1 Korinćanima 12,13 Ta u jednom Duhu svi smo u jedno tijelo kršteni (βαπτίζω), bilo Židovi, bilo Grci, bilo robovi, bilo slobodni. I svi smo jednim Duhom napojeni.	Efežanima 4,4-6 Jedno tijelo i jedan Duh – kao što ste i pozvani na jednu nadu svog poziva! Jedan Gospodin! Jedna vjera! Jedno krštenje (βάπτισμα)! Jedan Bog i Otac sviju, nad svima i po svima i u svima!.	
1 Korinćanima 15,29 Što onda čine oni koji se krste (βαπτίζω) za mrtve? Ako mrtvi uopće ne uskršavaju, što se krste za njih?	1 Petrova 3,21 Njezin protulik, krštenje (βάπτισμα) – ne odlaganje tjelesne nečistoće, nego molitva za dobru savjest upravljena Bogu – i vas sada spašava po uskrснуću Isusa Krista.	
Galaćanima 3,25-29 A otkako je nadošla vjera, nismo više pod nadzirateljem. Uistinu, svi ste sinovi Božji, po vjeri u Kristu Isusu. Doista, koji ste god u Krista kršteni (βαπτίζω), Kristom se zaodjenuste. Nema više: Židov – Grk! Nema više: rob – slobodnjak! Nema više: muško – žensko! Svi ste vi Jedan u Kristu Isusu! Ako li ste Kristovi, onda ste Abrahamovo potomstvo, baštinici po obećanju.		

11 „I reče im: ‘Pođite po svem svijetu, propovijedajte evanđelje svemu stvorenju. Tko uzvjeruje i pokrsti se, spasiće se, a tko ne uzvjeruje, osudit će se.’“ Ovaj tekst predstavlja snažan dokaz za argument da je biblijski način odgovora i prihvatanja poruke evanđelja kroz krštenje vodom, a ne kroz molitvu pokajanja ili bilo što drugo.

12 Djela 2,37-41 – ljudi na dan Pentekosta; Djela 8,5-13 – ljudi u Samariji; Djela 8,36-38 – etiopski eunuh; Djela 9,17-19 – Šaul/Pavao; Djela 10,47-48 – Kornelije i njegovi ukućani; Djela 16,13-15 – Lidija; Djela 16,27-34 – tamničar u Filipima; Djela 18,5-8 – ljudi u Korintu; Djela 19,1-5 – učenici Ivana Krstitelja u Efezu.

Dakle, u Rimljanima 6,3-4 krštenje je povezano sa smrću grijehu i uskrsnućem u novini života. U 1 Korinćanima 12,13 krštenje je povezano s primanjem Duha i postajanjem dijelom Tijela. 1 Korinćanima 15,29 neobičan je tekst, ali pokazuje da su neki ljudi u Korintu primali krštenje u ime mrtvih. Pitanje je zašto bi to činili ako su mislili da krštenje nema soteriološki značaj? U Galaćanima 3,27 krštenje u Krista znači biti odjeven u Krista. U Efežanima 4,5 krštenje je na popisu s drugim stvarima koje su povezane s pridjevima εἷς, ἓν, ἓν u značenju „jedan“. Dakle, krštenje je u skupini s pojmovima kao što su „tijelo“, „Duh“, „nada poziva“, „Gospodin“, „vjera“ i „Bog i Otac svih“. 1 Petrova 3,21 povezuje krštenje s glagolom σῶζω ‘spasiti’. Ovaj tekst teško je objasniti,¹³ ali ipak, tekst nekako povezuje krštenje sa spasenjem i unutarnjom promjenom u životu osobe.¹⁴ I konačno, u Kološanima 2,12 krštenje je povezano s duhovnom obrezanjem, tj. odbacivanjem tijela grijeha i uskrsnućem u novi život.

Predlažem da prisutnost soterioloških pojmova u poveznici s krštenjem proizlazi iz činjenice da je krštenje vodom biblijski način da se kaže „da“ Bogu. Međutim, odvajanjem krštenja kao načina odgovora, prihvaćanja i podvrgavanja poruci evanđelja evanđeoski kršćani našli su se u nezgodnoj poziciji: s jedne strane, uveli su neke nove tehnike odgovora na poruku evanđelja (kao što je „molitva pokaja-

13 „Autor ovdje ne pridaje nikakvu čudesnu moć vodi. Prolaženje kroz vodu do određenog mjesta ono je što ih je spasilo. Autorova svrha nije elaborirati kako je voda spasila Nou, već postaviti pozornicu za svoju sljedeću tvrdnju. ‘Oni su spašeni kroz vodu, što je također obrazac koji vrijedi za vas. Sada krštenje vas spašava!’ S ovom jasnom izjavom autor je dostigao vrhunac svoje propovijedi. U svom uvodnom dijelu (i 3-12) pažljivo artikulira temelje spasenja za nove obraćenike. Zatim nastavlja s proširivanjem toga koristeći model Izlaska - Saveza kako bi novim obraćenicima dao osjećaj identiteta i sudbine (i 13-ii 10). Zatim spaja dvije ideje: Krista kao osnov spasenja i Krista kao model kršćanskog ponašanja, i dok nastavlja pojačavati ulogu Krista, namjerno se kreće prema krštenju (iii 13-22). Zatim, u jednoj sažetoj priči (iii 18-21), uloga Krista doseže svoju punu mjeru baš u trenutku kada krštenje upada u autorov misaoni sklop. Naime, krštenje sažima i dramatiizira sve što je dotad govorio. Bivajući u potpunosti svjestan izvora spasenja, onoga koji je objekt naše vjere, zahtijeva poslušnosti te izazovnosti uzora ponašanja koje treba nasljedovati, obraćenik dolazi do trenutka kada je svjestan da su ovo stvari prikladne za ispravan odnos prema Bogu. To je njegovo spasenje. To je trenutak kada se krsti jer je krštenje ‘izjava o prikladnoj svjesnosti prema Bogu.’ To je spasenje obraćenika!’ (Brooks 1974, 304). Za kvalitetnu raspravu o značenju pojma „savjest“ u ovom tekstu, vidi Willis 2018.

14 „Odgovor dobre savjesti prema Bogu jedan je od načina kojim osoba izriče ‘molbu za oprost grijeha i novim srcem’. Kada Bog daje grešniku čistu savjest, ta osoba ima uvjerenje da su joj oprošteni svi grijesi i da stoji u ispravom odnosu s Bogom (Heb 9,14 i 10,22 govore o čišćenju savjesti kroz Krista). Ispravno krštenje znači upućivanje takve molbe Bogu: ‘Molim te, Bože, dok ulazim u ovo krštenje koje će očistiti moje tijelo izvana, molim te da očistiš moje srce iznutra, oprostiš moje grijehe, i učiniš me pravednim pred tobom.’ Na taj način, krštenje je prikladan simbol početka kršćanskog života. Kada jednom shvatimo krštenje na ovaj način, možemo cijeniti zašto je ‘Obratite se i krstite se ... radi oproštenja svojih grijeha’ (Djela 2,38) bila poruka evanđelja u ranoj crkvi“ (Grudem 1988, 171-172).

nja“), a s druge strane, krštenje je pretvoreno u događaj svjedočanstva – aktivnost koja se u Bibliji nikada ne povezuje s krštenjem.¹⁵

Zaključak

Usmjeravajući se na pitanje kako evanđeoske crkve, posebno u Hrvatskoj, gledaju na ulogu i položaj krštenja vodom u procesu učenja, omogućilo nam je da općenito adresiramo i evaluiramo teologiju i praksu evanđeoskih kršćana u pogledu evangelizacije, obraćenja i učenja. Kao rezultat toga, nekoliko je činjenica isplivalo na površinu koje treba naglasiti u ovom zaključku.

Prvo, evanđeoski kršćani u Hrvatskoj trebaju paziti da usvoje i zadrže staru (biblijsku) definiciju učenja koja u svojoj srži ima odnose, a ne samo metodu, program ili aktivnosti:

Ironično, sklonost evanđeoskih kršćana prema metodologiji je istovremeno jamčila statistički uspjeh i potkopavala duhovni život. „Ono što uništava kršćanstvo je komercijalizacija kršćanstva“, rekao je Houston. No, stvaranje učenika nije pitanje ponovljivih, prenosivih metoda, već misterija zajedničkog hoda dvoje ljudi. Metode tretiraju učenje kao problem koji treba riješiti dok mentorstvo tretira učenje kao odnos koji treba živjeti (Editorial 1999).

No, nije samo problem usredotočenost na pravu metodu. Problem je također kada se usredotočimo na programe kao sredstvo stvaranja učenika. Programi su dobri, ali *više* programa i *više* aktivnosti sami po sebi neće stvoriti učenike onako kako je Isus to zamislio.¹⁶

15 „U znatnom dijelu evanđeoskog kršćanstva „molitva spasenja“ (*sinner's prayer*) smatra [se] trenutkom kada [se] osoba predaje sebe Kristu (biva spašena), a vođeno krštenje biva „vanjska potvrda već postojeće vjere“ (Budiselić 2020, 23).

16 Greg Ogden (2003, 42-43) ovdje pogađa u srž problema: „Drugi uzrok niskog položaja učenja jest taj što smo pokušali stvarati učenike kroz programe. Biblijski je kontekst za rast učenika kroz odnose. Isus je pozvao Dvanaesticu da budu s njim jer kroz osobne odnose njihovi će životi biti preobraženi. Blizina je ono što stvara učenike. Apostol Pavao imao je svoje Timoteje koji su bili partneri u službi jer u ovakvom zajedničkom služenju, Pavao je mogao podizati vođe koji će nastaviti službu nakon njegovog odlaska. Učenici se stvaraju u namjernim odnosima tipa „željezo se oštiri željezom“. U današnjoj crkvi zamijenili smo rast koji je usmjeren na osobu programima kao sredstvom stvaranja učenika... Svi ovi programi mogu doprinijeti razvoju učenja, ali propuštaju ključan sastojak učenja. Svaki je učenik jedinstvena osoba koja raste svojim specifičnim tempom. Ako učenici ne dobiju osobnu pažnju tako da se njihove posebne potrebe za rastom riješe na način koji ih poziva da umru sebi i žive u potpunosti Kristu, učenik neće biti stvoren. Budući da je pojedinačno, osobno ulaganje skupo i vremenski zahtjevno, mi smo stavili programe na to mjesto... Drugim riječima, programi mogu izgledati kao da stvaramo učenike, ali to je više iluzija nego stvarnost, i mi to znamo.“

Drugo, evanđeoski kršćani u Hrvatskoj moraju revidirati svoje razumijevanje „evangelizacije“ i „učeništva“.¹⁷ Evangelizacija ima veze s aktivnošću propovijedanja evanđelja, ali Isus nije odvajao evangelizaciju od učeništva. U ovom članku pokušao sam argumentirati da bismo trebali „evangelizirati kao učenici“. Prema tome, učeništvo ne počinje nakon obraćenja, već *prije* obraćenja. Na temelju toga, mislim da izvorni Isusovi učenici ne bi ograničili učeništvo samo na vjernike. Naposljetku, vidjeli su kako Isus poziva i njih, ali i druge da idu za njim, i u tom nasljedovanju da postupno otkrivaju tko on zaista jest i što znači slijediti ga.¹⁸

Treće, svrha je evangelizacije stvaranje učenika, a ne samo „obraćenika“ ili „članova crkve“. Znam da se u teoriji svi slažemo s ovom izjavom, ali stvarnost je da svaka crkva ne čini tako. Dobar test koji nam pokazuje gdje stojimo po ovom pitanju jest sljedeći: svodimo li Veliko poslanje na „spasenje“ kroz „primanje Isusa“? Ako je odgovor da, u tom slučaju odvajamo evangelizaciju od biblijskog poziva da „stvaramo učenike koji vrše“ i umanjujemo biblijski pogled na spasenje i učeništvo (usp. Scruggs 2023).

Četvrto, evanđeoski kršćani u Hrvatskoj moraju revidirati svoje shvaćanje „krštenja“ i vratiti ga na njegovo mjesto koje mu prema Bibliji pripada. Ako poruka evanđelja govori o Isusovu životu, smrti, uskrsnuću i njegovom drugom dolasku, postoji li bolji način da se kaže „da“ svemu tome ako ne putem krštenja?

Promjene predložene u ovom članku nisu jedinstvene za hrvatski kontekst jer diljem svijeta u crkvi i akademiji postoje pojedinci koji prepoznaju potrebe za njima. Iako je naše nasljeđe raznoliko i bogato, naše nasljeđe („Radim/vjerujem ovo zato što smo uvijek...“, ili „...jer je to naša tradicija...“) ne bi smjelo sprječavati pravilno razumijevanje biblijskih istina. Na kraju krajeva, pozvani smo biti Isusovi učenici... ne učenici *bilo koga* ili *bilo čega* drugog. No, izazov promjene je taj što „volimo ono što poznajemo“. Također, evanđeoski kršćani u Hrvatskoj žive kao značajna vjerska manjina, što dodatno otežava proces promjena.

17 „U Velikom poslanju Isus kaže da idemo i učinimo učenicima sve narode, krsteći ih u ime Oca i Sina i Duha Svetoga učeći ih da vrše sve što je Isus zapovjedio. Koji se dio ovog naloga odnosi na stvaranje učenika? Nalog da idemo? Dio koji govori o krštenju? Ili ovaj dio gdje se nalaže „učite ih da vrše“? Stvarnost je da su i evangelizacija i poučavanje elementi koji spadaju u učeništvo. Učiniti učenike uključuje više koraka, a jedan od njih je evangelizacija. Dakle, umjesto da raspravljamo o tome trebamo li utrošiti svoje vrijeme na evangelizaciju ili učeništvo, možemo utrošiti svoje vrijeme u stvaranje učenika što uključuje i evangelizaciju“ (Fellowship Church 2014).

18 Matthew Fretwell (2018) značajno primjećuje sljedeće: „Stvaranje učenika uvijek je (i jest) proces trajnog stvaranja učenika od nevjernih skupina ljudi za njihovo spasijsko pomirenje s Bogom i posvećujuće putovanje kroz život kako bi uzveličali Krista (Mt 28,18-20)“, a zatim iznosi ovu hrabru izjavu: „Stoga, svi kršćani su učenici, ali nisu svi učenici kršćani.“

Popis literature

- Allan, Dennis, i Raymond Monroe. 2023. „Different Kinds of Gospel Result In Different Kinds of Discipleship“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 17, br. 1: 41-55.
- Balog, Antal, ed. 2009. *Temeljne istine Svetoga Pisma*. Osijek: Izvori.
- Baptistička crkva Umag. s. a. „Jeste li sigurni da ćete provesti vječnost na nebu?“ <https://bcumag.com/hr/jeste-li-sigurni/> (pristupljeno 23. rujna 2024.).
- Blackaby, Henry; Richard Blackaby, i Claude V. King. 2008. *Experiencing God: Knowing and Doing the Will of God*. Nashville: B&H Publishing Group.
- Bock, Darrell L. 1994. *Luke*. The IVP New Testament Commentary Series. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Bohall, Jeremy. 2019. „Podizanje Kristovih učenika u Hrvatskoj“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 13, br. 2: 185-205.
- Brooks, Oscar S. 1974. „I Peter 3: 21 - The Clue to the Literary Structure of the Epistle“. *Novum Testamentum* 16, br. 4 (Listopad): 290-305.
- Budiselić, Ervin. 2020. „Pojam učenja u Capetownskom iskazu o predanju: Teološki osvrt“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 14, br. 2: 19-34.
- Carson, D. A. 1984. „Matthew“. U: *The Expositor's Bible Commentary, Volume 8: Matthew, Mark, Luke*, ur. Frank E. Gaebelin, 3-599. Grand Rapids: Zondervan.
- Chamblin, J. Knox. 1995. „Matthew“. U: *Evangelical Commentary on the Bible*, ur. Walter A. Elwell, 3: 719-760. Grand Rapids: Baker Book House.
- Chick Publications. s. a. „Ovo je bio tvoj život“. <https://www.chick.com/products/tract?stk=0850> (pristupljeno 23. rujna 2024.).
- De Courcy, Philip. 2023. „The Sinner's Prayer“. *Know The Truth* (July 8). <https://ktt.org/sermons/famous-short-stories/the-sinners-prayer> (pristupljeno 25. rujna 2024.).
- Edgemon, Roy T. 1980. „Evangelism and Discipleship“. *Review & Expositor* 77, br. 4: 539-547.
- Editorial. 1999. „Make Disciples, Not Just Converts“. *Christianity Today* 43, br. 12: 28-29.
- Eslick, Dwayne. 2019. „Should we stop saying 'evangelism and discipleship' as if they were two different things?“ <https://www.dwayneeslick.com/blog/2019/7/3/stop-saying-evangelism-and-discipleship-as-if-they-were-two-different-things> (pristupljeno 23. rujna 2024.).

- Fellowship Church. 2014. „Most Important – Discipleship or Evangelism?“ 25. veljače 2014. <https://fellowshipindedham.org/most-important-discipleship-or-evangelism/> (pristupljeno 23. rujna 2024.).
- Ferguson, Everett. 2009. *Baptism in the Early Church: History, Theology, and Liturgy in the First Five Centuries*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Finkbeiner, Douglas. 1991. „An Examination of ‘Make Disciples of All Nations’ in Matthew 28:18-20“. *Calvary Baptist Theological Journal* 7, br. 1: 12-42.
- Fooshee, Lindesay. 2012. „What’s the difference between discipleship and evangelism?“ *Kitchenstool*. 23. srpnja 2012. <https://kitchenstool.wordpress.com/2012/07/23/whats-the-difference-between-discipleship-and-evangelism/> (pristupljeno 23. rujna 2024.).
- France, R. T. 1985. *Matthew: An Introduction and Commentary*. Vol. 1. Tyndale New Testament Commentaries. Downers Grove: InterVarsity Press.
- France, R. T. 2007. *The Gospel of Matthew*. NICNT. Grand Rapids & Cambridge: Eerdmans.
- Fretwell, Matthew. 2018. „When Does Discipleship Begin?“ 23. srpnja 2018. <https://matthewfretwell.com/2018/07/23/when-does-discipleship-begin/> (pristupljeno 23. rujna 2024.).
- Glas Crkve. 2018. „Petero novih vjernika“. Godina 23, br. 58-59.
- Grudem, Wayne A. 1988. *1 Peter: An Introduction and Commentary*. Vol. 17. Tyndale New Testament Commentaries. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Guest, Edgar. s. a. „Sermons We See“. *Your Daily Poem.com*. https://www.your-dailypoem.com/listpoem.jsp?poem_id=2270 (pristupljeno 23. rujna 2024.).
- Harrington, Bobby. s. a. „Why Discipleship is Better than Evangelism“. *Discipleship.org Blog*. <https://discipleship.org/discipleship/why-discipleship-is-better-than-evangelism/> (pristupljeno 23. rujna 2024.).
- Hubbard Jr., Robert L. 2009. *Joshua*. The NIV Application Commentary. Grand Rapids: Zondervan.
- Keener, Craig S. 2014. *The IVP Bible Background Commentary: New Testament*. Second Edition. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Keener, Craig S. 1997. *Matthew*. Vol. 1. The IVP New Testament Commentary Series. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Kristova pentekostna crkva. s. a. „Odabir“. <https://pentekost.hr/odabir/> (pristupljeno 23. rujna 2024.).
- Maroney, Eric. 2016. „Križa, promjena i obraćenje: Četrdeset godina obraćenja među hrvatskim baptistima“. *Kairos: Evanđeoski teološki časopis* 10, br. 1: 61-84.

- Marshall, I. Howard. 1978. *The Gospel of Luke: A Commentary on the Greek Text*. New International Greek Testament Commentary. Exeter: Paternoster Press.
- Ogden, Greg. 2003. *Transforming Discipleship: Making Disciples a Few at a Time*. Downers Grove: InterVarsity Press.
- Pickard, Donald L. 2009. *Apologetics for the Working Christian*. USA: Xulon Press.
- Pope, James W. 2016. *Apostolic Revolution*. s. l.: Lulu.com.
- Riječ života. s. a. „Molitva spasenja“. <https://rijeczivota.hr/molitva-spasenja/> (pristupljeno 23. rujna 2024.).
- Scruggs Chris. 2023. „Transforming Discipleship By Greg Ogden.“ *Chris Scruggs: Journeying on the Path of Life*. 31. srpnja 2023. <https://gchristopherscruggs.com/?p=3406> (pristupljeno 23. rujna 2024.).
- Southers, Terry M. 2008. *Grace I Never Knew*. USA: Xulon Press.
- Stalnaker, Cecil W. 2022. *Faith Adrift Christianity: How Can We Avoid Drifting Away from God?* Cambridge, Ohio: Christian Publishing House.
- Thyster, Herman. 2011. *Now That You Are Born Again, What Next?* USA. Xlibris.
- Umstattd, Rustin. 2018. „Credo v. Certo Baptism: How Delaying Baptism May Change its Meaning from Profession of Faith to Evidence of Sanctification“. *JBTM* 15, br. 1 (Proljeće): 3-14.
- Willard, Dallas. 2006. *The Great Omission: Reclaiming Jesus's Essential Teachings on Discipleship*. NY: HarperOne.
- Willis, Brad. 2018. „Willis: The Big Bad Baptism Verse, 1 Peter 3:21“. *The Lutheran Column*. 25. svibnja 2018. <https://thelutherancolumn.com/2018/05/25/willis-the-big-bad-baptism-verse-1-peter-321/#sdfootnote2anc> (pristupljeno 23. rujna 2024.).

Ervin Budiselić

The Role of Water Baptism in the Discipleship Process: A Proposal

Abstract

This article focuses on how evangelical churches in general, notably in Croatia, view the role and position of water baptism in the discipleship process. However, the relationship between baptism and discipleship will serve as an opportunity to examine other aspects of the discipleship process, primarily the link between evangelism and discipleship. Hence, in the first part of the article, we will briefly

discuss and examine some key elements of the Great Commission to get a sense of it and see different interpretations and understandings of that text. Second, based on the Gospels, we will see how Jesus' followers would understand and define discipleship based on their experience with Jesus and how that experience shaped their understanding of the Great Commission. Third, we will discuss the relationship (or, better to say, current dichotomy) between "evangelism" and "discipleship" and argue for an understanding of these two activities that is, I would suggest, more faithful to the NT texts. Finally, we will discuss the role and position of water baptism in the discipleship process. Since the purpose of this discussion is to evaluate the theology and practice of evangelicals regarding a better understanding of water baptism and, consequently, the discipleship process in general, four things are proposed: 1. Adoption of a definition of discipleship that in its core, has relationships and not a method or program or activities; 2. Revision of understanding of the relationship between "evangelism" and "discipleship"; 3. A reminder that the purpose of evangelism is to make "disciples" and not "converts"; 4. Restoration of the biblical position of water baptism as a person's response or their saying "yes" to the gospel message.

Isus nam je namjerno pokazao model učenja koji počiva na odnosima - zašto ga se nismo držali?¹

Greg Ogden

ORCID: 0009-0008-2748-2755

Global Discipleship Initiative

greg@globaldi.org

UDK: 27-318:277

Kategorija: Izlaganje sa skupa

DOI: <https://doi.org/10.32862/kl.19.1.4>

Sažetak

Čitajući Evanđelja, možemo primijetiti kako je Isus namjerno i sa svrhom prakticirao učenje koje počiva na odnosima. U želji da dosegne mnoštvo, Isus se usmjerio na malu skupinu ljudi s ciljem stvaranja učenika koji će stvarati učenike i to iz barem dvaju valjanih razloga: internalizacije i umnažanja. U kontekstu bliskih odnosa Isus je htio sebe na neki način umnožiti u njih dvanaest. No postavlja se pitanje zašto Crkva u velikoj mjeri ne nasljeđuje takav model učenja? U članku se navode dva moguća razloga: prvi je taj što propovijedamo evanđelje koje sadrži samo oprost, a drugi je razlog taj što smo Isusov model učenja koji počiva na odnosima zamijenili programima. Uspoređujući razlike između programa i odnosa, u članku se donose dva provokativna zaključka: 1. Da smo mogli učiniti učenike propovijedajući ljudima, taj bi se posao davno već obavio. 2. Čak i najveći propovjednik koji je ikada živio – sâm Isus – nije se oslanjao na svoje propovijedanje da bi učinio učenike. On se oslanjao na osobnu povezanost.

Ključne riječi: učenje, odnosi, internalizacija, umnažanje

1 Ovaj je članak napisan kao dio istraživačkoga projekta Biblijskog instituta u Zagrebu: „Koncept učenja među crkvama reformacijske baštine u Hrvatskoj“.

Uvod

Kao dio ove konferencije o učenishvu, istražujem dva pitanja: 1. Tko ili što je učenik prema Isusovoj definiciji? 2. Isus je namjerno pokazao model učenishva koji počiva na odnosima - zašto ga se nismo držali? Zašto su mi ova pitanja važna? Pretpostavljam da naša najdublja uvjerenja i nastojanja proizlaze iz naših osobnih iskustava. Ovo svakako vrijedi za mene. Dopustite da započnem kratkim opisom svojega osobnog duhovnog putovanja koje služi kao motivacija za ova predavanja.

Rođen sam u Kaliforniji, na zapadnoj obali Sjedinjenih Američkih Država. Po godinama spadam točno u skupinu *baby boomera*, dakle onih ljudi koji su rođeni odmah nakon Drugoga svjetskog rata. Zašto je to važno? Nakon Drugoga svjetskog rata došlo je do velike vjerske ekspanzije u SAD-u. Nismo mogli dovoljno brzo graditi crkvene zgrade. No većinom se dogodilo da su velike obitelji predale posao kršćanske izgradnje crkvama. To se više nije prakticiralo kod kuće. U jednomu takvom domu sam i ja odrastao. Da, zahvalili bismo se Bogu prije jela. No, gledajući unatrag, nisam mogao računati na svoje roditelje ni da će me dovesti Isusu ni da će njegovati moju vjeru. Oni su mislili da je to posao za crkvu, a ne za njih. Poput mnogih obitelji toga vremena, roditelji su predali izgradnju vjere crkvi.

Gospodin je posredovao preko crkve u koju me doveo do početne vjere u njega. U vrijeme kad mi je bilo dvanaest godina i kada sam prolazio kroz teško razdoblje, pozvali su me na vikend kamp u crkvi. Patio sam od strahova i tjeskobe. Bio sam vrlo mlad kad sam krenuo u prvi razred, tako da sam emocionalno zaostajao za drugima. Bojao sam se da neću biti dobar u školi, osjećao sam se usamljeno u odnosima, a nisam bio posebno nadaren za sport. Bilo je trenutaka kad bih čak u školi počeo plakati. Bilo mi je tako neugodno! Međutim, na tom crkvenom vikend kampu čuo sam radosnu vijest Isusova evanđelja. Isus me volio i htio je imati odnos sa mnom. Govornik nas je pozvao Isusovim riječima: „Dodite k meni svi koji ste izmoreni i opterećeni i ja ću vas odmoriti“ (Mt 11,28). Odgovorio sam na taj poziv, predao svoj život Kristu i molio ga da živi u meni. I zaista je došao! Bio sam preplavljen iskustvom Božje ljubavi. Savjetniku na kampu rekao sam da sam odlučio zamoliti Krista da uđe u moj život ili nešto slično tome. Tada još nisam govorio „kršćanskim“ jezikom. Međutim, jedina uputa koju sam dobio toga vikenda bila je: „Ako si postao kršćanin, trebaš čitati Bibliju.“ Jesam li ikad prije sâm čitao Bibliju? Je li moja obitelj ikada imala neki oblik kućnoga biblijskog čitanja? Ne. Nisam imao pojma što da radim. A izgleda da ni „moja crkva“ nije bila ništa bolja po tom pitanju. Nitko mi se nije javio. Nisam znao trebam li pitati što slijedi nakon toga.

Zato sam se polako i neprimjetno vratio svojoj perifernoj vezi s crkvom sve do ljeta prije zadnje godine u srednjoj školi. Toga sam ljeta slijedio sestrin primjer i otišao na Glendaleovu obrazovnu turu. To je bila šestotjedna tura povijesnih

znamenitosti SAD-a zajedno sa 70 drugih srednjoškolaca u dva autobusa. Božja je volja bila da je među njima bila mala skupina od 4-5 učenika koji su se redovno sastajali na biblijsko proučavanje. Pripadali su crkvi koju sam povremeno posjećivao. Pozvali su me da im se pridružim. Sjećam se da sam mislio: „Mora da su imali slično iskustvo susreta s Kristom, ali su znali što s tim učiniti.“ Poslije te ljetne ture pozvali su me na srednjoškolsku omladinsku grupu. To je bila zajednica ljubavi i radosti koja je ostavila trajan, preobražavajući trag u mom životu.

Okružen takvim poticajima, počeo sam rasti. Ovo bolno sramežljivo dijete počelo je izlaziti iz svoje ljuštare. Toliko sam brzo rastao da sam počeo biti dio vodstva u crkvi. Kad sam krenuo na drugu godinu koledža, dobio sam telefonski poziv koji je promijenio tijek ostatka mogega života. Na drugom kraju linije bio je Don. Don je bio student na teološkom fakultetu koji je započeo službu evangelizacije mladih adolescenata. Svake srijede navečer u njegovoj se crkvi sastajalo 130 učenika. Trebala mu je pomoć. Pitao me da se pridružim skupini kolega s koledža kako bih služio toj djeci. Bila je to bučna skupina. Svake srijede sa mnom bi se sastala skupina dječaka koji su išli u sedmi razred. Gle ironije: ono što nisam dobio kad sam došao Kristu u sedmom razredu, sada sam mogao dati, barem u nekom obliku, ovim sedmašima. Gospodin je zatvorio krug u mojem životu. Don nas je uvijek poticao da postanemo dio života ovih učenika i izvan tih večeri srijedom. Nekad bih došao po njih poslije škole u svojoj crvenoj Volkswagenovoj „bubi“, nekad bih s njima igrao košarku, nekad išao na sladoled, a nekad bih ih čak posjetio doma.

No, i ja sam primio bonus. Ponekad bi me Don pozvao da se sastanemo nasamo. Često je to bilo na teniskom terenu gdje smo se i upoznali. Nakon što bismo odigrali partiju tenisa, sjeli bismo na klupu pored terena, a Don bi izvadio svoj Novi zavjet. Podijelio bi sa mnom neke tekstove koji su utjecali na njegov život. Ne bi samo pročitao odlomak i nastavio o drugim temama, nego bi mi otvorio srce i misli te pokazao kako je istina informirala pa čak i razotkrila njegove slabe točke. Dok smo tako sjedili zajedno, između nas se događala svojevrsna transakcija. Sviđalo mi se ono što sam vidio u tomu čovjeku. „Ako Don želi slijediti Isusa, želim i ja.“ Dakle, prvi primjer na kojemu sam vidio kako se stvaraju učenici došao je od Dona. Kako bi mogao ostaviti traga na ljudima, moraš im se približiti i provesti vrijeme s njima. Usput sam pokupio i primjer koji nam je ostavio Isus. Isus je izabrao nekoliko ljudi s kojima je živio i koje je pripremio da preuzmu njegovu službu kada se bude vratio svojem Ocu. Na početku sam mislio da je učenje hodanje s pojedincem u bliskom odnosu pomažući mu da raste prema zrelosti u Kristu s nadom da će i on činiti isto za druge.

No sredinom osamdesetih godina prošloga stoljeća imao sam nešto što bismo nazvali dvama otkrićima koja su tada radikalno promijenila moju paradigmu učinkovitog načina činjenja učenika, a koja su odražavala Isusov namjeran i svrhovit pristup učenju temeljen na odnosima. Kako sam godinama propovijedao

pristup „jedan na jedan“, frustrirala me moja vlastita nesposobnost da pomognem drugima kako da usvoje učenje kao životni stil čiji je sastavan dio osobno ulaganje u druge. Pretpostavljam da me to na neki način mučilo.

Tada sam imao prvo otkriće. Jednoga kasnog poslijepodneva po svom sam običaju trčao na terenu lokalne srednje škole. To mi je pomagalo da razbistrim misli na kraju dana. Nisam svjesno razmišljao o tome kako riješiti ovaj problem, ali odjednom mi se učinilo da mi je sasvim doslovno strijela prošla kroz tijelo. U jednomu trenutku učenje mi nije bilo ni na kraj pameti, dok mi se u sljedećem trenutku u mislima pojavio format priručnika za učenje. Vidio sam prve dijelove koji su poslije postali dio svakoga poglavlja koje danas možete naći u mojoj knjizi *Discipleship Essentials* [na hrvatskoj jeziku knjiga je prevedena kao *Osnove učenja*]. Početna je stranica ono što nazivam osnovnom istinom, temom ili Velikom idejom u katekizmu, dakle format pitanja i odgovora. Druga je stranica Učenje napamet biblijskih tekstova koji biblijski artikuliraju tu osnovnu istinu. Treća je stranica nešto što zovem Induktivnim biblijskim proučavanjem koje se pomno bavi nekim drugim dijelom Svetoga pisma koje dalje pojašnjava osnovnu istinu. Na kraju, u četvrtomu dijelu, nalazi se Čitanje koje je razmatranje suvremene rasprave o vječnoj istini kojom se bavimo. Sjećam se da sam toga dana otišao kući pršteći od energije s osjećajem poziva da napišem taj priručnik za učenje. Uskoro smo trebali ići na godišnji odmor tako da sam pitao suprugu za dopuštenje da započnem rad na tom projektu. U to je vrijeme naša kći bila još mala, tako da sam molio suprugu da mi da slobodna jutra, a da ostatak dana provedem s njima. Taj maleni prvi korak vodio je do knjige *Discipleship Essentials* koja je originalno izašla krajem 1998. godine, a sve do danas je uspješnica izdavačke kuće InterVarsity Press.

Drugo otkriće dogodilo se godinu dana poslije prvoga. Dovršavao sam doktorat iz službe na teološkom fakultetu Fuller i trebao mi je projekt za kraj. Do tada sam već napisao početnu verziju onoga što sam maloprije opisao. Moja savjetnica na fakultetu predložila je da to pretvorim u projekt koristeći metodu u različitim okruženjima i potom usporedim rezultate i dinamiku. Odlučili smo napraviti ono što sam radio u odnosu učenja jedan na jedan u maloj skupini od deset ljudi, a onda je ona usput predložila skupinu od tri osobe. Mladić koji je prije dvije godine završio koledž zamolio me da mu budem mentor. Iskreno, nisam imao pojma što je to značilo, ali pitao sam ga bi li htio biti jedan od moja tri pokusna kunića. Pronaći ćemo trećega i koristiti se ovim materijalom koji sam napisao. Nas troje sastajalo se na ručku u restoranu koji je bio jednako udaljen od svih naših radnih mjesta. S bilježnicama na stolu počeli smo dijeliti živote jedni s drugima, kao i uvide u Božju riječ te primjenjivati te istine osobno, točno tamo gdje smo živjeli. Bio sam oduševljen – prvo što sam primijetio bilo je povećanje razine energičnosti. Razgovori su bili dinamični. Također sam primijetio da sam bio član skupine, a ne središte skupine. Bili smo zajedno na putovanju. Brzo sam razumio da je ovo

bio puno djelotvorniji način produbljivanja zrelosti u Kristu, kao i mogućnosti da budemo odgovorni jedni drugima, da potičemo jedni druge na promjenu u područjima koja nam je Sveti Duh otkrivao. Od toga se trenutka nisam više vratio na neki drugi format. Sada ove grupe od troje ili četvero ljudi nazivamo „mikro-grupama“ za razliku od tradicionalnijih malih grupa od šest do dvanaest ljudi.

Da sažmem ova dva otkrića, rekao bih da kada stavite sadržaj biblijski utemeljenoga kurikuluma, kakav je *Discipleship Essentials*, u kontekst ili spremnik visokoodnosnog okruženja mikrogrupe, nalazite se u „stakleniku Duha Svetoga“. Često ćete čuti da koristim izraz „mikrogrupe“. Pod tim mislim na skupinu od tri do četiri osobe uključujući onu koja inicira tako što poziva druge, osobno i zasebno, da krenu na ovo zajedničko putovanje prema zrelosti u Kristu. Velik dio obveze je poticaj na repliciranje skupine.

1. Model učenja koji počiva na odnosima

Imajući tu priču na umu, želim sada započeti našu drugu temu, a to je: „Isus nam je namjerno pokazao model učenja koji počiva na odnosima. Zašto ga se nismo držali?“ ili: „Što nas Isusov model učenja može naučiti o stvaranju učenika koji stvaraju druge učenike?“ Srećom, u Evanđeljima imamo jasan primjer načina na koji ćemo stvarati učenike koji će stvarati nove učenike.

Dok sam studirao teologiju kako bih postao pastor, išao sam na jednu radionicu u lokalnoj crkvi. Voditelj je bio pastor poznat po tome da prakticira učenje. Među ostalim stvarima koje je rekao zapamtio sam da Biblija nije samo *knjiga koja sadrži poruku* (sadržaj evanđelja), nego i *knjiga koja sadrži metode*. Ona nam pokazuje kako, posebice na temelju Isusova primjera, putem učenja voditi osobe do zrelosti i stvaranja drugih učenika. U Luki 6,12-13 dolazimo do važne prekretnice u službi našega Gospodina. Luka nam kaže da je Isus proveo cijelu noć u molitvi. Kao da nam Luka bljeska svjetlima i viče: „Pazi sad, ovo je važno!“ Zašto je to tako istaknuto? Isus je nakon te noći izabrao one koji su postali dio njegova užega kruga: „Onih dana iziđe na goru da se pomoli. I proveo noć moleći se Bogu. Kad se razdanilo, doзва k sebi učenike te između njih izabra dvanaesticu, koje proзва apostolima“ (Lk 6,12-13).

Procjenjuje se da je Isus u vrijeme ove cjelonoćne molitve već bio u javnoj službi šest mjeseci. Dakle, Isusa je slijedilo mnogo više ljudi od Dvanaestice koju je izabrao. Iz ranijih događaja zapisanih u Luki znamo da su se Isusu pridružili Petar, Jakov i Ivan nakon što je Petar imao velik ulov ribe (Lk 5,1-11). Levi (Matej), koji je bio carinik, također je među onima koji ga u to vrijeme slijede (Lk 5,27-28). Isusova cjelonoćna molitva prije ovog izbora Dvanaestice služi nam kao poučan model. Iskreno, žarko bih volio da sam se mogao skrivati iza stijene i slušati što je Isusu bilo na srcu kad je razgovarao s Ocem. Ali, nagađajte malo sa

mnom. Da smo bili tamo i slušali Isusov razgovor s Ocem uoči Isusova pozivanja Dvanaestorice, što bismo mogli čuti?

Je li Isus finalizirao svoj popis od dvanaest ljudi pred Ocem? Možda je Isus na umu imao 15 ljudi i trebao je trojicu eliminirati s popisa kako bi ih bilo 12. Je li razmatrao osobnosti s kojima će morati provesti vrijeme na svojim mnogim putovanjima? Matej, carinik (suradnik s rimskim okupatorom) i Šimun Revnitelj (ustanik protiv Rima) bili su zreli za žestok sukob. Petar je znao malo ići na živce. Svaka misao koja je prolazila Petrovim umom bila mu je i na jeziku. Je li preispitivao mudrost uključivanja Jude Iskariotskoga, znajući da će imati izdajicu u svojim redovima?

Moram vjerovati da je Isus u tome trenutku već bio uvjeren da će pozvati upravo Dvanaesticu koju je pozvao. Kad ih je pozvao, učinio je to znajući da tako treba biti. Nekako mislim da se te noći Isus molio za svakoga od njih po imenu. Znao je da je pred njim velik zadatak da oblikuje ove teške početnike ako je htio da budu spremni postati prethodnicom njegova svjetskoga poslanja. U Ivanu 1 kao da imamo prozor u najraniji susret s Isusom prije nego što je Isus rekao: „Slijedi me.“ Andrija, Petrov brat, dovodi Petra Isusu i kaže mu: „Našli smo Mesiju!“ Od trenutka kada je Isus vidio Petra, znao je što će Petar postati. Isus je rekao Petru: „Ti si Šimun, sin Ivanov! Zvat ćeš se Kefa!“ – što znači ‘Petar – Stijena’ (Iv 1,41-42). Znamo da Kefa (na aramejskom jeziku) i Petros (na grčkomu) znače „stijena“. Isus je u molitvi vizualizirao što će Petar postati, ali on nipošto nije bio „stijena“ u tome trenutku, a ni u mnogim drugima, osim ako ne mislite da biti stijena znači biti spore pameti. To je svakako bio.

No možda je još važnije pitanje zašto je Isus izabrao tako malu skupinu? Među mnogim valjanim razlozima za Isusovo ulaganje u nekolicinu, dva mi se čine najizravnije povezana s Isusovim ciljem stvaranja učenika koji će stvarati druge, sasvim predane učenike:

1. internalizacija
2. umnažanje.

1.1. Internalizacija

Isus je uložio sebe u samo nekoliko ljudi zato što je to bio jedini način prenošenja njegove poruke, načina i poslanja u živote njegovih prvih sljedbenika. Netko će odmah prigovoriti i reći, ako je Isus pokušavao dosegnuti što je moguće više ljudi, zašto nije dopustio mnoštvu i popularnosti da rastu kako bi njegova sljedba mogla postati masovan pokret? Ako čitate tekst koji slijedi odmah nakon imenovanja Dvanaestorice, vidjet ćete da je mnoštvo jedva čekalo vidjeti Isusa. Luka nam kaže: „Silno mnoštvo njegovih učenika i silno mnoštvo naroda... nagnuše da ga slušaju i da ozdrave od svojih bolesti“ (Lk 6,17). Mogao je s njima što je htio, bio je toliko popularan.

Ipak, vidimo da je Isus imao zdravu dozu skeptičnosti u pogledu mnoštva. Bio je vrlo svjestan da ljude privlači sjaj njegove prisutnosti zbog svih ozdravljenja koja je učinio. Apostol Ivan daje nam uvid u Isusovo razumijevanje ljudske naravi: „Dok je boravio u Jeruzalemu o blagdanu Pashe, mnogi povjerovali su u njegovo ime promatrajući znamenja koja je činio. [Ali zapazite Isusov oprez.] No sâm se Isus njima nije povjeravao jer ih je sve dobro poznao i nije trebalo da mu tko daje svjedočanstvo o čovjeku: ta sam je dobro znao što je u čovjeku“ (Iv 2,23-25).

Isus je poznao nestalnu, kolebljivu narav mnoštva koje je hrlilo za njim. Čim bi pojasnio zahtjeve učenja, klub obožavatelja bi se smanjio. Kako bi sve to završilo da je Isusova služba ovisila o odanosti mnoštva? Po svemu sudeći, Isusova popularnost dosegla je vrhunac na Cvjetnicu. Isus je ujahao u Jeruzalem usred divljenja onih koji su očekivali vojnoga Mesiju uzvicima: „Hosana! Slava Bogu na visini!“ No čim im je postalo jasno da Isus nije vojni osvajač, možda su isti ti ljudi pet dana poslije urlali: „Raspni ga! Raspni ga!“

Isus je znao da biti fan ili obožavatelj ne traži ništa od čovjeka. Morao si izići iz mnoštva ili iz svoje crkvene klupe kako bi ušao u odnos te kako bi se oblikovao u sljedbenika. Učenje je u svojoj osnovi odnos koji se razvija s vremenom. Ne možete stvarati učenike tako što ćete držati govore mnoštvu. „Učenike se ne može masovno proizvoditi. Ne možemo ubaciti ljude u program iz kojeg će na kraju ispadati učenici. Stvaranje učenika zahtijeva vrijeme i posvećivanje nepodijeljene pažnje“ (Eims 1978, 45).

Isus je dobio prigode da promijeni živote svojih učenika tako što je bio u bliskoj vezi s njima u svakodnevnim okolnostima. Jakov i Ivan došli su Isusu i tražili da im rezervira mjesta sebi zdesna i slijeva kad bude sjedio na prijestolju svojega kraljevstva. Upravo je to dalo Isusu priliku da im objasni što je prava veličina i sila – okrećući taj svjetski koncept naglavce. Dakako, pokušaj Zebedejevih sinova da zaobiđu ostalih deset učenika skupini se nije baš svidio. „Kad su to čula ostala deseterica, počele su gnjevit na Jakova i Ivana“ (Mk 10,41). Isus im je rekao da se ponašaju poput pogana koji „gospoduju svojim narodima“. Taj put nije bio za njih. U Isusovu kraljevstvu najveći će biti sluga svijetu. Slijedit će primjer Isusa, koji „nije došao da bude služen, nego da služi i život svoj daje kao otkupninu za mnoge“ (Mk 10,35-45). A. B. Bruce (s. a., 14) sažeo je Isusova sredstva internaliziranja svojega života u svojim učenicima: „Ovo pažljivo, mukotrpno obrazovanje učenika bilo je potrebno kako bi učiteljev utjecaj na ovaj svijet bio trajan, kako bi se njegovo kraljevstvo utemeljilo na stijeni dubokih i neuništivih uvjerenja u mislima nekolicine, a ne na nestalnomu pijesku površnih dojmova u mislima mnogih.“ Baština koju je Isus htio ostaviti za sobom bili su preobraženi životi običnih ljudi koji su mogli nastaviti njegov rad nakon što se on vratio Ocu. Internalizacija se događala putem intenzivnog druženja. No, postoji još jedan veliki razlog zašto se Isus fokusirao na malu skupinu, a to je umnažanje učenika.

1.2. Umnažanje

Stoga, imajući na umu Isusov fokus, možemo se zapitati je li Isus uopće vodio računa o mnoštvu? U jednoj studiji o Markovu evanđelju autori su otkrili da je Isus proveo 49 % svojega vremena s Dvanaesticom, a čak i više nakon što je okrenuo lice prema Jeruzalemu i križu. Je li to dokaz da je sve manje razmišljao o mnoštvu? Apsolutno ne! Isus nije razmišljao poput nas. Mi mislimo da moramo organizirati događaje koji će privući mnoštvo kako bi dosegli mnoštvo. Izjednačujemo viziju s veličinom svoje publike. Isusova je vizija bila drugačija. Bila je dovoljno velika da je razmišljao u malim okvirima. Je li bio fokusiran samo na svoj uži krug učenika? Ne, Isus je suosjećao s mnoštvom. Vidio ih je kao izgubljene ovce koje lutaju po pustinji, ovce bez pastira. Molio se Gospodaru žetve da pošalje žeteoce. U tomu je kontekstu Isus poslao Dvanaesticu u žetvu.

Eugene Peterson (1982, 182) humoristično je izrazio Isusovu viziju: „Moramo imati na umu da je Isus ograničio 9/10 svoje službe na 12 Židova zato što je to bio jedini način da dosegne sve Hrvate (ovdje se može navesti bilo koji narod).“ To je prava vizija. Drugim riječima, mi smo danas sljedbenici Isusa zato što je Isus oslonio svoju službu na nekoliko ljudi, a ne na hirove mnoštva. George Martin (Watson 1982, 53), episkopalni rektor, preveo je Isusovu strategiju na način koji pastori danas mogu primijeniti na službu:

Možda bi današnji pastor trebao zamisliti da mu preostaju tri godine u crkvi u kojoj služi i da ga nitko neće zamijeniti kada ode. Kad bi se ponašao kao da će se takvo nešto dogoditi, onda bi se itekako posvetio biranju, motiviranju i obučavanju vođa u zajednici koji bi mogli nastaviti poslanje. Rezultati tri godine takvoga sustavnog pristupa bili bi prilično značajni. Čak i revolucionarni.

Naravno, ovo je način na koji je Isus razmišljao o poslanju. Isus je živio znajući žurnost trogodišnje vremenske crte. Znajući da ide na križ, morao je pripremiti Dvanaesticu da nastave njegovu misiju. Svaki je dan značio da se približava razlogu zbog kojega je došao na zemlju i stoga dan bliže vremenu kad će njegova služba postati njihova. Isusova strategija bila je proširiti bazu vodstva tako da umjesto jednoga vođe ostane njih dvanaest (u redu, čak je i Isus izgubio jednoga).

Isus se sada na neki način „širio“ kroz živote Dvanaestice, koji su bili pripremani u njegovoj prisutnosti da nastave u njegovoj odsutnosti. Ovo trebamo zapamtiti: doseg naše službe recipročan je rastu naše baze vodstva. Isusova je strategija trebala dotaknuti cijeli svijet umnažanjem pažljivo obučanih učenika. Vođe nisu oni koje se vrednuje po onome što sami mogu učiniti. Njihova vrijednost sada ovisi uglavnom o tome što mogu učiniti preko drugih. Robert Coleman (1964, 21) zgodno sažima Isusov pristup: „Isus se nije brinuo oko programa kojim će doprijeti do mnoštva, već oko ljudi koje će mnoštvo slijediti.“ Ako želiš ići široko, onda prvo moraš ići duboko. Prema tome, zašto se Isus usredotočio na samo nekoliko ljudi?

- *Internalizacija*: Morao je postati dijelom njihova života. To se ne može izdaleka. Iako smo veoma zahvalni što imamo Isusova učenja, on se nije oslanjao na učenja upućena mnoštvu kako bi činio učenike. Na prvomu mjestu bila mu je uža skupina.
- *Umnažanje*: Drugi glavni razlog zašto se Isus usredotočio na malu skupinu bilo je to što je htio sebe na neki način umnožiti u njih dvanaest. Podizao je vođe. Postoji nepromjenjivo načelo: naša služba može ostaviti traga samo u onoj mjeri u kojoj povećamo bazu vodstva. Drugim riječima, moramo činiti učenike koji čine druge učenike. Moramo proizvesti samoinicirajuće, sasvim predane sljedbenike Isusa Krista koji će voditi druge kako bi postigli isti cilj.

U mojoj knjizi *Transforming Discipleship* pronaći ćete poglavlje koje govori o nečemu što nazivam „Isusov pripremni model osnaživanja“ učenja. Nemam vremena proći kroz četiri prepoznatljive faze ili stadija kojima učenici idu kako bi postali spremni preuzeti Isusovu službu nakon njegova povratka Ocu te kad Otac i Sin šalju Svetoga Duha kako bi zamijenio Isusovo prisustvo i osnažio njegove sljedbenike.

2. Zašto se ne držimo Isusova modela učenja?

Međutim, želim istražiti važno pitanje: Ako je Isusov model učenja kristalno jasan, zašto ga se onda nismo pridržavali? Dopustite mi da ovdje upotrijebim ilustraciju: recimo da pitam 100 pastora koje je poslanje Isus dao svojoj crkvi, mislim da bi barem 90 pastora ovdje spomenulo Veliko poslanje: „Pođite dakle i učinite mojim učenicima sve narode.“ Kad bih iste te pastore pitao da mi kažu imena dvanaest Isusovih prvih učenika, opet pretpostavljam da bi svi znali imenovati barem deset od njih dvanaest; možda se ne bismo sjetili Jude, sina Jakovljeva, i Jakova, sina Alfejeva. No kad bih pitao iste te pastore mogu li imenovati svoje učenike, možda bi mnogi od njih sramežljivo gledali u svoje cipele.

Zašto smo promašili Isusov model učenja koji je utemeljen na odnosima? Zbog čega nismo vidjeli i prakticirali ono što je bilo jasno kao dan u Evanđeljima? Ovo je prvi razlog: propovijedamo evanđelje koje sadrži samo oprostjenje, no ne i učenje. Sjetite se žene koja je rekla: „Zašto moram biti učenica?“ U svojem životu slušala je poruku spasenja koja je sadržavala oprostjenje, ali ne i učenje koje je od nje zahtijevalo da se odrekne svojega života. Nije razumjela Pavlovu veliku izjavu: „Ili zar ne znate? Tijelo vaše hram je Duha Svetoga koji je u vama, koga imate od Boga, te niste svoji. Jer kupljeni ste otkupninom“ (1 Kor 6,19-20).

Drugi razlog zašto se nismo uspjeli držati biblijskoga modela koji vidimo u Evanđeljima je taj što u svojoj praksi često Isusov model učenja koji počiva na odnosima zamjenjujemo programima. Definirajmo sada ove nazive – što

mislimo kad kažemo program? Programi su strukturirane skupne metode koje koristimo kako bismo veće skupine ljudi proveli kroz određene sustave. Kada bih onu stotinu pastora od maloprije pitao kako čine učenike u svojoj crkvi, najvjerojatnije bi odgovorili navođenjem popisa programa svoje crkve, počevši od onoga što rade u štovanju: 1. Svakoga tjedna propovijedamo iz Biblije; 2. Nudimo raznolika biblijska proučavanja za muškarce i žene; 3. Imamo male skupine koje se sastaju po kućama radi produbljivanja osjećaja pripadanja zajednici; 4. Imamo evangelizacijske programe poput Alfa tečaja kako bi upoznali ljude s evanđeljem; 5. Postoje razne prigode za služenje itd.

Programi započinju pozivom cijeloj crkvi da se pridruži našem desetotjednom programu učenja. Nema osobne topline, nema kontakta očima, nema osjećaja da ste posebno pozvani. Vaša individualnost ne uzima se u obzir. Pojedinaac u programu mora se prilagoditi sustavu. Nećete biti prepoznati po svojem jedinstvenom osobnom putovanju vjere, svojim individualnim izazovima ili poteškoćama u razvoju vjere, trenutnim životnim okolnostima itd.

S druge strane, Isusov odnosni pristup ukorijenjen je u snazi osobnoga poziva. Ovo je ključna razlika između Isusove metode i neosobnih programskih ponuda u većini crkava. Naša biblijska referenca za Isusov model učenja zasniva se na Luki 6,12-13. Primijetili smo da je Isus proveo cijelu noć u molitvi Ocu, a onda je sljedećega dana izabrao Dvanaesticu iz veće skupine učenika kako bi postali njegov uži krug apostola. Prvi korak stvaranja učenika mora biti molitva. Isus nije pozvao svoje učenike da mu se pridruže prvoga dana. Isus se molio dok nije postao uvjeren u pogledu izbora Dvanaestice koji su imali biti s njim. Kao što nam je Isus pokazao, mi se moramo moliti dok ne postanemo sasvim uvjereni da nam je Gospodin neke ljude stavio na srce kako bismo ih pozvali da nam se pridruže na ovome putovanju učenja. Tu se ne smije žuriti. Ponekad će trebati tjedni ili čak mjeseci prije nego što budete sigurni da ste sasvim uvjereni.

Kad je Isus dobio unutarnju potvrdu, okupio je veću skupinu sljedbenika, a potom po imenu pozvao Dvanaesticu. Ako slijedimo Isusov primjer, pristupamo pojedincima, gledamo ih u oči i pozivamo ih da nam se pridruže na putovanju učenja. Taj poziv može izgledati nekako ovako:

Volio bih da razmisliš o nečemu što mi je već neko vrijeme u molitvama. Okupljam novu grupu koja bi se sastajala s ciljem da svaki član pomogne drugomu da postane bolji sljedbenik Isusa. Želim te pozvati da se sastaneš sa mnom i barem još jednom osobom (po mogućnosti dvije osobe) kako bismo zajedno postali ono što Bog želi od nas. Moja je uloga da putujem zajedno s tobom na tom putovanju. I meni osobno treba ovakva grupa. Dok sam se molio za ove nove prijatelje, Gospodin mi je stalno stavljao tebe na srce. Bi li htio u molitvi razmisliti o tome da nam se pridružiš dok rastemo zajedno kako bismo postali bolji Kristovi sljedbenici?

Isus je nudio osoban, pojedinačan pristup, a programi su osmišljeni kako bi progurili ljude kroz neki proces. Pogledajmo sada malo dublje razlike između programa i odnosa.

(1) Odnosi učenja obilježeni su prisnošću dok su programi usredotočeni na informacije

Programi se usredotočuju na prenošenje informacija. Ovo pretpostavlja da će veća količina informacija o Bibliji i biblijskom nauku izravno voditi do preobraženja u kristolikost. Služio sam u crkvi kojoj je praksa bila zaposliti teološki obrazovane pastore i postaviti ih da poučavaju ispravan nauk u okruženju učionice ili razreda. Cijeli pristup vrtio se oko toga da se ljudi slože s osnovnim vjerovanjima, kao što su opravdanje samo vjerom. Ako bi ljudi pokazivali znakove razumijevanja da se spašavamo samo po milosti samo vjerom u samoga Krista, smatrali smo da smo dobro obavili svoj posao. Drugim riječima, cilj je bilo intelektualno pristajanje uz osnovne doktrine.

John Ortberg razmišljao je o činjenici da dvoje ljudi s istim doktrinarnim uvjerenjima ipak mogu imati vrlo različite naravi. Jedna osoba može biti ljubazna, blaga, nježna i milostiva dok druga može biti sklona osuđivanju, kruta, gruba i uvredljiva. Obje kažu da vjeruju u iste stvari. U čemu je razlika? Jedna je usvojila biblijsku istinu koja je utjecala na njezin karakter na kristolik način, dok je druga istinu stavila u poseban odjeljak svojega bića, a taj odjeljak nije ostvario utjecaj na njezinu narav.

Za razliku od toga, pristup utemeljen na odnosu stvara ono što Alicia Britt Chole (2007, 63-64) naziva „namjerna bliskost“. Ona kaže: „Vrlo je lako vidjeti informiranje ljudi kao ulaganje u ljude, pobrkati organiziranje ljudi s činjenjem učenika od ljudi. Život nije potomak programa ili papira – život je potomak života.“ Sveto pismo oživljava u nama onda kad smo otvoreni u odnosima s drugim ljudima i dopuštamo Istini da uđe u najdublje dijelove našega bića. Kad sam bio student, jedan drugi student teologije utjecao je na mene zato što sam u njemu vidio primjer čovjeka koji se hrvao s Riječju na način koji se ticao specifičnih stvari u njegovu životu. Znanje glave bez znanja srca samo je beskorisna informacija.

(2) Odnosi učenja uključuju puno, obostrano sudjelovanje, dok u programu jedan ili nekoliko ljudi priprema sadržaj za mnoge

Programi se općenito oslanjaju na stručnjaka i njegovu sposobnost da predstavi sadržaj. Klasičan kontekst je propovijedanje na našim bogoslužjima nedjeljom. Pastor sâm provodi 15-20 sati tjedno sastavljajući 30-minutno učenje. Zajednica sjedi u tišini na neki način birajući čemu će dopustiti da uđe u njezine misli i srca. Ovo je pasivno iskustvo. Što se traži od nekoga koji sjedi u crkvi i sluša

poruku? Vrlo malo. Nema napredne pripreme, nema osobnog ulaganja. Obično na kraju čak nema trenutka za tišinu kad bismo mogli zamoliti Gospodina da nam otkrije istinu koju trebamo ponijeti sa sobom. Dok odete ispred crkve da s nekim porazgovarate ili dok odete kući, više od 90% informacija je izgubljeno. Predlažem dva provokativna zaključka:

1. Da smo mogli učiniti učenike propovijedajući ljudima, taj bi se posao davno već obavio.
2. Čak i najveći propovjednik koji je ikada živio – sâm Isus – nije se oslanjao na svoje propovijedanje da bi činio učenike. On se oslanjao na osobnu povezanost.

Za razliku od toga, u odnosnom okruženju svi sudionici sastaju se nakon što su pripremili svoje uvide u biblijski utemeljenom kurikulumu koje onda dijele jedni s drugima. Svaki je član odgovoran za svoju pripremu, otvaranje srca i dijeljenje o sebi te odgovornost u pogledu mogućih promjena u životu. Zapravo nema učitelja. Biblijski utemeljen kurikulum i Sveti Duh su učitelji. U dinamici troje ili četvero ljudi koji dijele svoja razmišljanja i primjenu Svetoga pisma na svoje živote, tko je učenik a tko učitelj može se mijenjati iz trenutka u trenutak. U jednom trenutku možda ćete dijeliti neke misli koje će drugima biti vrlo korisne, dok ćete u sljedećem trenutku čuti nešto od druge osobe što će se vas veoma dojmiti. Nedavno sam bio u grupi s dvadesetšestogodišnjakom i osamnaestogodišnjakom. Redovito sam se divio istinama koje su vidjeli i načinu na koji su primjenjivali Riječ. Zapisivao sam što su govorili.

(3) Odnosi učenja prilagođeni su jedinstvenim izazovima rasta pojedinaca, dok programi naglašavaju sinkronizaciju i organizaciju

Programi općenito ne uzimaju u obzir jedinstvenost priče nekoga pojedinca ili njegova putovanja. Jednostavno najavite novi program učenja koji će trajati deset tjedana i to je to. Ako imate više od pet ljudi, projurit ćete kroz kurikulum na sinkroniziran način, pokrivajući sav sadržaj, ali s malo vremena za duboku osobnu primjenu. Svi moraju biti na istom mjestu u isto vrijeme. Nema se vremena dublje dijeliti kako se biblijska istina može primijeniti na trenutne izazove ili životne okolnosti polaznika programa.

No u malom obimu mikrogrupe možemo riskirati ranjivije otvaranje i dopustiti drugima da nas stvarno upoznaju. Upoznat će nas u kontekstu našega duhovnog putovanja – uspjesima i neuspjesima našega života. Mikrogrupa dopušta prilagođavanje: drugi nas duboko i jedinstveno upoznaju u našem putovanju. Ispričat ću vam priču jedne takve grupe.

- Billy je bio na početku tridesetih godina svojega života kad smo započeli s grupom. Mjesec dana nakon prvoga sastanka, Billy se vjenčao. Devet mjeseci poslije, rodilo mu se dijete. Poslije nam je rekao da mu na početku

nije bilo drago što je u grupi s muškarcima koji su bili puno stariji od njega... dok se nije oženio i dobio dijete. Za Billyja je grupa postala divno mjesto na kojemu je mogao podijeliti izazove novoga braka, a kad je dobio dijete, imao je oko sebe druge muškarce koji su već s tim imali iskustva.

- Ron je bio u četrdesetima. Njegov izazov u učeništvu bio je u tome da mu je bilo teško vjerovati da Bog može biti Otac koji ga voli. Ron je bio najstariji od šestero djece. Otac mu je bio zloban pijanac koji je tukao njegovu majku. Zbog svega je toga Ron mrzio svog oca. Njegov izazov u učeništvu... kako bi ikada mogao vjerovati da će Bog biti privržen Otac kad je njegov primjer kod kuće bio otac kojega je prezirao? Ronu je trebala velika promjena kako bi dopustio svojem privrženom Ocu na nebu da uistinu postane njegov pravi otac.
- Dave je bio u pedesetima – vrlo poštovan i zreo sljedbenik Isusa Krista. U sredini života Dave se pitao je li posao u osiguranju sve što će u životu biti za njega. Duboko je čeznuo za dubljim značajem. U njemu se rodila želja za promjenom. Napravio je velik korak vjere i ostavio posao koji je poznao kako bi vodio službu za kršćanske poslovne ljude koji su htjeli voditi svoje tvrtke na kristolik način. Bio je to velik korak vjere jer je morao ostaviti stalan izvor prihoda i krenuti u izgradnju nečega sasvim novog. Imali smo priliku moliti se s njim i za njega te vidjeti nešto novo što se rodilo u Daveovu životu.
- Bio sam najstariji u grupi. Za vrijeme naših sastanaka liječnici su otkrili da imam karcinom prostate. Početni izvještaji bili su zastrašujući jer je oblik karcinoma bio vrlo agresivan. Poput ljudi koji su nosili uzetoga čovjeka Isusu, muškarci u mojoj grupi u molitvi su me nosili kroz operaciju sve do oporavka. Od toga je prošlo petnaest godina i još uvijek sam ovdje, u velikoj mjeri i zbog ljubavi i molitva ovih ljudi.

Na ovo mislim kad govorim o prilagođavanju izazovima rasta u našoj mikrogrupi. Programi imaju zadanu duljinu, a odnosi unutar učenja nemaju. Odnosi se prilagođavaju potrebama sudionika, a to se može napraviti u mikrogrupi, gdje se živi zajedno.

(4) Odnosi učenja usredotočeni su na odgovornost u pogledu promjena u životu, dok se programi bave odgovornošću u pogledu sadržaja programa

Učenje nije pisanje odgovora u radnu bilježnicu tečaja učenja. Ono što nastojimo postići je promjena u životu. Što je biblijska riječ za promjenu ili rast u Kristu? Pokajanje. Dolazimo do mjesta pokajanja kada Božja riječ otkriva ona područja našega života koja nisu na čast Bogu, a mi smo uvjereni da trebamo okrenuti svoja srca u drugom smjeru. Na to apostol Pavao misli kada kaže da je Bogom nadahnuta riječ korisna za „popravljanje“ ili „ukor“ (2 Tim 3,16). To

će zahtijevati introspekciju ili samoispitivanje. U ovom posljednjem elementu odgovornosti u pogledu promjena u životu ulazimo u „duboke vode“ – do međusobnog ispovijedanja grijeha.

Koja je onda razlika između programskog pristupa stvaranja učenika i pristupa utemeljenog na odnosima? Ukratko, razlika je u razini predanosti. Programski pristup zahtijeva vrlo malo od sudionika programa. Na program možete doći bez prethodne pripreme. Možete biti pasivan član publike. Postoji malo ili nimalo odgovornosti za ono što učite. Odnosi s drugima u programu često su kratkotrajni i stoga nisu vrlo intimni ili duboki.

Pristup utemeljen na odnosima zahtijeva mnogo veće ulaganje vašega života. Ulazite u dugoročniji zajednički savez sa svojim partnerima gdje odlučujete dijeliti život na dubokoj razini. Očekuje se da ćete na svaki sastanak doći nakon što ste napravili biblijsko proučavanje spremni podijeliti svoje uvide i primijeniti Sveto pismo u svojem životu. Putovanje može potrajati najmanje godinu do godinu i pol redovitih sastanaka. Dio procesa je i to da učite kako biste mogli njegovati slično iskustvo mikrogrupe s drugima.

Zaključak

Služba koju imam privilegiju voditi, Global Discipleship Initiative, pretežno se bavi odgovaranjem na pitanje – KAKO? Kako činimo učenike? Kako uzeti Isusov primjer i postići da bude djelotvoran u naše vrijeme? Naš je odgovor mikrogrupa kao spremnik ili kontekst u kojemu podižemo učenike. Te grupe nazivamo „staklenicima Svetoga Duha“. Što je to „staklenik“? „Staklenik“ je kontroliran okoliš koji održava najbolje uvjete za maksimalan rast. Prvi sam put pomislio na „staklenik“ kad smo supruga i ja posjetili Aljasku u ljeto 2000. godine i čuli za bundeve koje u nekoliko mjeseci postanu teške 200 kilograma ili cvjetove dalija veličine tanjura za večeru. Na Aljasci sunce gotovo ne zalazi od sredine svibnja do kraja kolovoza. Dakle, sunce sja 24 sata dnevno i zbog toga sve vrlo brzo raste.

Pomislio sam, to je upravo ono što sam vidio kad sam okupio 3-4 ljudi na godinu ili godinu i pol na mjesto gdje su proučavali Božju riječ i imali veliko povjerenje jedni u druge. Glavni i najvažniji element u svemu tome je potpuno povjerenje. Kad ispričamo svoju priču, bez izostavljanja loših stvari, kad jedni drugima ispovijedamo grijehe i potrebe, dok smo stalno okruženi Svetim pismom koje nas uči kako živjeti upravo u tim iskustvima, suobličavamo se s Kristom. Istovremeno, ne radimo to samo radi nas samih, nego se obučavamo kako bismo to mogli činiti s drugima. Započnete kao sudionik, fokusirani na svoje učenje, a onda pružate drugima što je vama netko dao. S vremenom imate organsku reprodukciju učenja koja ubrizgava sasvim nov život u crkvenu zajednicu. Ovo je način na koji ukratko predstavljam ovaj duboko jednostavan pristup: „Kada stavimo sadržaj biblijski utemeljenoga kurikuluma kakav je *Discipleship Essentials*

u kontekst transformativnog okruženja mikrogrupe koja sama sebe reproducira, imate sredstvo podizanja pokreta učenja.“

Dopustite da završim osobnom pričom. „Umirovio sam se“ ili, kako volim reći, „prekvalificirao sam se“ iz svojega pastorskoga zvanja 2012. godine. Zadnja crkva u kojoj sam služio nalazila se u zapadnom predgrađu Chicaga. Crkva je bila vrlo velikodušna prema pastoralnom osoblju i davala nam je kredite bez kamata za pomoć u stanovanju. Kako se približavao dan mojeg umirovljenja, čuo sam da je naš Odbor darežljivo odlučio oprostiti mi kredit kako bi financijski pomogli mojoj supruzi i meni u godinama mirovine. Zatražio sam priliku da zahvalim Odboru na njihovoj velikodušnosti. Te večeri nisam mogao zadržati suze zahvalnosti dok sam gledao u lica muškaraca i žena koji su bili toliko ljubazni prema mojoj supruzi i meni. Nekoliko dana nakon sastanka dobio sam poruku od jednoga člana odbora koji je bio prisutan te večeri.

Greg, tvoje tople riječi upućene Odboru sinoć potaknule su me na razmišljanje o tvojem velikom utjecaju na moj život, a to je nešto što dosad nisam s tobom podijelio. Naša okupljanja oko udžbenika *Discipleship Essentials* bila su prekretnica za mene, vrijeme koje je na mene duboko utjecalo i promijenilo mi život. Probuđenje Božjega poziva u meni vodilo me da se suočim s problemom koji sam imao s alkoholom, spasim svoj brak i obnovim mnoge do tada loše odnose. Hvala ti što si bio vjeran Božjemu pozivu u svojem životu i tako promijenio moj život. Božji blagoslov!

Učenje znači „ući u rovove“ s drugima kao što je Isus činio sa svojim učenicima. U zajedničkom putovanju kojemu je na središnjem mjestu Božja riječ mi se suobličavamo s Kristom.

Popis literature

- Bruce, A. B. s. a. *The Training of the Twelve*. Grand Rapids, MI: Christian Classics Ethereal Library. <https://ccel.org/ccel/b/bruce/twelve/cache/twelve.pdf>.
- Chole, Alicia Britt. 2001. „Purposeful Proximity — Jesus’ Model of Mentoring“. *Enrichment Journal* (proljeće): 62-65.
- Coleman, Robert E. 1964. *The Master Plan of Evangelism*. Old Tappan, N.J.: Revell.
- Eims, Leroy. 1978. *The Lost Art of Disciple Making*. Colorado Springs, CO: Nav-Press.
- Peterson, Eugene. 1982. *Traveling Light*. Downers Grove: IVP.
- Watson, David. 1982. *Called & Committed: World-Changing Discipleship*. Wheaton, IL: Harold Shaw Publishers.

Greg Ogden

Jesus Demonstrated an Intentional, Relational Model of Disciplemaking: Why Haven't We Followed It?

Abstract

By reading the Gospels, we can see that Jesus demonstrated an intentional, relational model of disciple-making. In his desire to reach the crowd, Jesus focused on a small group of people with the goal of making disciples who would make more disciples—for at least two valid reasons: internalization and multiplication. Within the context of close-knit relationships, Jesus sought to, in a way, multiply himself through the Twelve. But the question is why the church, to a great extent, did not follow that discipleship model. The article suggests two possible reasons: the first reason is this: We have been preaching a non-discipleship, forgiveness-only gospel. The second reason we have failed to follow the biblical model we observe in the Gospels is that we tend to substitute programs for Jesus' intentional, relational approach. By contrasting program with relationship, the article offers two provocative conclusions: 1. If we could have made disciples by preaching to people, the job would have been done long ago. 2. Even the greatest preacher who ever lived—Jesus himself—did not rely on his preaching to make disciples. He relied on his personal association.

Pavao, pravi prorok: *Synkrisis* u Djelima 27

Tamás Czövek

ORCID: 0009-0004-9610-6404

Pentecostal Theological Seminary, Budapest

czovekffy@gmail.com

UDK: 27-3:27-248.2

Kategorija: Pregledni rad

DOI: <https://doi.org/10.32862/k1.19.1.5>

Sažetak

Novozavjetni stručnjaci uočili su neke poveznice između Djela 27 i Jonine priče te, konkretnije, između Jone i Pavla. Iako postoje i neke druge, namjeravam navesti samo šest sličnosti i šest razlika između ta dva protagonista, govoreći najprije o Joni, a zatim o Pavlu. Ovaj kontrastni tip usporedbe poznat je kao synkrisis. Uspoređujući dvije priče i dva protagonista, ovaj će članak pokazati kako Djela 27 opisuju Pavla kao Božjega pouzdanog i poslušnog proroka koji stoji u suprotnosti s Jonom. Na kraju ću navesti sedam kriterija intertekstualnosti Richarda Haysa te na temelju njih procijeniti synkrisis.

Ključne riječi: *Pavao, Jona, židovski prorok, Djela apostolska, predstavljanje u Djelima apostolskim*

Uvod

Novozavjetni stručnjaci uočili su neke poveznice između Djela 27 i Jonine priče. Ne radi se o jezičnim poveznicama nego o motivima koji se nalaze u obje pripovijesti.¹ Witherington (1998, 756) tvrdi da Luka „mnogo tviše duguje grčkim tradicijama historiografije nego onima rimskim ili čak židovskim“. Zatim u fusnoti (1998, 756) dodaje: „Pavao se ovdje ne opisuje kao prorok koji nevoljko radi svoj posao, poput Jone. Naprotiv, on nastoji izbaviti svoje poganske suputnike tako

1 Npr., Bruce 1990, 508, međutim, bez elaboracije.

što im, među ostalim, daje dobre savjete i proroštvo.“ Roloff (1988, 360) i Pervo (2009, 652; naglašava aluziju na Djela 27,19 u Joni 1,5, 659) slično obrađuju tu temu. Keener (2015, 382) smatra da je tipologija Jone „vrlo malen podtekst u Luki-Djelima“. U svojem *Commentary of the New Testament Use of the Old Testament*, u raspravi u 27. poglavlju Marshall uopće ne spominje Jonu (2007, 599).²

Ovaj kratak pregled daje nam uvid u mišljenje novozavjetnih stručnjaka o tome aludiraju li Djela 27 na Jonu ili ne. Na slučaju Keenera (2015, 382-383) zgodno vidimo kako stvari stoje. On nije siguran aludiraju li Djela 27 na Jonu ili ne. S jedne strane, ako aludiraju, smatra da bi se „moglo raditi o većemu podtekstu“ (2015, 382). Potom navodi šest mogućih paralela, primjećujući da „nisu vrlo uvjerljive ako pokušavamo pokazati Jonu kao jedini književni ključ naracije budući da mnoge paralele odgovaraju morskim scenama općenito“ (2015, 383). Keener zaključuje: „Međutim, možda je usporedbu vrijedno učiniti, posebice u smislu kontrasta, sve dotle dok ne tvrdimo da je Lukin glavni cilj napraviti književnu imitaciju Jone“ (2015, 383). U svojem komentaru iz 2020., Keener uopće ne spominje Jonu.

Međutim, kada usporedimo ove dvije priče, naći ćemo više toga nego što nam otkrivaju komentari i pojedinačne studije. Tvrdnja je ovoga članka da Luka predstavlja Pavla kao Božjega pouzdanog i poslušnog proroka i suprotstavlja ga Joni koji je svjedok Božjeg milosrđa. U svojem komentaru *The Acts of the Apostles* Luke Timothy Johnson (1992, 458-459) razmatra apostole kao proroke i raspravlja o Pavlovu uvrštenju u tu skupinu. Na primjer, Pavao govori o ispunjenom proroštvu, što ga smješta među druge Božje glasnogovornike (Dj 27,10.21.24-25.34.44). Pavao ima viđenje Boga u kojemu mu Bog daje sigurnost. Pavao također služi tom Bogu (Dj 27,23-25) i ohrabruje druge dijeleći tu sigurnost s njima i svjedočeći o Božjoj snazi da spasi (Dj 27,24-37). Pavao odlučno želi ići u Rim kako bi bio svjedok evanđelja (Dj 27,24). U skorije vrijeme David Moessner analizirao je Pavlov opis u Djelima. Znakovito je da je naslov jednoga Moessnerova poglavlja „Pavao jedinstveno slijedi i dopunjava Isusov poziv kao ‘Prorok poput [ali veći od] Moj-sija’“ (2016, 262). Moessner je istaknuo kako Luka u opisu Pavlova poziva koristi razne motive Isusova preobraženja (2016, 263-264). Pokazao je nekoliko paralela između Pavlove i Isusove službe te njihovih sudbina kao proroka koje su odbacili (2016, 262-269).

U nastavku ću usporediti Jonu i Pavla kako ih vidimo u Djelima 27, a potom ću detaljnije obraditi neke osobitosti proroka prije nego što kratko sagledam širi kontekst Djela 27.

2 Ne spominju ga ni Marshall 1980; Johnson 1992; Barrett 2004; Pelikan 2005; Schnabel 2012; Dunn 2016; Cho i Park 2019.

1. Usporedba Pavla i Jone

1.1 Zašto Jona³?

U određenom smislu Pavla bi se moglo usporediti s drugim davnim junacima poput Odiseja, koji je također doživio brodolom. Luka povlači paralelu između Jone i Pavla zato što je za njega Pavao važan kao prorok. Koristi Jonu kao osobu za usporedbu zato što ga Stari zavjet opisuje kao najuspješnijeg (usp. Ackerman 1997, 238-239), a istovremeno najneposlušnijeg proroka.⁴ Ne znam ni za jedan komentar koji drugačije gleda na Jonu. Ilustrirat ću to nekolicinom gledišta.

Allen (1976, 194) govori o „Joninoj zlobi i pakosti“. Stuart (1987, 431) vidi Jonu kao „žestokog nacionalista, koji je za Izrael i protiv svega stranoga, barem kad se radi o Asircima. [...] također je sposoban biti mrzovoljan i tvrdoglav, čak i u odnosu na Boga“. Što se tiče poruke knjige: „Na jednoj razini poruka Jone jednostavna je: ‘Nemojte biti poput Jone’“ (Stuart 2012, 463). „Izraelski prorok Jona svuda oko sebe vidi pogane koji priznaju Boga, ali on, Jahvin prorok koji po svemu sudeći neposrednije i bliže poznaje Boga, teško se miri s Jahvinim zahtjevima i postupcima“, primjećuje Sweeney (2000, 326). Timmer tvrdi da, što se njegove proročke uloge tiče, „Jona najprije sasvim izbjegava tu ulogu (poglavlje 1–2), a zatim je samo površno odrađuje (poglavlje 3–4). Još je čudnije kako ga knjiga dosljedno prikazuje kao proroka koji navješćuje Jahvine riječi dok je pritom u sukobu s njim.“ Timmer dodaje: „Zbog svega toga čitatelja se potiče da vidi Joninu ulogu u knjizi koja nosi njegovo ime kao prikaz Izraela koji se ne želi pokajati“ (Timmer 2011, 62).

1.2. Sličnosti

Iako ih ima više, navest ću šest sličnosti i šest razlika između ova dva protagonista, najprije Jone, a potom Pavla. Ovakvo kontrastno uspoređivanje poznato je kao *synkrisis*, naziv koji označava „paralelizme ili kontraste između protagonista

3 Usporedba Pavla i Jone možda se čini očiglednom, no taj aspekt nije dovoljno prisutan u studijama. Neki su primijetili neke poveznice između Jone i Djela (vidi primjerice: Oxley 2004). Mogli bismo se zapitati je li autor imao na umu ovu usporedbu između apostola i proroka te je li namjerno koristio sličnosti i razlike između njih. Osobno bih odgovorio potvrdno. No moramo se sjetiti da naracije imaju svoje odvojene živote; usp. poznatu izreku Paula Ricoeura: „Književno djelo siroče je svojeg autora, usvojeno od čitalačke publike.“

4 Osim toga, Novi zavjet često uspoređuje svoje likove s njihovim starozavjetnim pretečama. To vidimo na primjerima Isusa i Mojsija, Isusa i Samuela, ili Ivana Krstitelja kao glas onoga koji više u pustinji.

u pripovijesti“ (Sciberras 2015, 55).⁵ Najočitiji primjeri sličnosti između Pavla i Jone su⁶:

1. Protagonist kreće na put s misijom.

U oba putovanja protagonistu je povjerena misija. Jona je dobio zapovijed: „Ustani, reče mu, ‘idi u Ninivu, grad veliki, i propovijedaj u njemu, jer se zloća njihova popela do mene“ (Jn 1,2) dok se Pavla ohrabruje da se ne boji jer „pred cara ti je stati“ (Dj 27,24).⁷

2. Odredište putovanja glavni je grad osvajača.

Kao što se vidi u gornjim citatima, obojica putuju u prijestolnicu carstva (Jona zaobilaznicom). Zapazite da su židovski glavni gradovi, Samarija i Jeruzalem, pod vlašću Ninive u 8. stoljeću pr. Kr. te Rima u 1. stoljeću pr. Kr.

3. Oluja prijeti životu protagonista i onih koji su s njim u lađi.

Oluja prijeti misiji, lađi i svima u njoj. Obje lađe rješavaju se tereta (Jn 1,5; Dj 27,18).

4. Putovanje po Sredozemnom moru.

Iako se više lokacija predlaže kao moguće mjesto Taršiša⁸, Jonino putovanje zacijelo je bilo po Sredozemnom moru. Nevolje koje su Pavao i njegovi suputnici doživjeli također su se dogodile na Sredozemnom moru.

5. Sudbinu protagonista određuju drugi, ali on inicira dobar ishod.

U obje priče mornari u lađi određuju sudbinu protagonista. Mornari na Joninoj lađi „bacaju ždrijež“, a potom pitaju Jonu: „Što da učinimo s tobom?“ prije nego što ga, na Jonin prijedlog, bace u more, nakon čega oluja prestaje bjesnjeti (Jn 1,7.11.15). Unatoč Pavlovu savjetu satniku, kormilar i vlasnik broda odlučuje nastaviti s plovidbom (Dj 27,10-11). Zatim: „Tada vojnici naumiše poubijati sužnje... ali im satnik, hoteći spasiti Pavla [vidjevši ispravnost Pavlova

5 Pripovijedanje koje kao kontrast ima prethodni događaj iz SZ Wall (1987, 84) naziva „komparativnim midrašem“.

6 Za više paralela, vidi: Yates 2016; Wittkowsky 2020, 95-96. Beresford (2016) predlaže da se već u Pavlovo vrijeme Jonina knjiga recitirala na dan Pomirenja, što se spominje u Djelima 27,9, što je bila očigledna referentna točka.

7 Biblijski citati su iz KS. Nenaznačeni stihovi odnose se na Djela apostolska. Vrijedi primijetiti da u Mazoretskom tekstu Jone 1,9 Jona odgovara: „Ja sam Hebrej“ (heb. *ibri anoki*), dok LXX na tom mjestu ima: „Ja sam Božji sluga.“ Originalni hebrejski ovoga teksta, *abdi jhw h anoki*, i njegova implikacija (sluga koji bježi od svoga božanstva), dramatičniji je i razumljiviji razlog za preneraženost mornara od onoga koji podrazumijeva Mazoretski tekst (vidi: Börstinghaus 2010, 197-198). U Djelima 27,23, Pavao se također predstavlja kao Božji sluga.

8 Moderna istraživanja predložila su kao moguće lokacije „Taršiša“ Tartessos u Hispaniji, Tarsus u Ciliciji ili Sardiniji (na temelju Nore Stone).

gledišta i ponašanja], omete naum“ (Dj 27,42-43). Oba protagonista svojim prijedlozima doprinose sretnom ishodu.

6. Protagonist gotovo pogiba, ali ipak biva spašen.

Mornari nevoljko pristaju baciti Jonu u more, ali njega poslije spašava velika riba koju šalje Bog. Zbog satnikove odluke Pavao gotovo pogiba, ali ga spašavaju čudesna Božja pomoć (Dj 27,24-44) i satnikova djela (Dj 27,42-43), tako da je proglašen nevinim.⁹ I Jona (Jn 1,14-16) i Pavao (Dj 27,34-36) Bogu pripisuju zasluge za izbjavljenje.

1.3. Razlike

Dakako, postoje i razlike između dva protagonista, Jone i Pavla, koje još više naglašavaju sličnosti:

1. Jona navlači na sebe oluju i nesreću. S druge strane, neslušanje Pavlovih upozorenja navlači oluju i nesreću.

Reagirajući na Joninu odluku da krene u suprotnom smjeru (Jn 1,3), Bog šalje oluju u kojoj se brod gotovo potapa (Jn 1,4). Budući da je putovanje u to doba godine bilo opasno, Pavao upozorava satnika na mogućnost velike štete, ali ovaj se na to ne obazire (Dj 27,9-11); lađa stoga upada u opasnu oluju (Dj 27,14-41). Pavao igra glavnu ulogu u Božjemu spasonosnom činu (usp. Keener 2015, 383).

2. Jona ne želi ići u glavni grad i zbog toga pokušava pobjeći. Mornari ga bacaju u more kako bi spasili lađu (Jn 1,15). S jedne strane, Pavao pokušava doći do glavnoga grada, odredišta svoje misije (Dj 27,24) i pritom ga vojnici skoro ubijaju (Dj 27,42-43).

Obojici je rečeno da putuju u prijestolnicu carstva (Jn 1,2 i Dj 27,24) – Pavao je poslušan (Dj 27,1-44), ali Jona nije (Jn 1,3).¹⁰

3. Jona je sebičan i misli samo na sebe. Jedina je iznimka takvom razmišljanju to što predlaže da ga bace s broda.¹¹ Za jednoga proroka, Jona je strašno

⁹ Yates (2016, 451) raspravlja o drevnom vjerovanju da bogovi na pomorskim putovanjima kažnjavaju zločinke, a posebice ubojice (usp. Dj 28,4). Budući da je bio izbavljen, Pavao je bio proglašen nevinim u Juliusovim očima. Yates (2016, 452-453), navodeći izvore iz antike, tumači da se ovaj motiv ističe spominjanjem naziva lađe. Naime *Dioskyroi* su bili zaštitnici nevinih mornara.

¹⁰ „Naravno, dio onoga što Luka želi naglasiti je upravo to da Pavao *nije* Jona; on ne bježi; on je vjerran svojem pozivu da propovijeda u najvećoj carskoj prijestolnici u koju se uputio“, primjećuje Wright (2008, 228; njegov naglasak).

¹¹ Čak i ovo može biti primjer njegove sebičnosti – želi umrijeti, pobjeći (usp. Jn 4,8).

ravnodušan prema mornarima i svojem poslanju dok Pavao namjerava spasiti sve na brodu, uključujući sebične mornare, ne bi li ispunio svoje poslanje.

Ovaj aspekt najjasnije pokazuje razliku između ova dva proroka. U svojoj sebičnosti Jona osjeća ljutnju, ali nikada tjeskobu, tako da je Jonin opis karikatura proroka. S druge strane, vidimo da je Pavlu stalo do svih ljudi na brodu. Jonu pozivaju da zazove svojega Boga da ih izbavi (Jn 1,6), ali ne čitamo da je to učinio. Čitamo da se Pavao molio (27,23-24) iako ne znamo točan sadržaj te molitve (Keener 2015, 383). Marshall (1980, 410) tvrdi da se Pavao molio za one koji su bili na brodu te da su Djela 27,24, „Bog ti daruje sve koji plove s tobom“, odgovor na tu molitvu.¹² Iako tekst ne može podržati Marshallovo tumačenje, ono dobro opisuje apostola, koji daje sve od sebe kako bi spasio živote ljudi na lađi. Od početka priče Pavla se predstavlja kao brižnu osobu.¹³

4. Jona čeka uništenje Ninive izvan zidina grada, a Pavao je za vrijeme oluje na lađi i želi vidjeti izbjavljenje svih koji su na njoj.

Jonina sebičnost i nesklonost Ninivljanima pokazani su činom izlaska iz grada (Jn 4,5), odakle može gledati uništenje Ninive sa sigurne udaljenosti. Pavao je sušta suprotnost – on cijelo vrijeme ostaje na lađi, dijeleći sudbinu svih putnika u opasnosti; ne nastoji spasiti samo svoj život (što bi svatko instinktivno učinio), nego svih koji su na lađi.¹⁴ Dok Jona pokazuje svoju ljutnju i nemilosrdno neprijateljstvo prema Ninivi, Pavao pokazuje suosjećajnu brigu i Božje milosrđe.

5. Jona donosi poruku o propasti – Pavao naviješta Božju spasonosnu ljubav (*soteria*).

Ne čitamo što je točno Jona trebao naviještati, ali njegova je propovijed kratka i oštra: „Još četrdeset dana i Niniva će biti razorena.“ Nasuprot tome, kad „bila je već propala svaka nada da ćemo se spasiti“ (Dj 27,20), Pavao objavljuje anđelovo ohrabrenje (Dj 27,24): „Bog ti daruje sve koji plove s tobom.“ Ovu ću misao dalje razraditi.

12 Ovdje je primamljivo Jonu gledati kao *homo apathetikosa*, a Pavla kao *homo sympathetikosa*, kako ih vidi Heschel (1962, 395). Međutim, on koristi te izraze u odnosu na prorokovu svijest o Božjemu patosu, što je dosta vertikalni aspekt.

13 Do te mjere da se u Djelima 27,21 Pavao mornarima sigurno činio u najmanju ruku nespošoban, a možda čak i hvalisav. Usp. Schnabela (2012, 2311), koji tvrdi da Pavlove riječi „ne bi trebalo shvatiti kao govor pametnjakovića koji ustraje na tome da je u pravu, nego kao uspostavu njegova kredibiliteta (*ethosa*), što je bila standardna značajka govora“.

14 Potencijalnu važnost ovog aspekta ne umanjuje činjenica da Pavao nije slobodan, odnosno da ne može po svojoj volji napustiti lađu. Solidarnost ne ovisi o okolnostima nego o odluci da se podnese sudbina svijui koji su na lađi čak i kad je to opasno.

6. Bog ljubi sve: upravo to ljuti Jonu dok Pavla potiče da spasi ostale.

Jona i Djela apostolska knjige su o naviještanju Božje spasonosne ljubavi narodima, a posebice carstvima koja se u njima spominju. Jonina srdita reakcija na tu poruku stoji u oštroj opreci s Pavlovom reakcijom na nju. Pavao utjelovljuje Božju spasonosnu ljubav prema narodima svojim riječima, djelima i ponašanjem.

2. Prorokova poruka

U svojoj pripovijesti Jona se gotovo nimalo ne trudi postići svoje poslanje, ali se itekako trudi da ga ne ispuni: bježi od Boga i neposlušan mu je – pronalazi lađu koja plovi u suprotnom smjeru (Jn 1,3); za vrijeme oluje leži i čak uspijeva zaspati u lađi koja se silno ljulja na velikim valovima (Jn 1,5).¹⁵

Jona je opisan kao različit od pogana. U oluji kojoj je on sam bio uzrok, Jona se nalazi u potpalublju, gdje čvrsto spava dok mornari pokušavaju spasiti lađu (1,5). Po dolasku u Ninivu Jona propovijeda o propasti grada (3,4): „Još četrdeset dana i Niniva će biti razorena!“ Ispunivši svoju misiju, izlazi iz grada, ali ostaje u blizini kako bi čekao dolazak osude (4,5) – ne želi imati ništa zajedničko s Ninivljanima i ne želi dijeliti njihovu sudbinu.

Bilo bi sasvim drugačije da je Jona navijestio: „Pokajte se, jer još četrdeset dana i Niniva će biti razorena!“ Jona 3,4 sažetak je prorokove poruke i daje nam uvid u njezin glavni smisao. Međutim, vidjeti to kao „vjerno prenesenu“ (Timmer 2011, 97) poruku možemo samo ako zanemarimo Joninu karakterizaciju – drugim riječima, iako je Jona poslušao Boga i otišao u Ninivu, u njegovu srcu nije došlo do promjene stava. Timmer (2011, 97) kvalificira ovu primjedbu kad kaže „da Jona nije baš bio raspoložen reći nešto više o temi pokajanja, nego je više od svega htio naglasiti Božju svetost, pravednost i snagu protiv grada koji ga je uvrijedio“. Kao što vidimo u tekstu, prorok nije propovijedao o pokajanju niti je spominjao Božje atribute, nego je samo navijestio propast Ninive. „Jona gotovo da uopće ne propovijeda“, pametno primjećuje McConville (2002, 192).

Jonina ustrajna nevoljkost da posluša Boga i zove na pokajanje može se vidjeti u redosljedu radnji u tekstu. Bog kaže Joni (3,2): „Ustani!... ‘idi u Ninivu, grad veliki, propovijedaj u njemu što ću ti reći.’“ Ovoga puta Jona poslušno radi što mu

15 Ovo je, osim Jone, uspio napraviti samo Isus (barem na temelju zapisanih povijesnih dokumenata) (Lk 8,23). Već smo spomenuli utišavanje oluje (Lk 8,22-25), ali postoje i mnoge druge verbalne paralele između tog događaja i Jone 1: ἐμβαίνω ‘ukrcati se’ (Jn 1,3 – Lk 8,22), πλοῖον ‘lađa’ (Jn 1,3 – Lk 8,22), καταβαίνω ‘sići’ (Jn 1,3,5 – Lk 8,23), κινδυνεύω ‘nevrijeme, pogibao’ (Jn 1,4 – Lk 8,23), κλύδων ‘uzburkano more’ (Jn 1,4 – Lk 8,24), φοβέω ‘uplašiti se’ (Jn 1,5.10.16 – Lk 8,25), προσέρχομαι ‘pristupiti’ (Jn 1,6 – Lk 8,24), ἀπόλλυμι ‘poginuti’ (Jn 1,6 – Lk 8,24) te, zanimljivo, ἀνάστα ‘ustati’ (Jn 1,6), riječ koja je možda odražena u riječi ἐπιστάτα ‘učitelj’, što je Lukin izraz u Novom zavjetu (8,24).

je rečeno (3,3): „Jona ustade i ode u Ninivu, kako mu Jahve zapovjedi.“ Jona zatim u 3,4 sažima svoju poruku: „Još četrdeset dana i Niniva će biti razorena!“ Pripovijest sugerira da Jona slijedi Božju riječ, za razliku od 1,3, samo time što je ušao u grad. Ono što naviješta ne čini se da je „kako mu Jahve zapovjedi“ – to je skraćena poruka o propasti (slično Walton 1992, 54). No Jona želi vidjeti baš to – propast. Puno više zapanjuje činjenica da su se Ninivljani pokajali (3,5-9).

Vidjevši pokajanje Ninive i Božje popuštanje srdžbe prema njima, Jona se razljuti (4,1). Bog se ne slaže s njim (4,4): „Srđiš li se ti s pravom?“ Kao što sam već spomenuo, Jona nikad ne pokazuje tjeskobu, nego samo ljutnju. „Ako želimo ispravno razumjeti proročku kritiku, moramo vidjeti da je za njezin idiom karakteristična tjeskoba, a ne ljutnja. Smisao tog idioma je dopustiti zajednici da sudjeluje u toj tjeskobi, koju inače radije niječe“, tvrdi Brueggemann (2018, 81; oslanjajući se na Heschela 1962, *passim*). Ovdje se Brueggemann više bavi slušateljima i zajednicom nego navjestiteljem i prorokom dok je moj fokus na Joni, srditom proroku koji ne osjeća tjeskobu. Jona ispunjava svoju misiju protiv vlastite volje i Božjom izvanrednom milošću.

Pavlov stav i poruka razlikuju se od Joninih. Apostol je okružen poganima. Putuje na prepunoj sredozemnoj lađi. U oluji preuzima inicijativu i radi na dobrobit sviju. Zapravo, u svojem nastojanju da se svi spase, preuzima vlast nad lađom (27,10.21-25.31.33-34).¹⁶ Iako ne vidimo Pavlovu tjeskobu, nego odlučnost i kontrolu nad situacijom, njegova solidarnost s njegovim suputnicima potvrđuje njegovu poruku i osobu.

Njegova poruka započinje s donekle nepotrebnim podsjetnikom na to tko je bio u pravu (Dj 27,21). Zatim ih ohrabruje i kaže: „Razvedrite se jer ni živa duša između vas neće stradati, nego samo lađa“ (Dj 27,22).¹⁷ Najvažnija informacija koju svi oko njega vjerojatno žarko žele čuti jest da nitko neće poginuti. Međutim, ovo treba poduprijeti dokazom – kako Pavao to zna? Stoga im govori svoje kvalifikacije: glasnik/anđeo božanstva kojemu Pavao pripada i kojemu služi („čiji sam i komu služim“ Dj 27,23), utješio ga je i rekao: „Ne boj se, Pavle! Pred cara ti je stati i evo Bog ti daruje sve koji plove s tobom“ (Dj 27,24). Ovo je bilo ključno za njegove slušatelje jer sugerira da će ih Pavlovo božanstvo čuvati dok ne stignu na svoje odredište. Ovo znači da nije kriv za optužbe protiv njega i da ne predstavlja prijetnju ljudima oko sebe.¹⁸ Doista, Pavlov Bog čuvar ne misli samo na Pavla nego i na sve koji se nalaze na toj lađi. „Jasno, ovdje je fokus na Pavlovoj sigurno-

16 „U ovom je trenutku, barem se tako čini, Pavao više-manje preuzeo kontrolu“ (Wright 2008, 229).

17 Pavao prilično specifično proriče da će svaka osoba na brodu biti spašena, ali da će lađa stradati. Ne mislim da je ovo zadnje ili ono u 27,26, da će se nasukati „na neki otok“, loša vijest (također: Johnson 1992, 449). Ove kvalifikacije služe kako bi specificirale Pavlovo ohrabrenje i potvrdile ga.

18 Usp. Schnabela (2012, 2288) koji tvrdi da potvrđivanje Pavlove nevinosti nije posebno naglašeno.

sti, ali i drugi koji putuju s njim time će se okoristiti“ (Witherington 1998, 769). Pavao završava svoju poruku osobnom porukom ohrabrenja i konkretnim detaljima o tome što ih čeka (Dj 27,25-26): „Zato razvedrite se, ljudi! Vjerujem Bogu: bit će kako mi je rečeno. Ali treba da se nasučemo na neki otok.“ Smisao Pavlove poruke bilo je izbavljenje sviju koji su se nalazili na brodu. Usprkos opasnosti u kojoj se svi nalaze, „Pavao tijekom putovanja nikad ne govori o smrti, nego samo o spasenju“ (Sciberras 2015, 55; vidi Dj 27,24.26.34).¹⁹

Primijetite također da su se Pavlove riječi obistinile jer je Bog Pavlu dao „sve koji plove“ s njim (Dj 27,24; usp. 27,34). Pavao je stoga opisan kao prorok koji se pokorio poruci svojega poslanja. Za razliku od toga, Jonine riječi: „Još četrdeset dana i Niniva će biti razorena!“ (Jn 3,4) nisu se obistinile zbog čega se pokazao nepouzdanim prorokom.²⁰ Njemu se njegova misija ne sviđa i zbog toga je neposlušan i nepouzdan. Ne ispunjava svoju proročku ulogu posredništva između Boga i ljudi (vidi: Petersen 2000) dok Pavao obavlja odličan posao u tome polju.²¹

3. Širi kontekst

Ovdje ću ograničiti svoju raspravu širega konteksta Djela 27 na samo pregršt općenitih zapažanja. U njegovu pozivu, o Pavlu se kaže da je „oruđe izabrano da ponese ime moje pred narode i kraljeve i sinove Izraelove. Ja ću mu uistinu pokazati koliko mu je za ime moje trpjeti“ (9,15-16). U poglavlju 27 on je na putu da donese Božje ime poganskomu caru. Samo putovanje pokazatelj je „koliko mu je... trpjeti“ za Krista. „To je muka koja pruža spasenje svima koji se nalaze na lađi, slično kao što je Isusova muka pružila spasenje cijelom čovječanstvu iako se radi o drugačijem spasenju“ (Sciberras 2015, 55). Na ovaj način uvodi se još jedna *synkrisis*. Lukino evanđelje doseže svoj vrhunac u pripovijesti o Isusovoj mucu kad Isus umire – kako bi spasio čovječanstvo. Pavao se javlja u ulozi spasitelja u Dje-

19 Priča naglašava beznadnu situaciju, uzaludne pokušaje mornara da spase lađu kao i božansko izbavljenje, posebno u stihovima 20.31.43-44 (vidi: Wright 2008, 233). Naravno, *soteria* i njoj slične riječi odnose se na bilo koju vrstu pomoći ili spašavanja. Suk Fong Jim (2022, 237) tvrdi da su Grci očekivali da njihovi bogovi pribave ovosvjetsku *soteriu* kakva je blagostanje, izbavljenje, trenutna pomoć i zaštita. Za razliku od toga, kršćanska je ideja bila eshatološka, od drugoga svijeta. Ovdje ne mogu iznijeti detaljnu kritiku njezine knjige. *Soteria* u poglavlju 27 definitivno je grčke vrste, ali kršćanska ideja, iako je eshatološka, ipak je sveobuhvatna, odnosno ne obuhvaća samo život poslije smrti (vidi djela, npr., N.T. Wrighta). Stoga se pitam, ako je prvo kršćanstvo shvaćalo *soteriu* u ovom vrlo različitom smislu, kako se uopće kršćanska poruka mogla svidjeti Grcima. U ovom kontekstu, Praeder (1984, 700) točno zapaža da „su da gubitak života i spašavanje života od ključne važnosti u kršćanskom postojanju i kršćanskoj zajednici“.

20 „Uzmite me i bacite u more, pa će vam se more smiriti, jer znam da se zbog mene diglo na vas ovo veliko nevrijeme“ kaže Jona (Jn 1,12), što je možda jedino njegovo istinito proročanstvo (usp. McConville 2002, 190).

21 Nakon navođenja i kritiziranja različitih definicija proroka i proroštva, Petersen (2000, 41) predlaže da je najvažnija karakteristika proroka to što su posrednici između Boga i ljudskih bića.

lima 27,23-24 (vidi Sciberras 2015, 55; Pervo 2009, 664). Anđeo koji se javlja Isusu u Getsemanskom vrtu snaži ga (Lk 22,43-44).²² Slično tome, u Djelima 27,23-24, anđeo ohrabruje Pavla.²³

Johnson (1992, 12-14) raspravlja o proročkoj strukturi Luke-Djela. U Lukinu evanđelju Isus je opisan kao prorok poput Mojsija (usp. Pnz 18,15-18). „Evanđelje je vrijeme prvoga slanja proroka. Djela apostolska nastavljaju priču o prorokovom drugom i silnijem slanju ljudima, s ponudom druge šanse da prihvate 'Božje pohođenje' te stoga spasenje“ (1992, 13). Stoga, na samom kraju knjige, Pavla vidimo kao apostola i proroka koji je „propovijedao kraljevstvo Božje i naučavao o Gospodinu Isusu Kristu sa svom slobodom, nesmetano“ (28,31).²⁴ Poput Johnsona, Moessner (2016, 28-33) tvrdi da Djela apostolska slijede Lukino evanđelje te da se svako sastoji od pet scena. U Djelima je Pavlova sudbina paralelna sudbini njegova Spasitelja u Evanđelju.

4. Primjena Haysovih kriterija

U svojoj važnoj monografiji Richard Hays (1989, 29-32) predlaže da egzegeza nije „precizna znanost“ nego „skromna vještina imaginacije“ (1989, 29). Što se tiče novozavjetnih referenci na Stari zavjet, možemo ih identificirati s različitim razinama sigurnosti. Za testiranje tvrdnji o intertekstualnosti, ili „odjecima“, Hays predlaže sedam kriterija ili „testova“ ili „općenitih pravila“. Iako je u svojoj knjizi Hays primijenio svoje kriterije samo na Pavlova pisma, s vremenom su primijenjeni na druge novozavjetne knjige. Dopustite da sada navedem Haysove kriterije i kratko ocijenim gore predloženu *synkrisis*.

1. *Dostupnost*. „Je li predloženi izvor odjeka bio dostupan autoru i/ili originalnim čitateljima?“ Na ovo pitanje možemo potvrdno odgovoriti budući da su se kanonske knjige proroka već dugo koristile kao Sveto pismo u vrijeme kada je Luka napisao svoje djelo.
2. *Obujam*. Obujam intertekstualnosti „prvenstveno određuje stupanj eksplicitnog ponavljanja riječi i sintaktičkih obrazaca, ali i neki drugi čimbenici mogu pritom biti važni“. Proučavajući Pavla i Jonu, zaključio sam da u Djelima 27 obujam intertekstualnosti nije u najvećoj mjeri određen „eksplicitnim ponavljanjem riječi ili sintaktičkih obrazaca“,

22 Johnson (1992, 449) i Pervo (2009, 649) spominju Luku 22,43 iako su ta dva stiha vjerojatno kasniji pisarski umeci. Vidi također Moessnera (2016, 203): „Pavao poduzima posljednje putovanje u Jeruzalem prema kraju svoga proročkoga poziva. To putovanje podsjeća na Isusovo zadnje putovanje da primi 'proročku nagradu' i imitira ga.“

23 Moessner raspravlja o 19,21–28,31, najdužem putopisnom dijelu „u kojem su odavno primijećene mnoge izvanredne paralele s Isusovom mukom“ (2016, 264; za daljnju bibliografiju, vidi: n. 71).

24 Ho (2022, 108) tvrdi da do kraja ovoga putovanja satnik počinje vjerovati u Pavlova Boga.

nego paralelama ili kontrastnim motivima koji se koriste kako bi stvorili *synkrisis* između Pavla i Jone.

3. *Javljanje*. Koliko često autor „navodi ili aludira na isti biblijski odlomak“? U Lukinu evanđelju Isus spominje znak Jone (11,29-32). Prema tome, reference u Djelima 27 na Jonu nimalo ne iznenađuju (vidi više pod #4).
4. *Tematska smislenost*. „Koliko se dobro navodni odjek uklapa u tijek argumentacije koju autor razvija?“ Djela nam govore kako apostoli, a posebno Pavao, ispunjavaju Isusovu prvotnu zapovijed da budu njegovi svjedoci od Jeruzalema do kraja svijeta (Dj 1,8). Luki je veoma važno opisati Pavla kao vjernog svjedoka Božjega životodavnog evanđelja i plana otkupljenja. *Synkrisis* zgodno služi kao potvrda ove činjenice.
5. *Povijesna prihvatljivost*. Je li moguće da je autor „namjerno koristio navodni efekt značenja? Jesu li to čitatelji mogli razumjeti?“ Kao što sam već ustvrdio, Luka je namjeravao predstaviti apostola Pavla u kontrastu s prorokom Jonom, opisujući Pavlovu misiju kao vjernu i blagoslovljenu. Lukini čitatelji, vjerojatno upoznati s Joninom pričom, bez problema su vidjeli usporedbu između apostola i proroka.
6. *Povijest tumačenja*. „Jesu li drugi čitatelji, uzmemo li u obzir i one kritičke i predkritičke, čuli iste odjeke?“ Ne znam ni za koja predkritička tumačenja koja su naglašavala ovu *synkrisis*.²⁵ Međutim, spomenuo sam moderne tumače koji su vidjeli intertekstualnost između Jone i Djela.
7. *Osjećaj zadovoljstva*. „Sa ili bez jasne potvrde ostalih ovdje navedenih kriterija, ima li predloženo čitanje smisla? Daje li nov uvid u kontekst? Proizvodi li u čitatelju zadovoljavajući prikaz efekta intertekstualnog odnosa?“ Po mojem mišljenju, čitanje koje predlažem ima smisla i daje nov uvid u Djela 27 kao cjelinu, misiju apostola Pavla i neke motive u knjizi. Međutim, osjećaj zadovoljstva nešto je što ostavljam na procjenu čitateljima mojeg tumačenja.

Zaključak

Nastojao sam istaknuti i sličnosti i razlike između proroka u priči o Joni i u Djelima 27 prije nego što sam raspravljao o njihovim porukama i širem kontekstu. Kao što su mnogi komentatori primijetili, duljina Pavlove priče čini se nerazmjernom ostatku knjige Djela.²⁶ Za razliku od Jone, Lukin opis Pavla kao pravoga proroka može to donekle objasniti.

²⁵ Zapazite da je predkritičko tumačenje koristilo vrlo drugačije metode i sredstva od onih u modernom dobu.

²⁶ Npr.: Marshall 1980, 401.

U epizodi brodoloma Pavao djeluje kao Božji vjerni i poslušni prorok, koji ne naviješta osudu nego, kao Kristov poslanik narodima, Božji čin spasenja, odnosno otkupljenje: „Ni živa duša između vas neće stradati, nego samo lađa“ (Dj 27,22) zato što „Bog ti daruje sve koji plove s tobom“ (Dj 27,24). Poput svojega Gospodara, Pavao ne optužuje nego prihvaća trpljenje te tako svjedoči o Bogu i na kraju spašava svoje suputnike. Sve ovo stoji u oštroj kontrasti s načinom na koji se prorok Jona ponaša i govori. On, u najmanju ruku, nevoljko ide prema određenju svoje misije, a zbog njegove mržnje prema Asiriji možemo s pravom sumnjati u to da je Ninivljanima prenio Božju poruku u cjelini. Jona stoji na mjestu Izraela, a njegov neuspjeh Izraelov je neuspjeh – Pavao predstavlja poslušnost mesijanskog pokreta i Božje izbavljenje i blagoslov.

Luki je iznimno važno naglasiti propovijedanje evanđelja i uključivanje pogana. Kako bi to dodatno istaknuo, koristi Jonu kao zakulisnog lika naspram kojega opisuje Pavla kao pouzdanog proroka. „Pavao je proročka figura čija djela pokazuju Božju milost i u čijim riječima vidimo kako Bog umiruje ljude i uvjerava ih u to da će preživjeti“ (Schnabel 2012, 2289). „Na svom putu uspijeva spasiti mnoge druge živote svojom poslušnošću i molitvom pravom Bogu“ (Keener 2015, 378).

Popis literature

- Ackerman, J. 1997. „Jonah“. U: *The Literary Guide to the Bible*, ur. R. Alter i F. Kermode, 234-243. London: Fontana.
- Allen, L. C. 1976. *The Books of Joel, Obadiah, Jonah, and Micah*. NICOT. Grand Rapids: Eerdmans.
- Barrett, C. K. 2004. *A Critical and Exegetical Commentary on the Acts of the Apostles*. ICC. Edinburgh: T&T Clark.
- Beresford, J. M. 2016. „The Significance of the Fast in Acts 27:9“. *NT* 58:155-166.
- Börstinghaus, J. 2010. *Sturmfahrt und Schiffbruch. Zur lukanischen Verwendung eines literarischen Topos in Apostelgeschichte 27,1-28,6*. Tübingen: Mohr Siebeck.
- Bruce, F. F. 1990. *The Acts of the Apostles. Greek Text with Introduction and Commentary*. Grand Rapids: Eerdmans; Leicester: Apollos.
- Brueggemann, W. 2018. *The Prophetic Imagination*. 40th Anniversary Edition. Minneapolis: Fortress.
- Cho, Y., i H. D. Park. 2019. *Acts, Part Two: Chapters 13–28*. New Covenant Commentary Series. Eugene: Cascade.
- Dunn, J. D. G. 2016. *The Acts of the Apostles*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Hays, R. B. 1989. *Echoes of Scripture in the Letters of Paul*. New Haven–London: Yale University Press.

- Heschel, A. J. 1962. *The Prophets*. New York: Harper & Row.
- Ho, S. P. 2022. „Changes in the Centurion on Paul's Last Journey to Rome in Acts 27“. *BTB* 52: 99-110.
- Johnson, L. T. 1992. *The Acts of the Apostles*. Collegeville: The Liturgical Press.
- Keener, C. S. 2015. *Acts. An Exegetical Commentary, Vol. 4, 24:1-28:31* (elektroničko izdanje). Grand Rapids: Baker Academic.
- Keener, C. S. 2020. *Acts*. New Cambridge Bible Commentary. Cambridge: CUP.
- Marshall, I. H. 1980. *Acts*. Tyndale New Testament Commentaries. Leicester. IVP; Grand Rapids: Eerdmans.
- Marshall, I. H. 2007. „Acts“. U: *Commentary of the New Testament Use of the Old Testament*, ur. G. K. Beale i D. A. Carson, 513-606. Grand Rapids: Baker Academic.
- McConville, G. 2002. *Exploring the Old Testament. The Prophets, Vol. 4*. London: SPCK.
- Moessner, P. D. 2016. *Luke the Historian of Israel's Legacy, Theologian of Israel's „Christ.“ A New Reading of the „Gospel Acts“ of Luke*. BZNTW 182. Berlin and Boston: de Gruyter.
- Oxley, S. 2004. „Certainties Transformed: Jonah and Acts 10:9-35“. *ER* 56: 322-326.
- Pelikan, P. 2005. *Acts*. Brazos Theological Commentary on the Bible. Grand Rapids: Brazos.
- Pervo, R. I. 2009. *Acts. A Commentary*. Hermeneia. Minneapolis: Augsburg Fortress.
- Petersen, D. L. 2000. „Defining Prophecy and Prophetic Literature“. U: *Prophecy in Its Ancient Near Eastern Context. Mesopotamian, Biblical, and Arabian Perspectives* (JBL Symposium Series 13), ur. M. Nissinen, 33-44. Atlanta: SBL.
- Praeder, S. M. 1984. „Acts 27:1 – 28:16: Sea Voyages in Ancient Literature and the Theology of Luke-Acts“. *CBQ* 46: 683-706.
- Roloff, J. 1988. *Die Apostelgeschichte* (Das Neue Testament Deutsch 5). Berlin: Evangelische Verlagsanstalt.
- Schnabel, E. J. 2012. *Acts*. Zondervan Exegetical Commentary on the New Testament. Grand Rapids: Zondervan.
- Sciberras, P. 2015. „‘All Flesh Shall See the Salvation of the Lord’: The Function of Paul's Shipwreck Account in Acts 27-28; A Proposal“. *Melita Theologica* 65: 53-62.
- Stuart, D. 1987. *Hosea-Jonah*. WBC. Waco: Word Books.

- Stuart, D. 2012. „Jonah, Book of“. U: *Dictionary of the Old Testament Prophets*, ur. M. J. Boda i J. G. McConville, 455-466. Downers Grove: IVP Academic.
- Suk-Fong Jim, Th. 2022. *Saviour Gods and Soteria in Ancient Greece*. Oxford: OUP.
- Sweeney, M. A. 2000. *The Twelve Prophets (Vol. 1)*. Berit Olam. Collegeville: The Liturgical Press.
- Timmer, D. C. 2011. *A Gracious and Compassionate God. Mission, Salvation, and Spirituality in the Book of Jonah*. Vol. 26. New Studies in Biblical Theology. Nottingham: Apollos; Downers Grove: IVP.
- Wall, R. W. 1987. „Peter, ‘Son’ of Jonah: The Conversion of Cornelius in the Context of the Canon“. *JSNT* 29: 79-90.
- Walton, J. H. 1992. „The Object Lesson of Jonah 4:5-7 and the Purpose of the Book of Jonah“. *BBR* 2: 47-57.
- Witherington, B. III. 1998. *The Acts of the Apostles. A Socio-Rhetorical Commentary*. Grand Rapids and Cambridge: Eerdmans.
- Wittkowsky, V. 2020. „Paul’s Death and Resurrection in Acts 27–28? A Literary Comparison with the Gospel of Luke“. *Biblical Annals* 10:93-101.
- Wright, N. T. 2008. *Acts for Everyone, Part 2: Chapters 13–28*. London: SPCK.
- Yates, K. W. 2016. „Military Leaders and Jonah in the Writings of Luke, Part 2“. *BS* 173: 448-459.

Tamás Czövek

Paul the True Prophet: *Synkrisis* in Acts 27

Abstract

The links between Acts 27 and Jonah’s story and, more specifically, between Jonah and Paul have been recognized. There are more, but I will only list six similarities and six differences between the two protagonists, Jonah and Paul, respectively. This contrasting type of comparison is known as *synkrisis*. By comparing the two stories and the two protagonists, this paper will demonstrate how Acts 27 portrays Paul as God’s reliable and obedient prophet, in contrast to Jonah. Finally, Richard Hays’ seven criteria of intertextuality will be listed, and the *synkrisis* will be evaluated according to them.

PRILOG
ЪВІГОЉ

Istraživanje o čitalačkim navikama i poznavanju Biblije

Tijekom 2022. godine Biblijski institut pozvao je nekoliko evanđeoskih crkava u Zagrebu da zajedno surađuju na stvaranju dvaju upitnika: upitnika o čitalačkim navikama Biblije te upitnika o poznavanju Biblije. Na pripremnim sastancima imali smo predstavnike iz šest evanđeoskih crkava, a u konačnici istraživanje je provedeno u njih četiri: Kristovoj crkvi Kušlanova, Baptističkoj crkvi Dubrava, Evanđeoskoj pentekostnoj crkvi Stijena spasenja, i Kristovoj crkvi Samobor.

Što se tiče upitnika *Čitalačke navike*, ciljevi istraživanja bili su sljedeći:

1. stjecanje uvida u stanje čitanja i poznavanja Biblije
2. prepoznavanje poteškoća u svakodnevnom čitanju i poznavanju Biblije
3. predlaganje aktivnosti, edukacije, alata i materijala koji bi pomogli i potakli učestalije čitanje i proučavanje Svetog pisma te primjenu naučenog.

Što se tiče upitnika *Poznavanje Biblije*, ciljevi istraživanja bili su sljedeći:

1. stjecanje uvida u stanje čitanja i poznavanja Biblije
2. prepoznavanje poteškoća u svakodnevnom čitanju i poznavanju Biblije
3. predlaganje aktivnosti, edukacije, alata i materijala koji bi pomogli i potakli učestalije čitanje i proučavanje Svetog pisma te primjenu naučenog.

U nastavku slijedi predstavljanje rezultata.

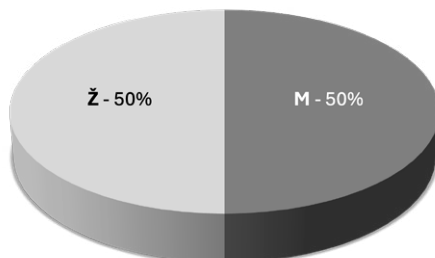
A. UPITNIK ČITALAČKE NAVIKE

Opis provedenog istraživanja i ostvareni rezultati:

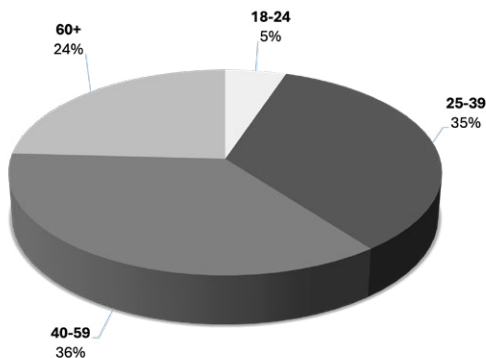
- Istraživanje je provedeno u razdoblju od 20. ožujka do 10. svibnja 2023.
- Što se tiče upitnika *Čitalačke navike*, u četiri zagrebačke evanđeoske crkve, upitnike je ispunilo 58 osoba. Ukoliko na neko pitanje ima veći broj odgovora od 58, to je zato što su neka pitanja ili nudila mogućnost više odgovora ili su ispitanici zaokruživali više odgovora na isto pitanje.
- Dio ispitanika upitnik je ispunjavao *online*, a dio pisanim putem.

Što se tiče općeg dijela, rezultati su sljedeći:

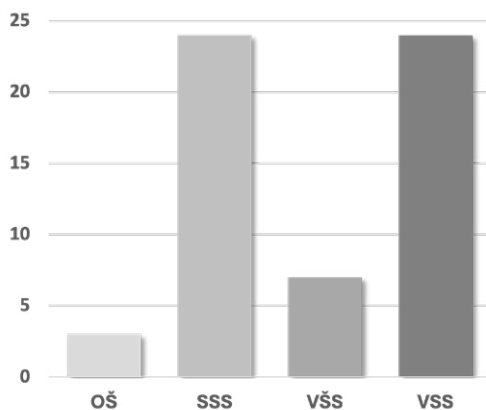
- **Spol:** od 58 osoba, njih 29 su muškarci, a 29 su žene.

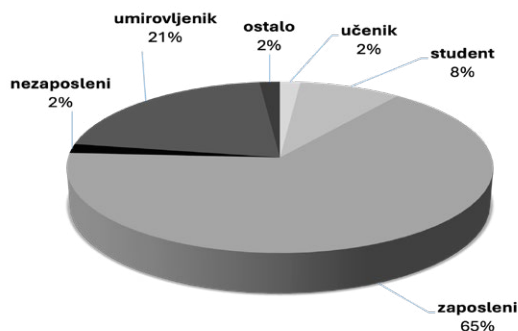
- **Dob ispitanika:** od 18 do 24 - 3 osobe; od 25 do 39 - 20 osoba ; od 40 do 59 - 21 osoba; preko 60 godina - 14 osoba.

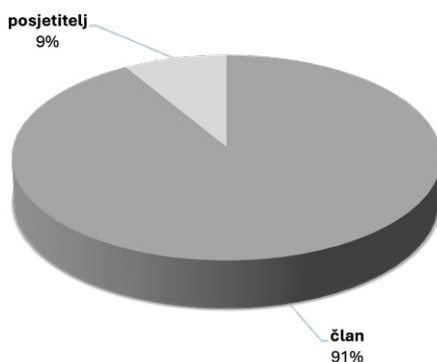
- **Razina obrazovanja:** OŠ - 3 osobe; SSS - 24 osobe; VŠS - 7 osoba; VSS -24 osoba.

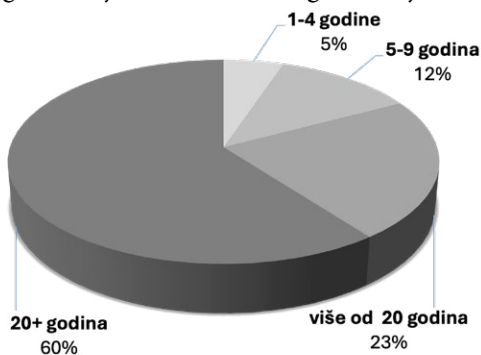
- **Status:** učenik - 1 osoba; student - 5 osoba; zaposleni - 38 osoba; nezaposleni - 1; umirovljenik - 12 osoba; ostalo - 1 osoba.

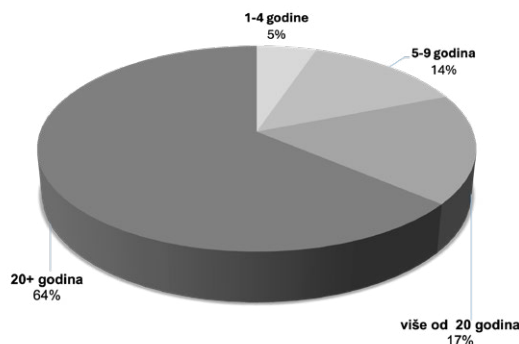
- Od 58 osoba, njih 53 jesu „članovi” jedne od 4 spomenutih lokalnih crkava, a svega 5 osoba su „posjetitelji”.

- Pitanje: „Prije koliko ste vremena postali kršćanin?” otkriva da je većina ispitanika duže od 20 godina u vjeri (35), nakon toga između 10 i 19 godina (13), od 5 do 9 godina njih 7, a od 1 do 4 godine njih 3.

- Na pitanje: „Prije koliko vremena ste počeli s čitanjem Biblije?“ 37 osoba odgovorilo je da čita Bibliju više od 20 godina, njih 10 da Bibliju čita između 10 i 19 godina, njih 8 da Bibliju čita između 5 do 9 godina, a samo 3 ispitanika čitaju Bibliju između 1 do 4 godine.

Rezultati:

1. Koji hrvatski biblijski prijevod najviše čitate?

Kršćanska sadašnjost	Suvremeni	Varaždinska	Šarić	Daničić-Karadžić	Neki drugi
35	22	10	8	1	GBV Đaković: 1 NKJV: 1 Više njih: 1

2. Koliko u prosjeku često čitate Bibliju?

Svaki dan	Skoro svaki dan	1-3 puta tjedno	Jednom tjedno	Rijetko	Nema pravila
24	15	9	/	1	9

3. Kada čitate Bibliju, koliko u prosjeku odvajate vremena za čitanje Biblije?

5-10 min	10-20 min:	20-30 min	više od 30 min	nema pravila
8	11	11	13	15

4. Koji način čitanja Biblije najviše preferirate, tj. prakticirate?

Čitanje Biblije po redu: od Postanka do Otkrivenja	Čitanje pojedinih biblijskih knjiga od početka do kraja	Čitanje pojedinih dijelova Biblije: stihova/redaka, odlomaka, poglavlja	Ništa od navedenog
17	27	11	4

5. S kojom svrhom najčešće čitate Bibliju?

U svrhu osobne pobožnosti/potrebe	Zbog znatiželje	U svrhu proučavanja	U svrhu pripreme za propovijedanje ili poučavanje	Nešto drugo
39	/	18	4	Pobožnost / proučavanje / poučavanje: 1 Duhovna hrana i da se naučeno prenese na druge

6. Kojim se medijima koristite za čitanje Biblije?

Bibliju u tiskanom obliku	Mobitel ili tablet	Računalo	Audio Biblija
49	33	4	6

7. Jeste li u posljednja tri mjeseca više čitali Novi ili Stari zavjet?

Stari zavjet	Novi zavjet	Podjednako	Ne mogu procijeniti
16	16	25	1

8. Kada ste zadnji put pročitali jednu cijelu biblijsku knjigu (Poslanicu, Evanđelje, neku starozavjetnu knjigu)?

U posljednjih tjedan dana	U posljednjih mjesec dana	U posljednjih 6 mjeseci	U posljednjih godinu dana	Nikada:	Ne sjećam se
18	19	10	2	/	9

9. Odaberite jedan čimbenik koji vam najviše otežava da posvetite više vremena čitanju Biblije?

Poslovne obveze	Školske obveze	Obiteljske obveze	Previše vremena provodim na društvenim mrežama	Nešto drugo
19	8	7	5	Problemi s vidom: 2 Lijenost: 3 Manjak discipline: 2 Posao, obiteljske obveze, ali i čitanje vijesti na internetu: 1 Sve od navedenog: 1 Kombinacija poslovnih i obiteljskih obveza: 2 Manjak koncentracije nakon nekog vremena: 1 Čitam upravo onoliko koliko mi je potrebno: 1

10. Koji čimbenici čine svakodnevno čitanje Biblije izazovom?

Tekst Biblije teško je shvatljiv	5
Ne znam gdje početi	2
Nakon što čitam neko vrijeme, gubim zanimanje	4
Uživam čitajući neke odlomke, ali me drugi dijelovi zamaraju	19
Ne razumijem kako primijeniti biblijski tekst u osobnom životu	4
Nema mi tko pomoći u čitanju i razumijevanju Biblije	3
Nemam plan za čitanje Biblije da mi pomogne pročitati malo svaki dan	3
Nešto drugo: • Umor nakon predugačkog dana: 1 • Komplicirano: 1 • Čitajući Bibliju, izazov mi je približiti se što više Gospodu i prebivati u Duhu Svetom: 1 • Tjelesnost: 1 • Rastresen um: 1 • Organizirano odvajanje vremena za to: 1 • Manjak vremena: 1 • Teško mi se disciplinirati i odvojiti vrijeme za to: 1 • Svakodnevne obveze: 1 • Lijenost, distrakcija (mobitel, obveze koje mi se čine hitnijima ili bitnijima): 1 • Čitanje drugih vjerskih knjiga koje su povezane s Biblijom: 1 • Ne da mi se: 1 • Uz dnevno čitanje, pa često i proširim tekst: 1 • Previše obveza: 1 • Ništa od navedenog: 1 • Imam slabu koncentraciju na kraju dana, a ujutro putujem pa se ne stignem pošteno posvetiti čitanju: 1 • Učenje, vršenje i pamćenje pročitano: 1	

11. Koji dio ili dijelovi Biblije su vam najteži za čitanje?

Stari zavjet općenito	11
Levitski zakonik	23
Proročke knjige	5
Psalmi	1
Mudrosna literatura (Job, Propovjednik, Izreke)	/
Novi zavjet općenito	/
Evangelja	/
Poslanice	1
Knjiga Otkrivenja	15
Nešto drugo: • Brojevi: 1 • Neki dijelovi Brojeva: 1 • Svi su bitni: 1 • Bez razlike: 1 • Svi dijelovi uživajući su za čitanje: 1 • Nema mi najtežeg dijela: 2 • Rodoslovlja: 1 • Nemam favorita za to pitanje: 1 • Rodoslovlja na početku 1 Ljetopisa: 1	

12. Što bi vam pomoglo da više čitate Bibliju?

Gotovi plan čitanja Biblije	4
Kvalitetni komentari biblijskih knjiga	14
Kvalitetne internetske stranice koje pomažu u čitanju i pojašnjavaju Biblije	11
Biti dio male skupine vjernika koja će zajedno čitati i dijeliti reakcije na tekst	18
Više vremena na raspolaganju	28
Biblijsko-teološko obrazovanje (u crkvi ili teološkoj školi)	7
Nešto drugo: • Samodiscipliniranost: 1 • Više discipline: 1 • Više samokontrole i discipline: 1 • Osobna konzistentnost: 1 • Bolji ja: 1 • Posložim si prioritet i vrijeme: 1 • Zajedničko obiteljsko čitanje: 1	

Evaluacija rezultata:

Na pitanje: „**Koji hrvatski biblijski prijevod najviše čitate?**“ očekivano biblijski prijevod koji se najviše čita jest Biblija u izdanju Kršćanske sadašnjosti (35), ali Suvremeni prijevod ima također veliku zastupljenost (22) unatoč tome što nije dugo na našem tržištu.

Na pitanje: „**Koliko u prosjeku često čitate Bibliju?**“ najveći broj ispitanika odgovorio je da Bibliju čita svaki dan (24) ili skoro svaki dan (15).

Što s tiče odgovara na pitanje: „**Kada čitate Bibliju, koliko u prosjeku odvajate vremena za čitanje Biblije?**“ najviše odgovora dobio je odgovor: „Nema pravila“ (15), a svi ostali odgovori su tu negdje. Štoviše, samo 8 ispitanika prosječno čita Bibliju 5 do 10 minuta, a većina ispitanika čita Bibliju između 10 i 20 minuta (11), između 20 i 30 minuta (11) te više od pola sata (13).

U odgovoru na pitanje: „**Koji način čitanja Biblije najviše preferirate, tj. prakticirate?**“ najveći broj ispitanika čita pojedine biblijske knjige od početka do kraja (27), značajan broj čita Bibliju od početka do kraja (17), a manji dio njih čitanja pojedinih dijelova Biblije: stihova/redaka, odlomaka, poglavlja (11).

Dakle, na temelju odgovora na prva četiri pitanja, ispada da članovi crkava u kojima je provedeno istraživanje redovito čitaju Bibliju, da kada čitaju Bibliju, čitaju ju duže vremena te da u velikoj mjeri Bibliju čitaju sustavno (od početka do kraja), a ne selektivno.

Na pitanje: „**S kojom svrhom najčešće čitate Bibliju?**“ najveći broj ispitanika odgovorio je da Bibliju čita u svrhu osobne pobožnosti (39), a nešto manje njih u

svrhu proučavanja (18) ili pripreme za propovijedanje/poučavanje (4). To znači da ispitanici iako Bibliju čitaju pretežno sustavno (prethodni odgovor), to čine pretežno iz osobne pobožnosti, a ne u svrhu proučavanja.

Na pitanje: „**Kojim se medijima koristite za čitanje Biblije?**“ ispitanici su odgovorili da najviše i dalje koriste Bibliju u tiskanom obliku (49), ali gotovo podjednako se koriste i drugi mediji (mobitel: 33; računalo: 4, audio Biblija: 6).

Na pitanje: „**Jeste li u posljednja tri mjeseca više čitali Novi ili Stari zavjet?**“ zanimljivo je da su ispitanici odgovorili podjednako: njih 16 reklo je da je više čitalo Stari zavjet, isti broj više je čitao Novi Zavjet, a njih 25 reklo je da je čitalo podjednako ta dva dijela Biblije.

Odgovor na osmo pitanje: „**Kada ste zadnji put pročitali jednu cijelu biblijsku knjigu (Poslanicu, Evanđelje, neku starozavjetnu knjigu)?**“ također je dao dobre rezultate jer je većina ispitanika pročitala cijelu biblijsku knjigu u posljednjih tjedan dana (18) ili mjesec dana (19). Njih 12 pročitalo je cijelu biblijsku knjigu u posljednjih 6 mjeseci ili godinu dana. Ovi odgovori konzistentni su s odgovorima na 2., 3. i 4. pitanje.

Kada se radi o jednom čimbeniku koji ispitanicima najviše otežava da posvete više vremena čitanju Biblije, većina navodi poslovne (19), školske (8) ili obiteljske (7) obveze. Petoro ispitanika navelo je društvene mreže, a pod „nešto drugo“ neki navode razne obveze (3), probleme s vidom (2) te lijenost ili manjak discipline (5). Dakle, ispada da su za većinu ispitanika vanjski čimbenici ti koji ih sprječavaju da više vremena posvete čitanju Biblije.

Na pitanje: „**Koji čimbenici čine svakodnevno čitanje Biblije izazovom?**“ najveći dio ispitanika navodi to što uživaju čitati neke odlomke, ali ih drugi dijelovi Biblije zamaraju (19). Slično ovome, 4 ispitanika navela su da nakon nekog vremena gube zanimanje za čitanje Biblije, bitan čimbenik je i nerazumijevanje Biblije, bilo da s radi o tome da je tekst Biblije teško shvatljiv (4), nerazumijevanju kako primijeniti biblijski tekst u osobnom životu (4) ili da ispitanicima nema tko pomoći u čitanju i razumijevanju Biblije (3).

U odgovoru na pitanje: „**Koji dio ili dijelovi Biblije su vam najteži za čitanje?**“ očekivano uvjerljivo najviše glasova dobila je knjiga Levitski zakonik (23) te Knjiga Otkrivenja (15). Također očekivano, ispitanicima je Stari zavjet teži dio za čitanje (11), a tome možemo pridodati da su pod „Nešto drugo“ ispitanici mahom navodili neke dijelove Staroga zavjeta (4).

Na pitanje: „**Što bi vam pomoglo da više čitate Bibliju?**“ najviše ispitanika navodi više vremena na raspolaganju (28), nakon toga potrebu da budu dio male skupine koja zajedno čita i proučava tekst (18). Neki pomoć vide u dobrim komentarima biblijskih knjiga (14), kvalitetnim internetskim stranicama koje bi im pomogle u

čitanju i pojašnjavaju Biblije (11). 7 ispitanika smatra da bi im u tome pomoglo biblijsko-teološko obrazovanje, a njih 4 navodi gotovi plan čitanja Biblije.

Zaključak

Profil 58 ispitanika pokazao je da su ovu anketu ispunili ljudi koji su većinom iznad 40 godina (njih 35), većinom se radi o visokoobrazovanim ljudima (VŠS ili VSS: 31), i to pojedincima koji su kršćani već duže vremena: duže od 20 godina njih 35, a između 10 i 19 godina njih 13. Sukladno tome, ovdje se radi o ljudima koji već duže vremena čitaju Bibliju: 37 više od 20 godina, a njih 10 između 10 i 19 godina.

Ove brojke mogu ukazivati na vjerničku starost crkava u kojima je provedeno istraživanje, tj. da u crkvama ima manji broj ljudi koji su se nedavno obratili i počeli slijediti Krista (možebitan nedostatak evangelizacije). Upravo ovakav profil ljudi moguće pojašnjava odgovore na pitanja koja se tiču toga koliko prosječno vremena vjernici čitaju Bibliju, da većina ispitanika prakticira neki oblik sustavnog čitanja Biblije (od – do) te da se podjednako čita i Stari i Novi zavjet. Da je ispitivanje bilo ograničeno samo na ljude koji su obraćeni od 1 do 5 godina, pitanje je koliko bi rezultati bili slični, a koliko različiti. Ono što se ističe jest to da vjernici mahom čitaju Bibliju u svrhu osobne pobožnosti, a ne u svrhu proučavanja. Taj je podatak zabrinjavajuć jer da bi vjernici bili biblijski pismeni, osobna pobožnost mora voditi vjernike k *proučavanju*, a ne samo *čitanju* Biblije.

Tempo života (obveze raznih vrsta) pokazuje se kao najveća prepreka za čitanje Biblije, a znakovito je da je dosada nekih dijelova Biblije nešto što vjernicima predstavlja izazov u čitanju Biblije. Prema rezultatima, ti se dosadni dijelovi mahom nalaze u Starome zavjetu, što ukazuje na potrebu da se vjernicima pomogne otkriti ljepota i zanimljivost Staroga zavjeta. Na kraju krajeva, prva Crkva nije imala druge Biblije osim Staroga zavjeta budući da je ono što danas poznajemo kao Novi zavjet tek bilo u nastajanju.

Kao rješenje da vjernici više čitaju Bibliju najviše ispitanika navodi da želi imati više vremena na raspolaganju. I dok se to u nekim slučajevima može ostvariti boljom organizacijom vremena ili preslagivanjem prioriteta, druga predložena rješenja poput organiziranja manjih grupa ili omogućavanja dobre literature (knjiga ili dobrih web stranica) mahom je u domeni crkava i teoloških škola: one su te koje trebaju to omogućiti i organizirati. Očekivano, biblijsko-teološko obrazovanje nije previše aktualno što i nije iznenađenje budući da teologiju ne bije dobar glas, ali je s druge strane iznenađenje ako uzmemo u obzir da su ovu anketu ispunili mahom visokoobrazovani ljudi u zrelim godinama.

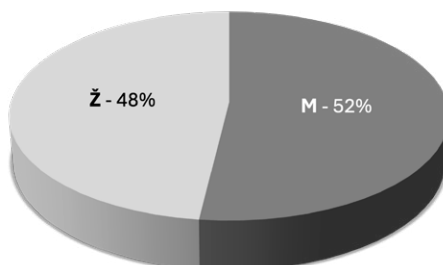
B. UPITNIK POZNAVANJE BIBLIJE

Opis provedenog istraživanja i ostvareni rezultati:

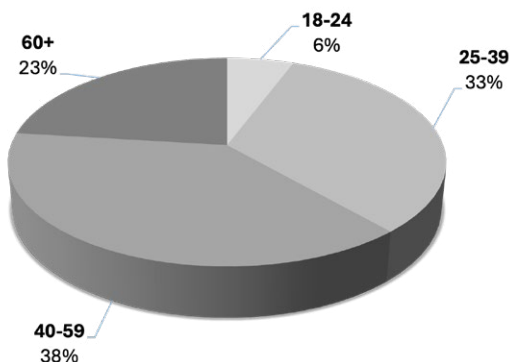
- Istraživanje je provedeno u razdoblju od 20. ožujka do 10. svibnja 2023.
- Što se tiče upitnika *Poznavanje Biblije*, u četiri zagrebačke evanđeoske crkve, upitnike su ispunile 52 osobe. Ukoliko na neko pitanje ima veći broj odgovora od 52, to je zato što su neka pitanja ili nudila mogućnost više odgovora ili su ispitanici zaokruživali više odgovora na isto pitanje.
- Dio ispitanika upitnik je ispunjavao *online*, a dio pisanim putem.
- Poradi anonimnosti lokalnih crkava, navedene četiri crkve koje su sudjelovale u istraživanju imenovat ćemo kao Crkva 1, Crkva 2, Crkva 3 i Crkva 4. Točni nazivi poznati su istraživačkom timu i pastorima navedenih crkava.

Što se tiče općeg dijela, rezultati su sljedeći:

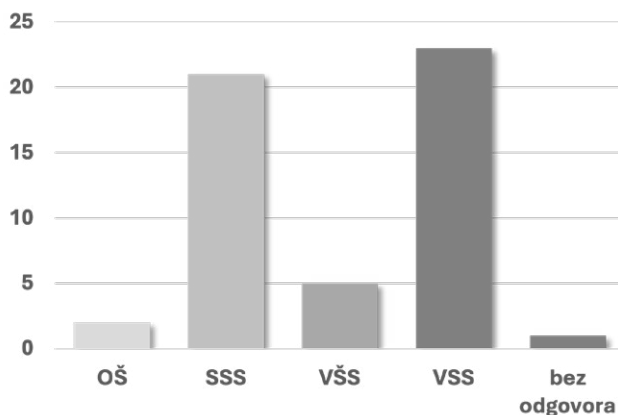
- **Spol:** od 52 osoba, njih 27 su muškarci, a 25 su žene.

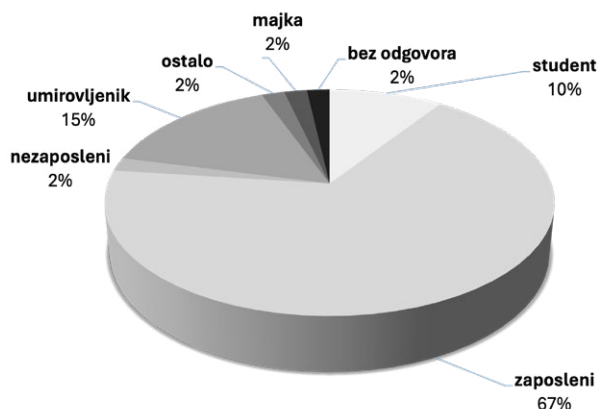
- **Dob ispitanika:** od 18 do 24 - 3 osobe; od 25 do 39 - 17 osoba; od 40 do 59 - 20 osoba; preko 60 godina - 12 osoba.

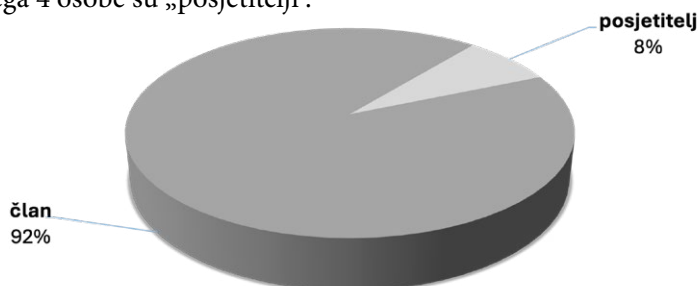
- **Razina obrazovanja:** OŠ – 2 osobe; SSS – 21 osoba; VŠS – 5 osoba; VSS – 23 osobe. Jedna osoba nije odgovorila na ovo pitanje.

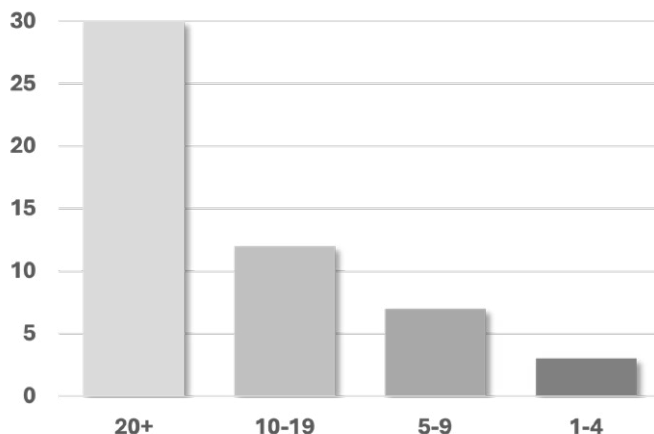
- **Status:** student - 5 osoba; zaposleni - 35 osoba; nezaposleni - 1; umirovljenik - 8 osoba; majka - 1 osoba, ostalo - 1 osoba. Jedna se osoba pod svojim statusom izjasnila kao majka, a jedna osoba nije odgovorila na to pitanje.

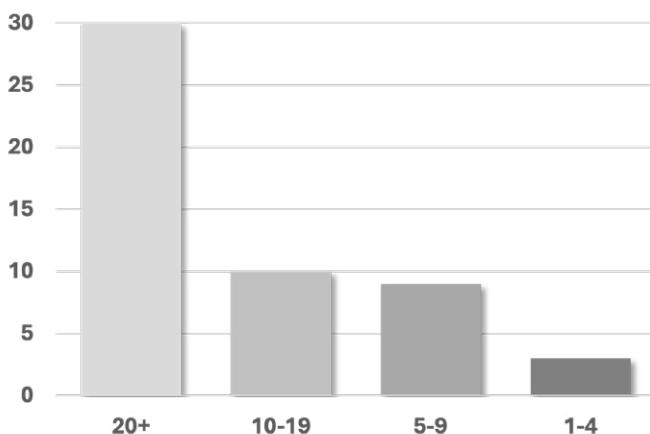
- Od 52 osobe, njih 48 jesu „članovi” jedne od 4 spomenutih lokalnih crkava, a svega 4 osobe su „posjetitelji”.

- Pitanje: „Prije koliko vremena ste postali kršćanin?“ otkriva da je većina ispitanika duže od 20 godina u vjeri (30), nakon toga između 10 i 19 godina (12), od 5 do 9 godina njih 7, a od 1 do 4 godine njih 3.

- Na pitanje: „Prije koliko ste vremena počeli s čitanjem Biblije?“ 30 osoba odgovorilo je da čita Bibliju više od 20 godina, njih 10 da Bibliju čita između 10 i 19 godina, njih 9 da Bibliju čita između 5 do 9 godina, a samo 3 ispitanika čitaju Bibliju između 1 do 4 godine.

Rezultati:**1. Zaokruži ispravan redoslijed prvih pet knjiga u Bibliji:**

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
18 / 82 %	12 / 67 %	6 / 100 %	3 / 50 %

2. Pod čijim je vodstvom Bog uveo Izraelce u Obećanu zemlju?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
13 / 59 %	17 / 94 %	5 / 83 %	6 / 100 %

3. Kako se zove narod koji potječe od Jakovljeva brata Ezava, a čiji je potomak Herod Veliki?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
16 / 73 %	15 / 83 %	4 / 67 %	5 / 83 %

4. Što je glavna radnja Knjige Izlaska?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
12 / 55 %	13 / 72 %	4 / 67 %	6 / 100 %

5. Koje biblijske knjige sadrže zapis Deset zapovijedi?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
13 / 59 %	12 / 67 %	3 / 50 %	4 / 67 %

6. Kako se zove prvi izraelski kralj?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
19 / 86 %	14 / 78 %	5 / 83 %	6 / 100 %

7. Kojim se blagdanom slavi izlazak Izraelaca iz egipatskog ropstva?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
22 / 100 %	16 / 89 %	6 / 100 %	5 / 83 %

8. U kojoj se proročkoj knjizi izričito spominje pojam „novi savez“?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
7 / 32 %	10 / 56 %	1 / 17 %	4 / 67 %

9. Kako se zove posljednja knjiga u kršćanskom kanonu Staroga zavjeta?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
14 / 64 %	17 / 94 %	3 / 50 %	4 / 83 %

10. Navedite nazive dviju biblijskih knjiga koje opisuju život Izraelaca nakon povratka iz zatočeništva.

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
9 / 41 %	13 / 72 %	5 / 83 %	4 / 67 %

11. S kojom knjigom započinje Novi zavjet?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
19 / 86 %	17 / 94 %	6 / 100 %	5 / 83 %

12. Navedite nazive evanđelja u Bibliji.

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
21 / 96 %	18 / 100 %	6 / 100 %	6 / 100 %

13. Prema prvom retku Evanđelja po Mateju, čiji je Isus potomak?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
6 / 27%	11 / 61%	1 / 17%	3 / 50%

14. Isus za sebe, između ostalog, kaže da je on Sin Čovječji. Iz koje starozavjetne biblijske knjige dolazi taj pojam?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
5 / 23 %	12 / 67 %	1 / 17 %	3 / 50 %

15. Kako glasi tzv. „zlatno pravilo“ u Novome zavjetu?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
10 / 46 %	12 / 67 %	3 / 50 %	4 / 68 %

16. Kako glasi Veliki nalog koji Isus daje svojim učenicima na kraju Evanđelja po Mateju?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
17 / 77 %	14 / 78 %	5 / 83 %	5 / 83 %

17. Iz koje starozavjetne knjige dolazi navod koji Isus izriče na križu („Bože moj, Bože moj, zašto si me ostavio“)?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
15 / 68 %	14 / 78 %	4 / 67 %	6 / 100 %

18. U kojoj poslanici Pavao najviše govori o darovima Duha?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
13 / 59 %	17 / 94 %	4 / 67 %	3 / 50 %

19. U kojoj se novozavjetnoj knjizi prvi put javlja pojam „kršćanin“?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
17 / 77 %	16 / 89 %	5 / 83 %	6 / 100 %

20. Petar u 1 Petrovoj 2 piše da su vjernici u Isusa Krista „izabrani rod“, „sveti puk“, „kraljevsko svećenstvo“ itd. U kontekstu kojeg se saveza ta ideja javlja prvi put?

Broj točnih odgovora i postotak			
Crkva 1	Crkva 2	Crkva 3	Crkva 4
3 / 14 %	4 / 22 %	1 / 17 %	4 / 67 %

Evaluacija rezultata:

Profil 52 ispitanika pokazao je da su ovu anketu ispunili ljudi koji su većinom iznad 40 godina (njih 32), većinom se radi o visokoobrazovanim ljudima (VŠS ili VSS - 28), i to su pojedinci koji su kršćani već duže vremena: 30 osoba duže od 20 godina, a 12 osoba između 10 i 19 godina. Sukladno tome, ovdje se radi o ljudima koji već duže vremena čitaju Bibliju: 30 osoba više od 20 godina, a 10 osoba između 10 i 19 godina.

Što se tiče poznavanja Staroga zavjeta, ne postoji ni jedno pitanje, a da članovi barem jedne crkve nisu na njega odgovorili s barem 50 ili više % točnosti:

- najveći postotak točnih odgovora bio je na pitanju br. 7 i 6. Na pitanju br. 7 najslabiji postotak točnih odgovora iznosi 83 %, a na pitanje br. 6, 78 % točnih odgovora.
- Na šest pitanja (1., 2., 3., 4., 5. i 9.) najslabiji postotak točnih odgovora je ili 50 % ili je veći od 50 %.

Samo su dva pitanja (8. i 10.) u nekim crkvama dobila manje od 50 % točnih odgovora.

- Osmo pitanje u kojem se tražio naziv starozavjetne knjige u kojoj se izrijeком nalazi pojam „novi savez“ u dvije crkve dobio je mali postotak točnih odgovora (17 % i 32 %),
- U jednoj crkvi na deseto pitanje točno je odgovorilo njih 41 %.

Što se tiče poznavanja Novoga zavjeta, također ne postoji ni jedno pitanje, a da članovi barem jedne crkve nisu na njega odgovorili s barem 50 ili više % točnosti:

- najveći postotak točnih odgovora bio je na pitanju br. 12, 11 i 16. Na pitanju br. 12 najslabiji postotak točnih odgovora iznosi 96 %, na pitanje br. 11, 83 % točnih odgovora, a na pitanja 16 i 19 najslabiji postotak točnih odgovora iznosi 77 %.

- Na šest pitanja (11, 12, 16, 17, 18, 19) najslabiji postotak točnih odgovora je ili 50 % ili je veći od 50 % što je istovjetno broju pitanja koja su vezana uz Stari zavjet.

Za razliku od Starog zavjeta gdje su samo dva pitanja u nekim crkvama dobila manje od 50 % točnih odgovora, što se tiče Novoga zavjeta, ovdje imamo 4 pitanja koja su u nekim crkvama dobila manje od 50 % točnih odgovora.

- Uvjerljivo najslabiji postotak odgovora jest na 20. pitanje gdje u dvije crkve postotak točnih odgovora iznosi nešto ispod 20 %, a u trećoj crkvi 22 %.
- Nešto veći postotak točnih odgovora ponuđen je na 13. i 14. pitanje, ali i tu na svako pitanje u dvije crkve postotak točnih odgovora je ispod 30 % i ispod 20 %.
- Na 15. pitanje samo je u jednoj crkvi dobilo ispod 50% točnih odgovora, a u ostale 3 crkve postotak je 50% ili više.

Zaključak

Mjeriti poznavanje Biblije (što nije isto što i razumijevanje/tumačenje Biblije) nezahvalno je jer rezultati značajno ovise o težini pitanja. Primjerice, da su pitanja bila o tome kako se zove nečiji sin ili otac, koliko je godina kralj David kraljevaio u Hebronu ili kako se zove grad iz kojeg dolazi Samarijanka iz Ivana 4, zasigurno bi postotak točnih odgovora bio značajno slabiji.

U skladu s razinom postavljenih pitanja, možemo reći da je situacija zadovoljavajuća. Kao što je već istaknuto, nema ni jednog pitanja, a da barem ljudi u jednoj crkvi nisu dali 50 ili više % točnih odgovora.

Očekivano, najmanji postotak točnih odgovora bio je na pitanjima koja su tražila neki detalj (primjerice, 8. i 13. pitanje), a znakovito je da su dva pitanja (14. i 20.) u kojima se na temelju Novoga zavjeta tražilo poznavanje Staroga zavjeta imala loše rezultate.

Iznenaduje postotak točnih odgovora na 9. pitanje: „Kako se zove posljednja knjiga u kršćanskom kanonu Staroga zavjeta?“ gdje je dobar broj odgovora otišao na Knjigu Otkrivenja. Vjerojatno je razlog pogrešnih odgovora u činjenici što ispitanici nisu pažljivo čitali pitanje. S obzirom na ranije spomenuti profil ispitanika, teško je vjerovati da ispitanici smatraju kako Stari zavjet završava Otkrivenjem.

Zagreb, rujan 2023.

PRIKAZI KNJIGA
РРИКАЗИ КИИІСА

Dallas Willard

Obnova srca – odjenuti Kristov karakter

Zagreb: Biblijski institut, 2024., str. 393

Dallas Willard, autor knjige *Obnova srca*, mislilac je koji razmatra bitna i teška životna i kršćanska pitanja. Njegovo je polazište filozofsko, teološko i psihološko, što je uvelike utjecalo na njegovo književno stvaralaštvo, pretočeno u tridesetak knjiga i mnogobrojne članke. Naime, još je kao četverogodišnji dječak otkrio ljubav prema knjigama slijedeći stariju braću i sestre školarce. Knjige su uvijek bile čarobni prozori koji su gledali u nove svjetove pune avanture i izazovnih ideja koje su mu palile um. Nikada nije prerastao svoju strast učenja. Willardov istraživačko-znanstveni interes uključivao je sustavnu metafiziku; ontologiju pojmova, jezika i mišljenja; etiku, filozofiju, religiju i fenomenologiju. Bio je stručnjak za filozofski opus njemačkog filozofa Edmunda Husserla, utemeljitelja fenomenologije. Preveo je mnoge Husserlove rane spise s njemačkoga na engleski jezik. Dobio je brojne nagrade, a knjiga *Obnova srca* osvojila je nagradu za knjigu godine 2003. u kategoriji duhovnosti.

U knjizi *Obnova srca* Willard se bavi jednim od najvažnijih pitanja s kojima se kršćani suočavaju: kako Bog preobražava naš karakter tako da odražava Krista? Na jednoj razini, odgovor se čini jednostavnim. Čitamo svoju Bibliju, idemo u crkvu, molimo se i s vremenom postajemo zreliji i sličniji Kristu. Ali moramo priznati, kako kaže sam autor, da kamo god se okrenemo nalazimo samoproglašene kršćane čiji karakter ne nalikuje Kristu. Zatim, ako smo iskreni, moramo također priznati da je preobrazba na Kristovu sliku cjeloživotna borba. Baš zbog svega toga, ova knjiga zahtijeva polagano, pažljivo čitanje. Nerijetko je potrebno i dvaput pročitati istu rečenicu. Willard u knjigu ubacuje mnoge pronicljive sitnice. Svako poglavlje počinje biblijskim citatom, ili čak dvama, a poneka (6. i 8.) i još dodatnim citatom neke poznate osobe. Zanimljivo je njegovo grafičko isticanje pojedinih riječi u *italicu*. Nisu to ključne riječi, to su riječi ili sintagme koje autor želi izdvojiti, naglasiti, pridati im važnost ili samo upozoriti na njih, a nalaze se gotovo na svakoj stranici i u njegovu narativu poprimaju sasvim novo i dublje značenje. Integralni dio ove knjige su i dijagrami i mnogobrojne fusnote. Osobitost knjizi daju i pitanja za razmišljanje i raspravu koja se nalaze na kraju svakog poglavlja, što implicira da je knjiga namijenjena sustavnom proučavanju i u manjim skupinama, i pojedincima, studentima i svima onima koji žele biti namjerni Isusovi učenici (naučnici, šegrti – kako ih naziva autor), svima koji se žele pomaknuti dublje u odnos s Bogom dok se događa ta preobrazba.

Teza ove knjige je da duh, um, tijelo, društveni kontekst i duša pojedinca trebaju duhovnu preobrazbu u kristolikost, oslanjajući se na Božju milost, te imati i implementirati odgovarajuću viziju, namjeru i sredstva za tu kristolikost. Cilj je u potpunosti, istinski živjeti u Božjem kraljevstvu i njegovoj pravednosti. Središnja je ideja ove knjige da se duhovno oblikovanje događa jedino kada se svaka temeljna dimenzija ljudskog bića promijeni na Kristovu sliku, pod vladavinom obnovljene volje koja djeluje zajedno s trajnom ponudom Božje milosti. Willard govori da je najvažnija stvar koju ćete vi i Bog dobiti od svog života – osoba koja postajete. Ističe da taj osobni rast nije nešto što Bog čini za nas, već je to zajednički napor. Autor podučava o svim dimenzijama ljudskog postojanja ne bi li čitatelju pomogao razumjeti kako živjeti svaki aspekt i svaki trenutak svog života u stvarnosti Božjega kraljevstva.

Kroz trinaest poglavlja razlaže dva ključna pojma – *preobrazbu* i *oblikovanje*. Započinje uvodom u duhovno oblikovanje, unutarnji prostor i Isusov put. Willard objašnjava pojam *duhovnost* opisujući ga kao „proces postajanja pozitivnom i kreativnom osobom“. To su riječi koje predstavljaju duboke tijekove ljudske misli i kulture te imaju znanstvenu pozadinu, no uglavnom su povezane s mišlju Paula Tillich, američkog teologa i religijskog filozofa, egzistencijalista njemačkog podrijetla. U prvom je poglavlju riječ o tom neumoljivom nagonu ljudskih bića da budu „duhovna“ bez Boga. Autor kaže: „Čak vas ni eksplicitni ateizam neće zaštititi od izjedajuće potrebe da se pomirite sa svojom duhovnom stranom. U suvremenoj pop-kulturi prisutnost ovog poriva neprestano se očituje u časopisima na blagajni u supermarketima i kod ljudi poput Oprah i Shirley MacLaine. Ali to je mnogo dublji problem nego što bi se moglo pomisliti.“

Duhovno oblikovanje, bez na to o kojem je specifičnom religijskom kontekstu ili tradiciji riječ, proces je kojim se ljudskom duhu ili volji daje određeni oblik ili karakter. Potraga za duhovnim oblikovanjem ukorijenjena je u dubokoj osobnoj, pa čak i biološkoj potrebi za dobrotom koja proganja čovječanstvo. Resursi za duhovno oblikovanje protežu se daleko izvan ljudskih. Oni dolaze iz interaktivne prisutnosti Duha Svetoga u životima onih koji svoje pouzdanje polažu u Krista. Autor naglašava važnost onoga tko smo u svojim mislima, osjećajima, sklonostima i izborima – u unutarnjem životu. Istinska duboka preobrazba jedina je stvar koja može konačno pobijediti vanjsko zlo. Božja vrsta ljubavi – nasuprot tome, omogućava nam kroz duhovno oblikovanje djelovati s ljubavlju do mjere koja će čak i nas same iznenaditi. Duhovno oblikovanje jest nešto što mi ljudska bića možemo i moramo poduzeti – i kao pojedinci i u zajedništvu s drugim Isusovim učenicima – za to smo i odgovorni pred Bogom.

Nadalje, Willard govori o šest osnovnih dimenzija imanentnim ljudima. Svaka od njih mora se razviti da bi odražavali Krista, a to su misao (slike, koncepti, prosudbe, zaključci), osjećaj (senzacija, emocija), izbor (volja, odluka, karakter), tijelo (akcija, interakcija s fizičkim svijetom), društveni kontekst (osobni i struk-

turalni odnosi s drugima) i duša (čimbenik koji integrira sve navedeno u obliku jednog života). Duhovno oblikovanje u Kristu je proces koji vodi do toga idealnog završetka, čiji je rezultat: Božja ljubav svim srcem, dušom, umom i snagom prema bližnjemu i samome sebi. Tada je ljudsko „ja“ potpuno cjelovito u Bogu. Integralni dio ovog poglavlja su i grafički prikazi ljudskog „ja“ – koncentrični krugovi koji prikazuju nefizičke stvarnosti – u središtu je duh (srce, volja), u sljedećem krugu je um (misao, osjećaji), zatim tijelo, društveni kontekst i u zadnjem krugu duša.

Treće poglavlje bavi se iskonskim zlom u uništenoj duši. Da bi se razumjelo da duša mora biti spašena i preoblikovana te kako to učiniti, prvotno treba vidjeti dušu i osobu u stanju njezine uništenosti, izobličenog i disfunkcionalnog uma, osjećaja, tijela i društvenih odnosa. Jedna od najvećih prepreka današnjemu učinkovitom duhovnom oblikovanju u Kristu je nerazumijevanje i nepriznavanje stvarnosti ljudske situacije koja utječe i na kršćane i na nekršćane. Moramo početi od mjesta gdje se zaista nalazimo. Willard navodi starozavjetni redak koji se tiče same srži stvari: „Strah Gospodnji početak je mudrosti“ (Izr 9,10). On zasigurno nije kraj ili rezultat mudrosti, ali za autora jest njezin prijeko potrebni početak i temeljni dio. Čovjek počinje biti pametan kada se boji biti na suprotnoj strani od Boga: ne činiti ono što on ne želi i biti ono što on zahtijeva.

Willard dalje govori da je uništena duša zapravo *izgubljena* duša. Propituje što znači „izgubljena duša“, netko na koga je Bog ljutit, kada je netko izgubljen, je li itko danas izgubljen? Daje dva objašnjenja. S teološkoga gledišta, ishod izgubljenosti je pakao – najneugodniji pojam. Naravno, ako si u ikakvu pogledu izgubljen, postoji mala vjerojatnost da ćeš stići tamo gdje bi želio. Biti izgubljen znači *biti na krivom mjestu*, biti izostavljen. *Gehenna*, izraz koji se spominje u Novom zavjetu za mjesto gdje su izgubljeni, može se slikovito objasniti kao svemirsko odlagalište nepopravljivo beskorisnih. Kada je nešto izgubljeno, znači da nije tamo gdje bi trebalo biti i zbog toga nije pripojeno životu onoga kome pripada i tko je to nešto izgubio. „Izgubljenost je opsjednutost samim sobom“, kaže Willard. Uvodi i pojam grižnje savjesti, bez koje ima malo nade za pravu promjenu.

Malo je onih koji danas dolaze do zaključka: „Jao meni, propadoh, jer čovjek sam nečistih usana, u narodu nečistih usana prebivam...“ (Iz 6,5). A opet, „bez te spoznae o našoj potpunoj uništenosti i bez ponovne vizije i usmjerenja našeg života, nije moguće pronaći jasan put do unutarnjeg preoblikovanja“, smatra Willard. Potom obrađuje pitanje iskonskog dobra, obnovljenog u duši. Jedna od zapanjujućih stvari kod ljudskog bića, smatra autor, njegova je sposobnost obnavljanja, a ta je obnova još čudesnija jer je biće bilo uništeno. Autor objašnjava koja je ona temeljna promjena (obnova i oprost) koja može dovesti do novog poretka šest ključnih dimenzija ljudskog „ja“ u podređenosti Bogu. Autor propituje pohvaljuje li Krist poznatu „apatiju“ stoika ili budističko odricanje želje. Daleko od toga. Problem nije samo osjećaj ili želja, već ispravan osjećaj ili želja, ili kontrolirani osjećaj i želja.

U sljedećem poglavlju autor ustvrđuje da je promjena na Kristovu sliku moguća i uvodi pojmove *vizija*, *namjera* i *sredstva* koji su nužni za duhovno oblikovanje u Kristu. Problem duhovne preobrazbe među onima koji se danas identificiraju kao kršćani nije u tome što je ona nemoguća ili što učinkovita sredstva za nju nisu dostupna. Problem je što izostaje namjera. Ljudi se ne odlučuju činiti ono što je Isus činio i govorio. A to je, pak, danas velikim dijelom zbog činjenice da im nije dana vizija života u Božjem kraljevstvu unutar koje bi takva odluka i namjera imale smisla. Zato nije ni čudo što Kristov primjer i učenje mnogima izgledaju više kao bajke nego kao trezvena stvarnost.

U sljedećih nekoliko poglavlja autor vrlo iscrpno govori o preobrazbi uma, volje (srca), tijela, društvene dimenzije i duše. Razmatra preobrazbu uma kroz duhovno oblikovanje i misaoni život te preobrazbu uma kroz duhovno oblikovanje i osjećaje. Osjećaji su i primarni blagoslov i primarni problem u ljudskom životu. Bez njih ne možemo živjeti, a s njima jedva preživljavamo. Uz to, imaju ključnu ulogu u duhovnom oblikovanju u kršćanskoj tradiciji, ali ne smiju se uzeti kao osnova za djelovanje ili promjenu karaktera. Ta uloga pripada uvidu, razumijevanju i uvjerenju u istinu, što će uvijek biti primjereno popraćeno osjećajem. Osjećaji nisu temeljni u prirodi stvari, ali to postaju ako im dodijelimo tu ulogu u životu, a tada život neće teći kako bi trebao. Mnogi iskreni kršćani pate u svom hodu s Bogom jer su se obvezali potaknuti osjećajima.

U poglavlju o preobrazbi volje (srca ili duha) i karaktera počinje se nazirati kako izgledaju oni koji su obnovljeni na Kristovu sliku. Njima je središte *misaonog* života u Bogu i njegovoj dobroti i veličini odnosno istini. Osjećaji koji prirodno dominiraju su: ljubav, radost i mir, zajedno s njihovim temeljnim stanjima: vjerom i nadom. Ta dva stanja misli i osjećaja ne mogu se proizvesti i održati bez golemih promjena u drugim dimenzijama ljudskog bića niti se te goleme promjene mogu dogoditi bez odgovarajuće preobrazbe misli i osjećaja. Svaka od sastavnica ljudskog bića prethodno spomenutih jedan je element isprepletene cjeline.

U dijelu „Kako um ovisi o volji – uspoređivanje naše volje s Božjom voljom“ autor citira apostola Pavla: „...s Kristom sam razapet na križ; živim – ali ne više ja, nego Krist živi u meni: život koji sada provodim u tijelu, provodim u vjeri u Sina Božjega, koji mi je iskazao ljubav i samoga sebe za mene predao“ (Gal 2,19b, 20). Citira i Calvina: „Jedino sigurno utočište je u tome da nemamo drugu volju, drugu mudrost, osim da slijedimo Gospodina gdje god nas vodi. Neka to, onda, bude prvi korak napuštanja sebe samih i usmjeravanje čitave snage naših misli u službu Gospodinu.“

Iznimna vrijednost ove knjige svakako je i razmatranje duhovnih disciplina. Autor smatra da je najveća uloga duhovnih disciplina – poput samoće (biti nasamo s Bogom dulje vrijeme), posta (učiti kako biti slobodan od hrane i kako se Bog izravno brine), štovanja Boga i služenja (činiti dobro drugima bez primisli o nama samima) – prisiliti dvoličnost i pakost, ukopane u čovjekovoj volji i karak-

teru, da izrone na površinu te se suočiti s njima. Te će discipline napraviti mjesta da Riječ i Duh mogu raditi u čovjeku tako da razumije što uistinu jest njegova volja, a što Božja.

Autor se nadalje bavi i pitanjem preobrazbe tijela. I za dobro i za zlo „tijelo je točno u središtu duhovnog života“ – čudna izjava za većinu ljudi, smatra autor. Svatko može odmah vidjeti da je ljudsko tijelo važna prepreka oblikovanju na Kristovu sliku. To zasigurno nije ono što je Bog namijenio za tijelo. To nije priroda tijela kao takvog, tijelo nije zlo u svojoj biti. Ipak, činjenica jest da tijelo obično sprječava ljude da čine ono što znaju da je dobro i ispravno. Bog mu je namijenio dobru svrhu. Tijelo treba njegovati i dolično se brinuti za njega, ne kao za gospodara, nego kao za Božjeg slugu. Tijelo treba služiti kao primarni saveznik u oblikovanju na Kristovu sliku.

Slijedi poglavlje o preobrazbi društvene dimenzije. Prirodno životno stanje ljudskih bića je uzajamna ukorijenjenost u drugim ljudima. Kao što je čvrstoća tla uvjet za hodanje i sigurno kretanje, tako je sigurnost u to da će drugi „biti tu za nas“ uvjet stabilnoga, zdravog života. Biti duhovno oblikovani na Kristovu sliku podrazumijeva znanje o tome kako trebaju izgledati naši odnosi s drugima. Autor citira Bibliju: „Nije dobro da je čovjek sam“ (Post 2,18); Aristotela: „Tko god je nesposoban za život u društvu ili ne osjeća potrebu za tim jer je dostatan samome sebi, mora da je zvijer ili bog“ te Johna Donne: „Nitko nije otok...“. U ovom dijelu knjige autor govori, između ostaloga, i o „krugovima dostatnosti“. Najjednostavniji je oblik onaj majke i djeteta. Zatim majke, djeteta i oca. Slijede mladi ljubavni parovi, uzajamno povezani, zreli parovi itd. Svaki ljudski krug predmnijeva širi kontekst ili krug koji ga podržava. Veći krugovi ovise o još većim krugovima koji su, iako manje bliski, i dalje nužni da bi se oni manji mogli ostvariti. Međutim, u odnosima s drugima pojavljuje se zlo. Teško je zamisliti da netko u ovome svijetu nije bio duboko povrijeđen u odnosu s drugima. Relativno je jednostavno opisati točnu prirodu otrova grijeha u našoj društvenoj dimenziji, ali je jako teško nositi se s njome. Dolazi u dvama oblicima koji su toliko usko povezani da su zapravo dva oblika jedne te iste stvari: nevoljenosti, nedostatak pravog poštovanja i brige za druge. Da bi duhovno oblikovanje na Kristovu sliku bilo uspješno, moć koju ta dva oblika zla imaju u našem životu – unutar našeg „ja“ – apsolutno mora biti slomljena.

Preobrazba duše proces je kojemu autor posvećuje pozornost u sljedećem poglavlju. Čovjekova duša upravlja svakim trenutkom njegova života, ne vanjske okolnosti. Upravlja svime što se događa u svakoj dimenziji. Duša će se uvijek i iznova dokazati kao stvarnost, makar i zbrkom koju ostavlja za sobom. Ono što je Hitler vrebao bila je duša, a isto su činili i svi drugi razarači u dvadesetom stoljeću – još bolje, vrebali su izgubljenost duša i osvetu kojom gubitak djeluje na mnoštvo. Slično čine i oni koji proizvode pustoš suvremene pop-kulture, od Jerryja Springera do Seinfelda – smatra Willard.

Na kraju knjige Willard sažima rezultate proučavanja iz prethodnih poglavlja da bi razjasnio sliku „djece svjetla“ i „svjetlo svijeta“, ocrtavajući promjene u različitim ključnim dimenzijama njihova bića. Nazivati ih „djecom svjetla“ znači, u biblijskoj terminologiji, reći da imaju temeljnu prirodu svjetlosti: svjetlost je njihova roditeljica koja im je predala svoju prirodu. Gledajući iz perspektive djece svjetla, razvidno je da oni razmišljaju o Bogu, njihova se duša udomila u Bogu, njihova tijela služe Bogu, vjeruju Bogu, svoju su volju podredili Božjoj, u svojim društvenim odnosima ne osuđuju, vole grješnika, ali osuđuju grijeh.

Duhovno oblikovanje u lokalnoj zajednici također je područje autorova interesa. Pita se jesu li lokalne zajednice potpuno posvećene duhovnom oblikovanju – „obnovi srca/srdaca“. Čini se da je to bila Pavlova ideja, a njemu je, više nego ikome, dana uloga definiranja crkve, toga neetničkoga Božjeg naroda. Božji plan za duhovno oblikovanje, napredak i rast lokalnih zajednica ima tri stupnja: „stvaranje učenika — Isusovih šegrtā“. Crkva se sastoji od pripravnika, onih koji žele slijediti Isusa. Zatim „uranjanje učenika na svim razinama rasta u prisutnost Trojstva“. Ovo je iznimno bitno za napredovanje lokalne zajednice: Bog među njima, koji iscjeljuje i podučava. I konačno: „preoblikovanje učenika iznutra“ na takav način da vršenje Kristovih riječi i djela nije fokus, nego prirodni rezultat ili popratna pojava. Na to se svodi „učite ih da vrše sve što sam vam zapovjedio“. U vezi s lokalnom zajednicom koja je organizirana oko Božjeg plana za duhovno oblikovanje, autor kaže: „Nisu potrebni nikakvi posebni talenti, osobne vještine, obrazovni programi, novac ili imetak da bi se to ostvarilo. Ne moramo provoditi neki legalistički sustav. Samo obični ljudi koji su njegovi učenici, okupljeni u Isusovo ime i uronjeni u njegovu prisutnost, koji poduzimaju korake duboke preobrazbe dok oblače Kristov karakter: to je sve što je potrebno.“

Čitanje knjige *Obnova srca* vro je izazovno, potiče na razmišljanje, zabrinjava i nadahnjuje, često u istoj rečenici! Willard je veliki mislilac koji se trudi natjerati i druge na razmišljanje. Ponekad daje zapanjujuće izjave kako bi privukao pozornost čitatelja. Knjiga obiluje i primjerima iz svakodnevnog života, iz pop-kulture. Temeljito razmatra zašto se karakter kršćana nije radikalnije promijenio unatoč tome što godinama idu u crkvu i čitaju Bibliju. Ova knjiga svakako će pomoći čitatelju usredotočiti se na određena područja vlastite osobe koja možda još uvijek nisu podložna djelovanju Duha Svetoga i otkriti svoj pravi identitet kao kršćanina. Pomaknuti se dublje u odnos s Bogom dok postajemo slični Kristu, proces je na koji poziva autor. Duhovna preobrazba u svih šest područja moguća je ako se djeluje na integrativan i holistički način. Knjiga je i svojevrsan vodič za učenish-tvo, stoga vjerujem da će biti pomoć onima koji su spremni na radikalni izazov, istinski žele obnovu srca i imaju iskrenu namjeru odjenuti Kristov karakter. Vrijednost ove knjige i njezin utjecaj ogleda se i u činjenici da je Westmont College u Kaliforniji 2010. godine osnovao *Centar za duhovno oblikovanje Dallas Willard*.

Senka Šestak Peterlin

David H. Stern

Obnova židovske naravi evanđelja: Poruka za kršćane

Zagreb: Biblijski institut, 2025., str. 139

Dr. David H. Stern (31. listopada 1935., Los Angeles - 8. listopada 2022. Jeruzalem) cijenjeni je znanstvenik i pionir mesijanskoga židovskog pokreta. Rođen je u Los Angelesu 1935. godine. Stekao je doktorat znanosti ekonomije na Sveučilištu Princeton, bio je profesor na UCLA. Godine 1972. povjerovao je u Mesiju, u Isusa Krista, a nakon toga stekao je diplomu magistra bogoslovije na Fuller Theological Seminary, diplomirao je na Sveučilištu Judaism te je bio aktivan u mesijanskom židovskom pokretu. Godine 1979. obitelj Stern učinila je aliju (imigrirala u Izrael) te sada žive u Jeruzalemu. Dr. Stern autor je knjige *Messianic Jewish Manifesto* koja se sada zove *Messianic Judaism: A Modern Movement with an Ancient Past*. Dr. Stern iza sebe ostavlja suprugu Marthu, sina Daniela i kćer Miriam te njezina supruga Avija i devetero unučadi.

Zašto knjiga *Obnova židovske naravi evanđelja*? Što je to potrebno obnoviti? Kome je knjiga namijenjena? Dr. Stern u ovoj knjizi poziva kršćane da se vrate židovskim korijenima evanđelja kao ključni korak prema evangelizaciji Židova i ispunjavanju velikog posla Isusa Krista. Obnova židovske naravi evanđelja podrazumijeva ispunjavanje poruke evanđelja sadržajem koji ima u sebi, s jedne strane, sadržaj evanđelja sa židovskim narodom te, s druge strane, govor o međusobnom odnosu židovskog naroda i Crkve, ističe dr. Stern. Prema njegovim riječima, kada Crkva naviješta evanđelje kojemu nije obnovljena njegova židovska narav, u najboljem slučaju ne uspijeva navijestiti „sav naum Božji“ (Dj 20,27). U najgorem slučaju, možda prenosi ono što je Šaul (Pavao) nazvao „drugo evanđelje“ (Gal 1,6-9). Zbog toga pogrešnog propovijedanja ne pate samo Židovi već i pogani.

Knjiga je koncipirana u četiri poglavlja. Prvo poglavlje „Kontekstualizacija nasuprot obnove“ raspravlja o misiološkoj potrebi za kontekstualizacijom evanđelja u različitim kulturama ne zanemarujući židovski narod. Dr. Stern nastoji ukazati kako kroz primjer Šaula (Pavla) nisu svi razumjeli načelo transkulturalne evangelizacije jer se često evanđelje miješalo s kulturom te se okretanje od grijeha prema Bogu najčešće povezivalo s napuštanjem vlastite kulture i udaljavanjem od nje.

Drugo poglavlje „Obnova židovske naravi evanđelja“ teološka je analiza promjena koje će se dogoditi kada crkva vrati evanđelje svojim židovskim korijenima. U ovom dijelu knjige dr. Stern posebno ističe kako židovski narod mora shvatiti da će se ciljevi židovskog nastojanja ostvariti kada židovski narod spozna i povjeruje u Ješuu, židovskog Mesiju, dok Crkva mora shvatiti da će njeni ciljevi biti ostvareni samo kada svaki oblik antisemitizma nestane te kada prepozna blišku povezanost i jedinstvo sa židovskim narodom.

Treće poglavlje „Pretpostavke za obnavljanje židovske naravi evanđelja“ predstavlja apologetsku raspravu o potrebi davanja prioriteta obnovi židovstva evanđelja te dr. Stern ističe kako kršćanstvo, bez obzira što su neki oblici kršćanstva nežidovski, ima svoje korijene u judaizmu i židovskom narodu. Autor posebno naglašava kako je antisemitizam nespojiv s biblijskom vjerom te smatra kako je primjereno da kršćani poganske pozadine i mesijanski Židovi preuzmu odgovornost u vezi s tim, kao i priznanje krivnje Crkve prema Židovima bez obzira na njihovu reakciju.

Četvrto poglavlje „Blagoslovi“ opisuje blagoslove koji slijede nakon obnove židovske naravi evanđelja te posebno ističe kako će Crkva, a kako Židovski narod biti blagoslovljen. Što se tiče Crkve, ona treba pokazivati Božje milosrđe prema židovskom narodu, a to je jedino što će otopiti srca i učiniti da nespašeni Židovi postanu ljubomorni na kršćane, naglašava dr. Stern.

Na kraju knjige autor donosi dodatak „Najveći izazov Crkve – više od samo ‘voljeti’ Židove“, gdje dr. Stern ističe kako kršćani trebaju iznova definirati tko su oni u odnosu na židovski narod te zatim djelovati u skladu s time da bi zajedno s obnovljenim žarom predanja donijeli evanđelje židovskom narodu, Rječnik hebrejskih riječi i imena, Popis biblijskih citata i druge klasične literature te Opće kazalo.

U knjizi autor, dr. Stern, iskazuje uvjerenje kako će Izrael biti spašen zahvaljujući zajedničkim naporima mesijanskih Židova i Crkve da poprave svijet. Zato dr. Stern naglašava kako će obnova židovske naravi evanđelja imati za posljedicu da će i Crkva i židovski narod biti blagoslovljeni. S jedne strane, Crkva će biti blagoslovljena tako što će svaki njezin blagoslov, bilo duhovni ili materijalni za židovski narod zauzvrat donijeti blagoslov Crkvi, dok će s druge strane, i židovski narod biti blagoslovljen time što će moći ostvariti svoj cilj da bude svjetlo narodima kao što će primiti i izbavljenje koje dugo iščekuje. Taj blagoslov će doći preko kršćana kada učine Židove ljubomornima, kao što je zapisano u Poslanici Rimljanima 10,19: „Nego velim: Zar nije razumio Izrael? Prvi Mojsije govori: ‘Ja ću izazvati vaš ljubomor proti narodu, koji nije narod, nerazumnim narodom razdražiti ću vas.’“

Knjiga dr. Sterna predstavlja izazov konvencionalnim kršćanskim idejama, kao i razmišljanje o zanemarenim pitanjima kao što su: važnost obnove istine ako Crkva želi ispuniti svoje poslanje pa i u odnosu na evangeliziranje Židova, kao i odmak Crkve od antisemitizma, prihvaćanje činjenice kako su u Kristu nežidovski kršćani uključeni u nacionalni život Izraela te kako nema razlike u njihovoj pripadnosti tijelu Mesije. Dr. Stern ističe kako Crkva ne može ispravno ispuniti Veliko poslanje ako nije spremna provesti potpunu obnovu i povratak židovskoj naravi evanđelja. Kao što autor navodi, ne radi se tu o promicanju judaizma, već o iskazivanju Božjeg milosrđa prema židovskom narodu, kao što je zapisano u Poslanici Rimljanima 11,30-32: „Jer kao što ste vi nekada bili neposlušni Bogu, ali ste sada zbog Izraelove neposlušnosti primili milosrđe; tako su i oni sada nepo-

slušni, kako bi time što im iskazujete ono isto milosrđe koje je Bog iskazao vama, i oni sada mogli primiti Božje milosrđe. Jer Bog je sve ljude zatvorio u neposlušnost, da bi svima iskazao milosrđe.“

Robert Bogešić

Dadon, Kotel

PaRDeS: Četiri židovske dimenzije razumijevanja Tore - Postanak

Zagreb: Profil i Židovska vjerska zajednica Bet Israel u Hrvatskoj, 2024., str. 508

Hrvatska biblika može se pohvaliti vrsnim prevoditeljima i predanim znanstvenim komentatorima svetopisamskoga teksta. Istovremeno, polje prevođenja tradicionalnih židovskih komentara na Petoknjižje, Proroke ili Spise, zakržljali je od svih drugih polja ove grane znanosti, čime je na gubitku prvenstveno domaća intelektualna publika jer stručnjaci mogu posegnuti za hebrejskim originalom; ili, barem, za bezbrojnim engleskim, njemačkim ili francuskim prijevodima.

Najmlađa monoteistička kultura, ona islamska, naziva pripadnike najstarije monoteističke skupine, Židove, imenom *ahlu-l-Kitab* – narod Knjige. Ne narod knjigā, u množini; niti narod književnosti, kao takove – već narod Knjige. Knjige s velikim K. Knjige nad knjigama! Knjige svih knjiga! Radi se, naravno, o TaNaHu (akronim početnih slova triju dijelova hebrejskog kanona: *Tora*/Petoknjižje *Neviim*/Proroci *Ketuvim*/Spisi) – hebrejskoj Bibliji, koju kršćanska tradicija (koja je istu nadopunila vlastitim Novim zavjetom) najčešće imenuje politički nekorektnim imenom „Stari zavjet“. I uistinu, kompletna židovska klasična književnost proizilazi iz Knjige. Mišna nije ništa drugo doli pokušaj da se objasne i osuvremene zakonski aspekti Knjige. Talmud nije ništa drugo doli pokušaj da se objašnjenja Knjige dana u Mišni prilagode životu u dijaspori, u Babilonu, te da se iz Knjige izvuku i moralne, dogmatske, filozofske, metafizičke ili eshatološke pouke i pouke. Iz ove perspektive i komentari na Talmud su, na koncu, zapravo komentari na Knjigu jer je i sam Talmud komentar Mišne, koja je komentar Knjige.

Jedan od središnjih žanrova klasične rabinske književnosti je *midraš*, opće ime kako za tehniku tumačenja biblijskog teksta, tako i za pojedinačne kodekse koji pripadaju žanru. Ovaj klasični rabinski žanr dijeli se na dva subžanra: *midraš halaha* (praktična pravna tumačenja Svetog teksta, bez obzira na to izvode li se posredstvom tehnike *midraš* iz Svetog teksta novi zakoni ili se već uvriježeni postbiblijski zakoni istom tehnikom dovode u vezu s vječnim Božjim Zakonom) i *midraš agada* (koji oko svetog teksta ispreda legende, povezuje aktualiju sa Sve-

tom poviješću ili izvlači moralne, dogmatske, filozofske, metafizičke ili eshatološke poruke iz Svetog teksta).

U posttalmudskim vremenima definitivno se uobličio još jedan poseban žanr (poznije) rabinske književnosti: *peruš* (komentar na ovu ili onu biblijsku knjigu). Neki komentatori, poput Ribi Avrahama ibn Ezre ili Ribi Davida Kamhija (RaDaK), vrlo su filološki orijentirani i zajedno s Don Isakom Abravanelom predstavljaju vrhunac racionalističkoga aristotelijanskog pristupa Svetom tekstu. Drugi, pak, komentari, poput Ribi Moše ben Nahmana (RaMBaNa), Rabenu Behaje, Ribi Moše Alšeha i Ribi Hajima Atara (Or ha-Hajim) odlikuju se mističnim i u bitnoj mjeri neoplatonističkim pristupom Svetom tekstu. Bio bi potreban čitav jedan tim od desetak prevodioca, koji bi radili čitavo jedno stoljeće, pa da se ovo opsežno židovsko poduzeće bavljenja Knjigom, aktualizacije Knjige i bibliifikacije sadašnjosti u svakom pokoljenju i pokoljenju, prevede na hrvatski jezik.

Pojavljivanjem antologije PaRDeS zagrebačkog rabina prof. dr. Kotela Dona, hrvatska znanstvena zajednica, kao i opće čitateljstvo, dobila je izvanredan uvid u tijek židovske svijesti o Knjizi; jednu suvremenu i istovremeno sveltenu sintezu židovskog znanja i promišljanja o prvoj knjizi Knjige, od klasičnih rabinskih *midrašim*, preko srednjovjekovnih komentatora i suvremenih nošenja s Početkom, pa sve do Da-Donovih osobnih uvida, osvrtu, tumačenja i promišljanja. PaRDeS je prvi izvorni znanstveno-istraživački rad ove vrste na hrvatskom jeziku i za nadati se da neće biti i posljednji. Kamo sreće da isti postane kamen temeljac suvremenoga akademskog proučavanja tradicionalnih židovskih nauka u Republici Hrvatskoj.

Četiri su stupnja znanja u tradicionalnim židovskim znanostima: *curba mera-banan* (početnik, uvjetno rečeno iskušenik, nešto poput šegrtu rabinskih studija), *talmid hahamim* (učenik mudrâcâ, ne jednog mudraca, nego mnogih; osoba koja još uvijek nije postala učitelj, pa ne podučava druge vlastitom nauku, nego navodi riječi mudraca pred kojima je apsolvirala Toru, taj i taj kaže to i to, a taj i taj to i to) i *haham* (mudrac, onaj koji je napravio sintezu učenja različitih učitelja čijem je nauku bio izložen, u toj mjeri da su se sva ona zajedno integrirala u jedan novi nauk). Govoreći o ovom procesu u kome Tora učitelja postaje Tora učenika, rabini posežu za dvama biblijskim tekstovima: „I neka ti bude na ruci kao znak i kao spomen među očima tvojim, kako bi Nauk gospodnji bio u ustima tvojim“ (Izl 13,9) i: „Sjetite se Nauka Mojsija, sluga mojega, koji sam mu zapovjedio na Horebu“ (Mal 3,22). U prvom navedenom tekstu, Mojsije naziva Toru po Učitelju od kojeg ju je primio: Nauk gospodnji. U dugom navedenom tekstu božanski Učitelj (koji govori na usta proroka Malahije) naziva Toru po najboljem božanskom učeniku svih vremena, Mojsiju.

Kako tad, tako i sad. Nauk prelazi s generacije na generaciju u jednom te istom procesu u kome učenici postaju učitelji, njihovi učenici naši učitelji, a mi: učitelji sljedećeg naraštaja. Da bi jedan *talmid hahamim* postao *haham*, on mora zado-

voljiti dva kriterija, biti *savir* (poznaje duh Zakona, odnosno unutrašnju logiku Zakona, koja se na aramejskom zove *sevara*) i *gamir* (završen/savršen, u smislu tradicionalne rabinske erudicije, koja podrazumijeva suvereno vladanje cjelokupnim korpusom drevne, klasične i suvremene židovske svete književnosti). Jedan od drevnih načina dokazivanja ovladavanja obama stupnjevima znanja bio je suvremena sinteza, izlaganje drevnog Nauka u novom, vremenu prilagođenom ruhu. U svjetlu ove stare rabinske tradicije struktura Da-Donova komentara na knjigu *Berešit* (Postanak) je ingeniozna. Tako nova, a tako drevna.

Naime, PaRDeS je rabinsko kodno ime za četiri tehnike tumačenja Svetog teksta, za četiri pristupa Svetom tekstu, za četiri sloja koja se mogu pronaći u svakoj riječi teksta, za četiri vrste uvida u Sveti tekst: *pešat* (zdravorazumsko, egzoterično, općerasprostranjeno čitanje), *deraš* (deduktivno čitanje), *remez* (aluzivno čitanje) i *sod* (ezoterično čitanje). Većina komentatora posežu za ovom ili onom tehnikom, ili tehnikama, po potrebi; ali do čitanja Da-Donova komentara još nigdje nisam vidio komentatora koji je sam sebi nametnuo oranje teksta u četiri sinhronne brazde, s nastojanjem da se baš u svakom tjednom čitanju Tore, baš svakoj od četiriju tehnika dadne jednak prostor.

Moram priznati da sam prvo pročitao *remez* tumačenje svakoga tjednog čitanja jer je *remez* tehnika za koju svi znaju da postoji, ali se nitko pretjerano ne bavi njenim granicama i karakteristikama. More je tinte prosuto u unutaržidovskim ratovima oko pitanja gdje prestaje *pešat* i gdje počinje *deraš*. Jednako tako, snažno naslanjanje *sod* tumačenja svakoga tjednog čitanja Tore na *Sefer ha-Zohar* (kabalističku Knjigu Sjaja) nešto je što se u sefardskoj (iz koje dolazi autor) i hasidskoj tradiciji samo po sebi podrazumijeva. *Remez* je bio sloj za koji nikada nisam mogao unaprijed znati što je Da-Don u njega smjestio.

Različiti čitaoci čitat će sintezu koju je ovom naraštaju ponudio *haham* Kotel Da-Don, na različite načine. Jedni naiskap; drugi od šabata do šabata; treći čitajući prvo jedan sloj za svako tjedno čitanje, potom drugi, pa treći i četvrti; četvrti napreskokce. Ali i jedni i drugi, i treći i četvrti nedvojbeno će biti izloženi jednoj vrhunskoj, svevremenoj i suvremenoj sintezi. Možda će ovo djelo biti prvo djelo židovskih nauka koje će biti prevedeno s hrvatskoga na hebrejski jezik, kao što se nekada dogodilo s antologijom *Meam loez*, komentarima na jedanaest biblijskih knjiga, koje je napisalo deset najviđenijih sefardskih rabina u rasponu dužem od jednog i pol stoljeća (1730. – 1898.), nudeći sintezu Tore za svoje vrijeme na narodnom jeziku, ladinu; a koja je u Izraelu, zbog svoje ogromne kulturološke vrijednosti, prevedena na hebrejski. Držim da je to sasvim vjerojatan ishod ove intelektualne avanture.

Eliezer Papo

Yevgeny Ustinovich

Overcoming the World: Glory and Shame in the Gospel of John

Carlisle: Langham Publishing, 2024., 126

U svojoj knjizi *Overcoming the World: Glory and Shame in the Gospel of John* autor Yevgeny Ustinovich upućuje na Četvrto evanđelje kao sredstvo ohrabrenja za kršćane „koji traže svoj identitet u kulturama gdje kršćanstvo nije dobrodošlo“ (str. 1). Kao biblijski znanstvenik i izbjeglica iz Ukrajine, autor je jedinstveno opremljen u svojem nastojanju da pokaže kako Ivanovo evanđelje govori o vrlo aktualnim pitanjima identiteta, patnje i izgnanstva. Ustinovich uvjerljivo argumentira da čak i ove neugodne stvarnosti u životima Isusovih učenika u konačnici proslavljaju Boga.

Knjiga je podijeljena na dva dijela: „Not of the World (Nisu od svijeta)“ i „In the World (U svijetu)“. Ova podjela čitatelju odmah otvara vrata u način na koji autor tumači različite elemente paradoksa i ironije u Ivanovu evanđelju i uvrštava ih u svoje pisanje. Prvi dio oslovljava nov, Bogom dan identitet kršćana gdje ih Ivan opisuje kao one koji „nisu od svijeta“. U drugom dijelu autor piše o tome kako se trebaju ponašati oni koji nalaze svoj identitet u Kristu dok bivaju poslani u svijet. Ustinovich u svakom dijelu knjige otkriva da je svaki aspekt rasprave povezan uz Božju slavu.

Jedan od ključnih koncepata u Ustinovichevu razmišljanju ideja je „rastrgano-sti“. U prvom poglavlju tvrdi da Stari zavjet opisuje Izrael kao „rastrgan narod“. Upravo u tome stanju napetosti možemo razumjeti kako se Židove može i hvaliti i kritizirati u Ivanovu evanđelju. Proroci, u svojem pozivu da se poistovjete s Božjim narodom dok im prenose Božju istinu, „rastrgani“ su pojedinci koji u konačnici upućuju na „rastrganog Spasitelja“ koji ima doći. Prema Ivanu „svijet“ je Božje stvorenje koje je trenutno „rastrgano“ između svjetlosti i tame, naime, Božje slave i vlastite slave.

Ustinovich u drugom poglavlju tvrdi da su Isusovi učenici pozvani iz svijeta kako bi u njega zatim bili poslani. Ovaj paradoks razriješen je shvaćanjem Isusovih poticaja da prebivamo u njemu. Isusovi učenici pronalaze svoj identitet kao usvojena djeca Božja u kontekstu zajednice uskrsnuća, oproštenja i nade – dakle, u kontekstu Crkve. Stoga „učenikov ispravan odaziv na neprijateljstvo svijeta nije ni izolacija ni kompromis u odnosu na vrijednosti svijeta, nego odvažno svjedočenje“ (str. 34). Kršćani zadržavaju svoj Bogom dan identitet kad odlaze u rastrgan svijet zato što prebivaju u rastrganom Gospodinu.

U trećem poglavlju autor spominje da su se Isusovi učenici kretali u smjeru Božje slave. Na primjeru slijepca iz Ivana 9 pokazuje da je svjedočenje o istini jedan od glavnih načina da se proslavi Boga. Isusovo raspeće, tako jedinstveno prikazano u Ivanovu evanđelju, nije u konačnici tragedija nego put slave. Ovo

je perspektiva koju Isusovi učenici mogu i trebaju koristiti u svojem vremenu i kontekstu.

Zbog toga Ustinovich provodi četvrto poglavlje razmatrajući kako neki imaju oči da vide Božju slavu dok neki nemaju. „[Ivan] pokazuje da je na Isusovu križu Božja slava bila otkrivena na vidljiv i opipljiv način te učinjena javnom i sveopćom. No to nije bilo svima očigledno i zbog toga oni koji nisu tražili Boga nisu vidjeli ovu slavu“ (str. 63). Čitatelji Četvrtog evanđelja imaju prednost razumijevanja Isusove službe, smrti i uskrsnuća iz „postuskrse perspektive“. Ovdje autor povlači snažne poveznice s trenutnom situacijom. Ako čitamo Ivana iz ove perspektive, također možemo tumačiti svoja rastrgana iskustva kao sredstva kojima možemo proslaviti Boga. Za autora primjena ove perspektive ne proizlazi prvenstveno iz vjere u Sveto pismo, nego iz mudrosti i iskustva koje je stekao živeći kao Isusov učenik.

Peto poglavlje čitatelja vodi na kratko putovanje biblijskim lokacijama Božje slave – od Šatora sastanka i Hrama u Starom zavjetu do Isusa i njegove zajednice učenika u Novom zavjetu. Sve dotle dok učenici žive Bogu na slavu, pobjeđivat će svijet. Ivanovo je stajalište da je problem u tome što svijet traži slavu za sebe. Prema autoru, ovo se javlja u dva oblika: u obliku oholosti i u obliku ugađanja ljudima. U najosobnijem dijelu knjige, Ustinovich pronalazi put prema Božjoj slavi u prihvaćanju zlostavljanja, razaranja i progonstva, a ne u traženju vlastite slave.

Istom se temom, uz nekoliko varijacija, autor bavi u šestom poglavlju. Ako je trpljenje donijelo slavu Bogu u Isusovu raspeću, isto je vrijedilo za njegove prve učenike i vrijedi za današnju Crkvu. Kao što Ustinovich kaže: „Božji plan ispunio se ne samo unatoč odbacivanju, nego kroz odbacivanje“ (str. 106). U konačnici, Isusovi učenici u svim vremenima i na svim mjestima poslani su u „rastrgan svijet“. Budući da se poistovjećuju s „rastrganim Spasiteljem“, opremljeni su donijeti Bogu slavu usred sukoba, patnje i poniženja. Zbog Isusove pobjede njegovi učenici također su pobjednici. Teza ove knjige ukratko je sažeta na kraju: „Put prema većoj Božjoj slavi je put patnje i poniženja... Učenici su rastrgani ljudi poslani u rastrgan svijet, ali će pobijediti svijet ako budu živjeli Bogu na slavu“ (str. 94).

Ustinovicheva kombinacija biblijske pismenosti, autentičnosti i životnog iskustva preporuča ovu knjigu svim učenicima Isusa Krista. Pretpostavimo da se čitatelji nađu u rastrganoj situaciji – bilo da se radi o ratu, progonstvu ili nekom obliku trpljenja – knjiga *Overcoming the World* pružit će im ohrabrenje i nadu. Oni koji se možda trenutno ne nalaze usred sukoba mogu dobiti uvid u svijet patnje koji je Crkva iskusila tijekom povijesti, što će im proširiti vidike i potaknuti ih na suosjećanje.

Knjiga *Overcoming the World* može se uspješno koristiti u različitim kontekstima. Njezina pristupačnost i relevantnost čine je idealnom za niz biblijskih poučavanja u lokalnoj crkvi. Mogla bi poslužiti i kao moderan popratni materijal knjizi *Cijena učenja* na sveučilišnom kolegiju. Oni koji traže biblijski uteme-

ljenu perspektivu rata u Ukrajini mogu knjigu čitati samostalno ili u grupi. Na kraju, smatram da je vjernim proučavanjem Evanđelja po Ivanu i iskrenim žarom Ustinovich postigao svoj cilj ohrabrivanja učenika iz različitih sredina koji se poistovjećuju s rastrganim Spasiteljem.

Jeremy Bohall

Kevin J. Vanhoozer

Mere Christian Hermeneutics: Transfiguring What It Means to Read the Bible Theologically

Grand Rapids, Michigan, USA, Zondervan Academic, 2024, 424

„Hermeneutika“ je znanstveni te donekle tehnički naziv za tumačenje. Iako se njegova precizna upotreba razlikuje od znanstvenika do znanstvenika, kod knjige s tim nazivom u naslovu većina bi promatrača na prvi pogled pomislila da se radi o tehničkom metodološkom priručniku, udžbeniku ili možda apstraktnom filozofskom diskursu o tumačenju tekstova. Međutim, glavna nakana autora Kevina Vanhoozera, jednoga od vodećih evanđeoskih teologa, sasvim je drugačija. Iako se nesumnjivo bavi metodama tumačenja i duboko promišlja o njihovim filozofskim potporanjima, prvenstveno želi pomoći čitateljima Biblije – bilo da se radi o znanstvenicima, svećenstvu ili laicima – da „ispravno čitaju“. Za njega to znači da ne čitaju radi pukoga „intelektualnog slaganja nego radi svesrdnog prihvaćanja Božjih komunikacijskih namjera“ (str. 21). Ovo se vidi u uvodu gdje Vanhoozer izlaže što je Biblija, što ona radi i čemu služi, prije nego što potom predstavi tko su čitatelji u odnosu na Bibliju („odgovorne osobe“), što čitatelji trebaju raditi s Biblijom („vjerno svjedočiti“) i koja je svrha čitanja Svetoga pisma („zajedništvo s Bogom i rast u pobožnosti“). Ove riječi odražavaju Vanhoozerovo razumijevanje Biblije kao božanskoga govornog čina, a čitatelje kao one kojima je taj govor upućen i koji su stoga odgovorni „slijediti put kojim riječi idu“ kako bi stekli razumijevanje, kao i razumijevanje sebe samih, te bili učenici.

Prvi dio, odnosno poglavlja 1–3, Vanhoozerove trodijelne rasprave bavi se povijesnim podjelama biblijskog tumačenja. Kao sustavni teolog koji je također jedan od glavnih zagovornika oživljavanja teološkog tumačenja, Vanhoozer uočava „ružni jaz“ koji je nastao između znanstvene egzegeze i teologije s pojavom tekstualne kritike. Iako vjeruje da je povijesno kritički pristup biblijskom tumačenju koristan i produktivan, tvrdi da se kršćansku hermeneutiku ne smije ograničiti na puku povijesnu perspektivu i smjestiti je unutar imanentnog i seku-

larnog „društvenog imaginarija“.¹ Međutim, Vanhoozer ne ograničava svoju kritiku samo na povijesno-kritički biblijski znanstveni rad. On također sa žaljenjem tvrdi da i suvremeni teolozi snose dio krivnje jer često usvajaju referentne okvire koje nalaze „izvan biblijskoga teksta“ (str. 92). Dakako, podjele oko tumačenja Biblije nisu počele s tekstualnom kritikom. Suprotstavljeni pristupi tumačenju postojali su i prije toga: aleksandrijska i antiohijska škola u razdoblju crkvenih otaca, monastički i skolastički pristupi u srednjovjekovnom razdoblju te naravno razlike do kojih je došlo tijekom reformacije – iako Vanhoozer naglašava da je bilo mnogo slaganja između reformatora i njihovih „predmodernih prethodnika“ (str. 75). Međutim, Vanhoozer ne želi iznijeti sveobuhvatnu povijest egzegeze, nego razgovarati o dvije „polarizirane kulture čitanja“: biblijskoj znanosti i teologiji. Poziva na reformu u obje kulture čitanja „zato što u jednoj, naime, biblijskim studijama, teologija dolazi prekasno, dok u drugoj, naime sustavnoj teologiji, Svetom se pismu ostavlja premalo mjesta“. Naslov knjige stoga sumira nadu u pomirenje takvih neuskладivih pristupa tumačenju – *Mere Christian Hermeneutics*, parafraza koja podsjeća na Lewisovu knjigu *Mere Christianity* (u nas prevedenu kao *Kršćanstvo* ili *Elementarno kršćanstvo*, op. prev.) i odnosi se, prema riječima autora, „na ona osnovna načela koja su zajednička svim kršćanima, na svim mjestima i u svim vremenima, pri čitanju Biblije kao svetoga pisma crkve“. Zapadna i Istočna, predmoderna i moderna, egzegetska i teološka, eklezijastička i akademska – sve redom predstavljaju suprotstavljene „kulture čitanja“ koje Vanhoozer želi pozvati na reformu i pomirenje unutar jedne kulture čitanja – „jedne svete, katoličke i apostolske crkve“ koju karakterizira „reformirani katolicitet“ (str. 24, 179).

Valja ponoviti da Vanhoozer time ne nastoji ponuditi iscrpnu i sveobuhvatnu hermeneutičku metodu. Na kraju krajeva, on predlaže „elementarnu“ kršćansku hermeneutiku, dakle hermeneutiku koja, poput Lewisova „elementarnoga“ kršćanstva, pretpostavlja zajedništvo koje ne potiskuje jedinstvenost vremena, kultura, denominacija, tradicija i etničkih skupina: „Potrebno je mnogo egzegetskih metoda i mnogo interpretacijskih zajednica iz različitih vremena i različitih mjesta kako bi se postiglo plenarno razumijevanje svetoga pisma“ (str. 181). Unatoč svojoj ambicioznosti, središnji cilj ipak je plemenit, kao i duboko ukorijenjen u samomu Svetom pismu.

Možda se najvažniji dio autorova projekta nalazi u drugom dijelu (pogl. 4–5), duhovito naslovljenom „Preneseno značenje doslovnog tumačenja“. To je istraživanje „kriterija za ispravno čitanje“ analizom smisla „doslovnog značenja“ i „doslovnog tumačenja“. Naravno, ideja doslovnog tumačenja vrvi zabludama i

1 Vanhoozer visoko cijeni Taylorov (*A Secular Age* [Cambridge, MA: Belknap, 2007], 539) koncept sekularnoga društvenog imaginarija za objašnjavanje imanentnih okvira za biblijsko tumačenje u modernom svijetu. Taylorov društveni imaginarij definiran je kao „skup narativnih pretpostavki koje oblikuju naše zajedničko razumijevanje i podržavaju naše svakodnevne prakse“ (*Mere Christian Hermeneutics*, 80).

pogrešnim primjenama, posebice kada čitatelje iznenade naizgled bizarna predmoderna alegoriziranja ili očigledni oblici učitavanja u tekst. Međutim, reakcije na neodgovorno alegoriziranje i učitavanje mogu, nažalost, stvoriti „doslovnjački“ pristup koji vidi samo slova, ali ne i njihovo značenje. Vanhoozer stoga upozorava da se takvo doslovnjačko tumačenje mora razlikovati od ispravnoga doslovnog tumačenja. Za Vanhoozera, „doslovno značenje Svetoga pisma je značenje slova, gledano kao ljudsko-božanski diskurs, kada se čita u kanonskom kontekstu s eshatološkim referentnim okvirom“ (str. 178).² Iz ove Vanhoozerove definicije valja razumjeti da doslovno tumačenje može otići dalje od inicijalnoga povijesnog konteksta unutar okvira cijeloga biblijskog kanona i njegova eshatološkog obećanja.

Do ovoga dijela knjige Vanhoozer je već objasnio važnost referentnih okvira i kako različiti referentni okviri karakteriziraju suprotstavljene kulture čitanja. Također je korisno objasnio razliku između značenja i reference. „Dok je *značenje* ‘ono što netko kaže’, *referenca* je ‘ono o čemu je to nešto rečeno’“ (str. 123). Ova je razlika važna zato što dopušta tumačenje unutar šireg, transcendentnog i na budućnost orijentiranog referentnog okvira, a pritom ne napušta gramatičko značenje slova. Dakle, ono što Vanhoozer predlaže, tj. „gramatičko-eschatološki referentni okvir“ unutar sakramentalnog i svetopisamskog društvenog imaginarija, prilično se razlikuje od pukoga povijesnog referentnog okvira čiji je društveni imaginarij imanentan i sekularan (str. 128-129). Gramatičko-eschatološki referentni okvir stoga dopušta duhovno ili figurativno tumačenje koje rasteže doslovno značenje teksta prema eshatološko-kristološkom značenju sadržanom u izrazu „već – još ne“, što je proširenje nužno zbog božanskog autorstva Biblije. To je ono što Vanhoozer naziva „trans-figuralnim doslovnim značenjem“, gdje „putanje *presijecaju* („trans“) vremena i zavjete, povezujući biblijske likove, mjesta i događaje („figure“)“ (str. 24).

Takvo „trans-figuralno tumačenje zgušnjava, proširuje i produbljuje doslovno značenje, upravo time što slijedi način na koji riječi idu od figure do onoga što je figurom predstavljeno“ (str. 170). Poslije iznosi istu ideju, ali iz drugoga smjera: „Doslovno značenje Svetoga pisma nužno traži ispravno teološko tumačenje i hermeneutičku strategiju koja nastoji slijediti božansku figuraciju tamo kamo ona vodi“ (str. 180). Najčešće vodi do Krista, a to Vanhoozer radije naziva „kristoskopskim“ fokusom. Čini mi se da se ovo umnogome preklapa s tipologijom, vrstom figurativnog tumačenja koju biblijski znanstvenici često nalaze u Svetom pismu. Vanhoozerovo gledište na tipologiju donekle je nejasno. S jedne strane, čini se da tipologiju vidi kao dio ostalih figurativnih pristupa kao što je alegorija (str. 160-167), dok je poslije potvrđuje kao biblijsku figuraciju, slično gledištima mnogih biblijskih znanstvenika (str. 168). U svakom slučaju, Vanhoozer naglašava da ono što je najvažnije nije vrsta figuracije, nego radi li se o dobroj ili lošoj figuraciji:

2 Sve riječi napisane kurzivom u ovom tekstu tako su napisane i u knjizi.

Tvrđim da je ono što ljudi često spominju kao duhovno značenje (tj. „dobru“ figuraciju) zapravo *eshatološka punina* doslovno-povijesnog značenja. To nije samo povijesni nego povijesno-eschatološki referentni okvir koji omogućuje doslovnom značenju da se očituje u potpunosti, odnosno u svoj svojoj slavi (str. 168).

Vanhoozer naziva ovo *trans-figuralno* doslovno značenje „formalnim načelom“ elementarne kršćanske hermeneutike. Dakako, upotreba naziva *trans-figuralan* igra je riječi koja se odnosi na Kristovu transfiguraciju (preobraženje), što će posebice imati smisla čitateljima Biblije na engleskom jeziku. Međutim, to nije samo igra riječi jer autor u Isusovoj transfiguraciji u sinoptičkim Evanđeljima vidi vrhunac naracije „materijalnog načela“ elementarne kršćanske hermeneutike: Kristovu svjetlost, ili, šire, poznavanje Boga na licu Kristovu“ (str. 194), gradeći na Jeronimovoj usporedbi duhovnog značenja tumačenja s penjanjem na goru Tabor kako bi vidjeli Isusa preobraženog u svoju sjajnu pojavu (str. 226). Stoga u trećem dijelu (pogl. 6–9), pod nazivom „Preobražavanje doslovnog tumačenja“, autor razmatra i ispituje ovo materijalno načelo putem nekoliko biblijskih tekstova: stvaranje svjetlosti u Postanku 1,3, sinoptička izvješća o Transfiguraciji, odnosno Preobraženju (Mt 17,1-8; Mk 9,2-10; Lk 9,28-36), Pavlovo tumačenje u Drugoj Korinćanima 3 blijedećega sjaja na Mojsijevu licu u Izlasku 33–34 te Jakovljevo hrvanje s Bogom u Postanku 32,22-32, koje se nalazi u devetom poglavlju pod nazivom „Preobraženje čitatelja“. U završnom poglavlju Vanhoozer se bavi transfiguralnim tumačenjem Pjesme nad pjesmama.

U trećem dijelu Vanhoozer prikladno zaokružuje svoj trodijelni svezak prakticirajući trans-figuralno tumačenje o kojem priča u prethodnim dijelovima, kombinirajući povijesno-gramatičku egzegezu s kanonsko-teološkim uvidima u dijalogu s tumačima iz mnogih razdoblja crkvene povijesti i iz mnogih tradicija. U šestom poglavlju cilj mu je dvojak: dati doslovno tumačenje Postanka 1,3 gdje Bog kaže „neka bude svjetlost“ i „pritom osvijetliti sam koncept doslovnosti“. Ovaj je odlomak posebno prikladan za Vanhoozerovo istraživanje doslovnog tumačenja budući da pripovijest o Božjem govoru služi kao izvrsna studija slučaja za razumijevanje doslovnoga značenja. Nadalje, slika ili koncept svjetlosti ključan je za njegovu ideju transfiguralnog tumačenja.

Vanhoozer istražuje što se ovdje događa, tj. govori li Bog *doslovno* ili pak nešto radi. Ovo je dobar primjer doslovnog naspram doslovnjačkom tumačenju. Doslovnjačko razumijevanje „govora“ zahtijevalo bi da Bog ima usta, usne i glasnice. Vanhoozer citira filozofa Williama Alstona, koji tvrdi da je Božji govor „doslovna ali analogijska tvrdnja“, ali „ne i metafora, budući da izvođenje ilokucijskih djela pripada prvenstveno Bogu, te samo u izvedenom smislu... ljudskim bićima“.³ Kao

3 Vanhoozer, 204, cit. Alston, *Divine Nature and Human Language: Essays in Philosophical Theology* (Ithaca, NY: Cornell University Press, 1989), 96.

što Vanhoozer vješto kaže: „Božji ‘govorni čin’ manje je antropomorfni opis Božjeg djelovanja, a više teomorfni opis našeg“ (str. 204). Božji je govor radnja, zato što njome „Bog oblikuje i provodi namjere, čime ostvaruje utjecaj na stvari izvan sebe samoga“ (str. 204).

Vanhoozer zatim razmišlja o svjetlosti, objektu Božjega govornog čina stvaranja u Postanku 1,3. Postavlja pitanje je li svjetlost fizička ili duhovna? Kanonsko čitanje također potiče na promišljanje o tome kako se stvorena svjetlost razlikuje od „Božje vlastite nestvorene svjetlosti“ (1 Iv 1,5; 1 Tim 6,16; Iv 8,12, usp. Iz 60,19; Otk 21,23). Vanhoozer razlikuje Božju intrinzičnu svjetlost, *ad intra*, što znači da je Bog „izvor svojega bića“, i njegovo stvaranje svjetlosti, *ad extra*, kao „vanjskog objavljivanja unutarnjeg savršenstva koje Bog jest“ (str. 219). Svjetlost osvjetljuje, čineći sebe i druge stvari poznatima. Stoga Vanhoozer shvaća stvaranje svjetlosti, *ad extra*, kao „doslovno vezano uz božansko djelovanje; ono uspostavlja uvjete za razumljivost i aktualizira mogućnost *stvorenjskoga razumijevanja i Božjeg otkrivanja*“ (str. 222). Ova „ekonomija svjetlosti“ postaje okvir za biblijsko tumačenje koje predviđa Kristovu transfiguraciju.

Sedmo poglavlje, koje se bavi Isusovom transfiguracijom očito je ključno poglavlje knjige. Vanhoozer navodi da je transfiguracija „vjerojatno najvažniji događaj između stvaranja i okončanja u biblijskoj priči o svjetlosti“. Povezuje soteriologiju i eshatologiju, kao i nebesa i zemlju, nudeći „prostorno-vremenski pregled okončanja posljednjih vremena“ (str. 227). Istražuje detaljnu egzegezu sinoptičkih izvještaja o preobraženju, postavljajući važno egzegetsko pitanje: Što se dogodilo Isusu tijekom ovog događaja? Predstavljene su tri egzegetske mogućnosti: i. promjena naravi (mit); ii. uvid u buduću status (apokalipsa); i iii. otkrivenje sadašnjeg statusa (epifanija). Vanhoozer zaključuje da su druga i treća opcija istinite jer su u skladu s „već – još ne“ eshatologijom o kojoj svjedoči Novi zavjet, tako da transfiguracija premošćuje jaz između sadašnjosti i budućnosti, kao i zemaljskog i nebeskog područja (str. 239).

Važno je naglasiti da ovo shvaćanje podrazumijeva da se Isus ne mijenja, nego otkriva svoju slavnu svjetlost (*ad intra*), koja je već dio njega, ali također upućuje na njegovu buduću slavu koja će se očitovati u eshatonu. Nadalje, dijelom na temelju prisutnosti Mojsija i Ilije – predstavnika zakona i proroka – a dijelom na temelju prisutnosti Isusa kao žive Riječi, Vanhoozer tumači preobraženje kao „analogiju između Isusova ljudskog tijela i slova biblijskog teksta“. Stoga, kao što transfigurirani Isus ostaje ljudski Isus iako se otkriva u punoj slavi, tako i transfiguralno tumačenje „ne mijenja, već slavi doslovno značenje“, tako da „transfiguralno čitanje razlučuje sjaj doslovnog značenja“ (str. 268-269).

Stavljajući u praksu transfiguralno tumačenje i istražujući njegove implikacije kroz dodatne biblijske tekstove u osmom i devetom poglavlju, autor zaključuje studiju ponovnim razmatranjem svojih početnih postavki i promišlja o potrebi za preobraženjem kultura čitanja, posebice onih u crkvama i na teološkim fakul-

tetima. Na kraju tvrdi da se „transfiguriranje biblijskog tumačenja odnosi i na *transfiguraciju procesa* biblijskog tumačenja... i na *interpretativan proces koji transfigurira*“ čitatelje i kulture čitanja. Vanhoozer također ponavlja mnoge točke koje je već istaknuo, među ostalim i potrebu za suradnjom egzegeze i teologije kroz povijesne, književne i eshatološke perspektive. Zalaže se za povratak praksama ranijih kršćana i prakticiranju skupa metoda (elementarne kršćanske hermeneutike) koje su podržavali „veliki dijelovi“ povijesne kršćanske tradicije. Vanhoozer smatra da je ovo zajedničko razumijevanje utemeljeno i primjerom pokazano u Isusovoj transfiguraciji. Ukratko, „čitati Bibliju teološki znači svjedočiti o Kristovoj svjetlosti u slovu teksta“, a kultura čitanja koja sudjeluje u ekonomiji svjetlosti „sredstvo je kojim Božja riječ i Duh čak i sada pobjeđuju tamu, pritom preobražavajući svijet“ (str. 370-371).

Pružiti sažet uvid u ovo djelo nije nimalo lak zadatak, ali ne smatram to negativnim pokazateljem. Naprotiv, knjiga je toliko bogata da će čitatelji morati sasvim uroniti u njezinu logiku i transfiguralnu uvjerljivost. Povrh toga, autor je mnoge nazive i koncepte ili svježije osmislio ili pak koristio na osebujan način. Zgodno je što se na kraju knjige nalazi koristan glosarij koji će pomoći čitatelju u razumijevanju ovih pažljivo izraženih ideja (npr. da vidi razliku između „transfiguralnog tumačenja“ i „transfiguralnog tumačenja“).

Kojim će čitateljima ova knjiga biti posebno relevantna? Iako se autor nada ostvariti utjecaj na kulture čitanja i u crkvenim i u akademskim krugovima, za shvaćanje ovog djela nužno je imati barem srednju razinu hermeneutičke i teološke pozadine. Znanstvenici, teološki obučeni pastori i studenti polučit će iz ove knjige korist, bilo kroz njene izazove ili ohrabrenja. Vjerojatno neće biti širokog slaganja ili jasnoće u pogledu cjeline Vanhoozerova prijedloga. Biblijske znanstvenike možda će mučiti ono što izgleda kao nedostatak kontrole za suvremene tumače, čak i ako „transfiguralno“ tumačenje obuhvaća doslovno značenje. Ipak, Vanhoozer uvjerljivo pokazuje da velik dio takozvanog duhovnog tumačenja, za koje se misli da je odvojeno od doslovnog značenja, zapravo proizlazi iz doslovnog čitanja i proširuje ga. Njegova analiza „ekonomije svjetlosti“ u tom je pogledu uvjerljiva. Možda će detaljnija egzegeza predmodernog biblijskog tumačenja pružiti dodatnu potvrdu ove perspektive. Vanhoozer nam je dao vrijedan rječnik i niz praksi koje mogu pomoći u čitanjem Biblije oblikovanim kulturama među cijelom zajednicom svetaca i znanstvenika. Ova knjiga vjerojatno će poslužiti kao pouzdan i poticajan izvor za ove pojedince u mnogim generacijama sve do, kako zaključuje, „velikog preobraženja koje tek ima doći“ (str. 372).

Gregory S. Thellman

**ČITAJTE ONLINE
IZDANJE KAIROSA**

www.kairos.bizg.hr

**KAIROS
EVANĎEOSKI
TEOLOŠKI
ČASOPIS
1/2025**

UDK 27-1/277
ISSN 1846-4580

9 771846 458003